ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ: ΘΕΩΡΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

"ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΕΠΙΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΓΕΝΙΑΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΙΝΔΙΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΣΤΟ ΡΕΘΥΜΝΟ: ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ"

ΚΟΝΤΑΚΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μέλη τριμελούς επιτροπής
Αράπογλου Βασίλης (Επιβλέπων)
Ζαββού Αλεξάνδρα
Κούκη Χαρά

Ρέθυμνο 2023

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ **Σελίδα**

α1. Περίληψη..... **4**

α2. Abstract..... **4**

β. Ευχαριστίες **5**

γ. Εισαγωγή..... **5**

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ-ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Ζητήματα Μετανάστευσης: Οι Ινδοί στον κόσμο και στην Ελλάδα και ο παράγοντας της θρησκείας

Μετανάστευση..... **6**

Η μετανάστευση των Ινδών Σικχ στον κόσμο **7**

Η διασπορά των Σικχ..... **8**

Η μετανάστευση των Ινδών στην Ελλάδα..... **9**

Η θρησκεία..... **12**

2. Ρατσισμός και ξενοφοβία..... **13**

3. Διαπολιτισμική ταυτότητα, πολυπολιτισμικότητα..... **13**

4. Ένταξη, επιπολιτισμός..... **14**

5. Δεύτερη γενιά μεταναστών..... **16**

6. Μελέτες για τη δεύτερη γενιά μεταναστών..... **17**

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ-Η ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

7. Μεθοδολογία, στόχοι, ερευνητικά ερωτήματα, δείγμα, ζητήματα δεοντολογίας..... **19**

8. Μέθοδος ανάλυση του υλικού..... **22**

9. Παρουσίαση της έρευνας..... **22**

1ο στάδιο: Η κοινότητα/εγκατάσταση των Ινδών Σιχ στο Ρέθυμνο: το κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο.

α. Αιτίες μεταναστευτικής ροής Ινδών στη περιοχή..... **22**

β. Κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες ζωής των Σιχ στη περιοχή..... **23**

γ. Σύγκριση με κοινότητες μεταναστών άλλης καταγωγής, στοιχεία νομιμοποίησης, σχέσεις μεταξύ τους **24**

δ. Ένταξη της κοινότητας των Σιχ από την κοινωνία υποδοχής..... **26**

2ο στάδιο: Η 2η γενιά των Σικχ του Ρεθύμνου.

α. Εισαγωγικά στοιχεία..... **27**

β. Γλωσσικό πεδίο…..... **28**

γ. Σχολικό πεδίο……..... **30**

δ. Πολιτισμικό πεδίο

Ταυτότητα..... **35**

Θρησκεία..... **36**

Αποδοχή/Απόρριψη στοιχείων του ελληνικού πολιτισμού, καθημερινές συνήθειες **40**

ε. Εργασία και επαγγελματικός προσανατολισμός..... **44**

στ. Οικογενειακές προσδοκίες..... **47**

ζ. Κοινωνικό πεδίο..... **48**

10. Συζήτηση..... **50**

11. Βιβλιογραφία..... **56**

12. Παράρτημα: Οδηγός Συνέντευξης για 2η Γενιά..... **60**

α1. Περίληψη

Την τελευταία εικοσαετία, στην περιοχή του Σταυρωμένου Ρεθύμνου κατοικούν αρκετές δεκάδες οικογενειών αλλοδαπών. Μετανάστες αλβανικής, πακιστανικής, ρωσικής και κυρίως ινδικής προέλευσης, βρίσκοντας, κατά κύριο λόγο και σχετικά εύκολα, ικανοποιητικές εργασιακές συνθήκες, επιλέγουν αυτό το τόπο για τη μόνιμη εγκατάστασή τους. Ταυτόχρονα, όλη αυτή την περίοδο, παρατηρείται μεγάλη αύξηση των μαθητικών κοινοτήτων στα σχολεία της περιοχής, εξαιτίας των εγγραφών των παιδιών αυτών των οικογενειών. Εστιάζοντας στην Ινδική κοινότητα της περιοχής, η οποία αποτελεί τη μεγαλύτερη στην Ελλάδα συγκέντρωση Ινδών μεταναστών ανά πληθυσμιακό μέγεθος ντόπιου πληθυσμού, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ένταξη της δεύτερης γενιάς της. Πρόκειται για παιδιά που γεννήθηκαν στο Ρέθυμνο ή ήρθαν σε μικρή ηλικία και φοίτησαν ή φοιτούν στις διάφορες βαθμίδες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος ενώ κάποια από αυτά έχουν πλέον ενηλικιωθεί.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη των στρατηγικών επιπολιτισμού της δεύτερης γενιάς της κοινότητας των Ινδών του Ρεθύμνου στα διάφορα πεδία της καθημερινότητας τους, ο εντοπισμός των διαφοροποιήσεων μεταξύ τους και οι παράγοντας που τις διαμορφώνουν. Επιπλέον, γίνεται προσπάθεια εντοπισμού τυχόν εμποδίων που παρουσιάζονται στη διαδικασία της ένταξης αλλά και όλων εκείνων των στοιχείων που δημιουργούν το αίσθημα του ανήκειν στα παραπάνω πεδία. Δευτερευόντως, διερευνούνται οι κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες που βιώνει η κοινότητα αναφοράς και οι παράγοντες που τις διαμορφώνουν.

Το πρώτο μέρος της εργασίας περιλαμβάνει τη βιβλιογραφική επισκόπηση των σημαντικότερων ορισμών και εννοιών βάση των οποίων διατυπώθηκαν τα ερωτήματα και καταστρώθηκε το ερευνητικό σχέδιο. Στο δεύτερο μέρος, αφού περιγράφεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, παρουσιάζονται το πρώτο και το δεύτερο στάδιο της έρευνας μαζί με τις παρατηρήσεις του συγγραφέα. Συγκεκριμένα, στο πρώτο στάδιο γίνεται επεξεργασία των πληροφοριών που δόθηκαν για την κοινότητα αναφοράς και στο δεύτερο αναλύονται οι αφηγήσεις που αφορούν τη δεύτερη γενιά της. Τέλος, συζητούνται οι θεωρητικές και πολιτισμικές προεκτάσεις των συμπερασμάτων που προέκυψαν από την εμπειρική μελέτη.

α2. Abstract

In the last twenty years, dozens of foreign families have been living in the area of Stavromenos, in Rethymno. Immigrants of Albanian, Pakistani, Russian and mainly Indian origin, finding, mainly and relatively easily, satisfactory working conditions, choose this place for their permanent settlement. At the same time, throughout this period, there is a large increase in student communities in the schools of the area, due to the enrollment of the children of these families. Focusing on the Indian community, which constitutes the largest concentration of Indian immigrants in Greece by population size of the local population, the integration of its second generation is of particular interest. These are children who were born in Rethymno or came at a young age and studied or are studying at the various levels of the Greek education system, while some of them have now reached adulthood.

The object of this study is to highlight the acculturation strategies of the second generation of the Indian community of Rethymno in the various fields of their daily life, to identify the differences between them and the factors that shape them. In addition, an attempt is made to identify any obstacles that appear in the integration process, but also all those elements that create the feeling of belonging in the above fields. Secondly, the socio-cultural conditions experienced by the reference community and the factors shaping them are explored.

The first part of this study includes the bibliographic overview of the most important definitions and concepts based on which the questions were formulated and the research plan was developed. In the second part, after describing the methodology followed, the first and second stage of the research are presented together with the author's observations. Specifically, in the first stage, the information provided about the reference community is processed and in the second, the narratives concerning its second generation are analyzed. Finally, there is a discussion on the theoretical and cultural implications of the conclusions drawn from this empirical study.

β. Ευχαριστίες

Ευχαριστώ ιδιαίτερα τους ανθρώπους οι οποίοι συνεργάστηκαν μαζί μου και αφιέρωσαν πολύτιμό χρόνο και διάθεση ώστε, μέσω των πληροφοριών που έδωσαν, να βοηθήσουν να αναδειχθούν τα συμπεράσματα της έρευνας.

Ευχαριστώ θερμά τον καθηγητή και τις καθηγήτριες της τριμελούς επιτροπής, ιδιαίτερα τον κ. Αράπογλου, για την σημαντική καθοδήγηση που μου πρόσφερε για τη συγγραφή αυτής της εργασίας, την πρώην διευθύντρια του μεταπτυχιακού προγράμματος για την αρχική της βοήθεια, τον πρόεδρο του τμήματος για την πολύτιμη βοήθεια στη διδασκαλία των μεθόδων της ποιοτικής έρευνας και όλο το διδακτικό προσωπικό με το οποίο συνεργαστήκαμε καθ'όλη τη διάρκεια των σπουδών μου, για τις πολύτιμες γνώσεις που μοιράστηκαν μαζί μας και το συνολικό πνεύμα συνεργασίας και ομαδικότητας.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την ομάδα των μεταπτυχιακών φοιτητών/τριών που συνεργαστήκαμε αυτά τα δύο χρόνια όπως και την οικογένεια μου που με υπομονή, μου έχει συμπαρασταθεί όλο αυτό το διάστημα.

Η εργασία αυτή αφιερώνεται στην Ποτούλα, στον Φώτη, στη Δήμητρα, στην Κωνσταντίνα και στον Πυθαγόρα.

γ. Εισαγωγή

Ως εκπαιδευτικός εφήβων μαθητών από την Ινδία και παρατηρώντας τις ιδιαίτερες ικανότητες αυτών των παιδιών σε αρκετούς γνωστικούς τομείς όπως στα Μαθηματικά, στις Φυσικές Επιστήμες αλλά και στη ζωγραφική ή στην ελεύθερη γραφή, διαπίστωσα το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που έχει η μελέτη αυτής της γενιάς και ειδικότερα το πώς τα ίδια τα παιδιά βλέπουν τον εαυτό τους μέσα στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο που μεγαλώνουν. Έτσι, ορμώμενος από τις καθημερινές μας συζητήσεις και, τη συνεχή επαφή μαζί τους, διέκρινα έναν εντελώς διαφορετικό κώδικα επικοινωνίας με τον εξωτερικό κόσμο, σε σχέση με τα υπόλοιπα παιδιά. Έναν κώδικα που συνδέεται άρρηκτα με το πολιτισμικό και κοινωνικό τους κεφάλαιο σε σχέση με τον τόπο καταγωγής τους. Αυτή η συνθήκη αποτέλεσε την αιτία για μία ποιοτική εμβάθυνση σε αυτά τα χαρακτηριστικά μέσα από μια κοινωνιολογική προσέγγιση. Συγκεκριμένα, μετά από συζητήσεις με το προσωπικό του τμήματος Κοινωνιολογίας που συνεργάστηκα, διαπίστωσα ότι θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον η μελέτη των επιπολιτιστικών διαδρομών που επιλέγει η συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα, μέσα από μία ποιοτική έρευνα. Επίσης, μία τέτοια μελέτη της δεύτερης γενιάς της κοινότητας των Ινδών του Ρεθύμνου θα ήταν πρωτότυπη, λόγω της πολύ πρόσφατης μετανάστευσης των γονέων τους στον συγκεκριμένο τόπο.

Σε σχέση με την δομή της εργασίας, στο πρώτο μέρος της, παρουσιάζονται οι απαραίτητοι βιβλιογραφικοί ορισμοί και έννοιες τις οποίες ο/η αναγνώστης/στρια χρειάζεται, ώστε να παρακολουθήσει με ευκολία τις παρατηρήσεις, τα συμπεράσματα και τη συζήτηση που ακολουθεί. Στο δεύτερο μέρος, αφού περιγράφεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του πρώτου και του δεύτερου στάδιο της έρευνας μαζί με τις παρατηρήσεις του συγγραφέα. Τέλος, γίνεται η συζήτηση για τα συμπεράσματα που ανεδείχθησαν από την εμπειρική μελέτη και πως αυτά συνδέονται με το θεωρητικά στοιχεία του πρώτου μέρους.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ-ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Μετανάστευση, η μετανάστευση των Ινδών στον κόσμο και στην Ελλάδα, η θρησκεία τους

Μετανάστευση

Με τον όρο μετανάστευση ορίζεται η μόνιμη ή προσωρινή μετακίνηση ενός ατόμου, μιας ομάδας ή ενός κοινωνικού συνόλου από και προς μια περιοχή. Η μετανάστευση συνιστά μια μορφή δημογραφικής μεταβολής, η οποία συνεπάγεται την ανανέωση του πληθυσμού μιας χώρας (Μπάγκαβος και Παπαδοπούλου, 2003). Το φαινόμενο της αναγκαστικής ή μη μετακίνησης πληθυσμού από τον μόνιμο τόπο κατοικίας του, για διάφορους λόγους, παρατηρείται από τις πρώτες ανθρώπινες κοινωνίες της αρχαιότητας μέχρι σήμερα. Οι αιτίες και τα χαρακτηριστικά της μετανάστευσης είναι μεταβαλλόμενα μέσα στο χρόνο και εξελίσσονται σε συνάρτηση με την ίδια την ανθρώπινη και κοινωνική εξέλιξη. Ωστόσο, η ανάγκη εύρεσης ασφαλέστερων συνθηκών επιβίωσης και η αντιμετώπιση ποικίλων μορφών κοινωνικών ανισοτήτων αποτελούν, ως επί το πλείστον, την κοινή βάση των αιτιών του φαινομένου αυτού μέσα στους αιώνες. Εστιάζοντας όμως στην εποχή της νεωτερικότητας, το φαινόμενο σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την αποικιοκρατική εξάπλωση των ισχυρών και αναπτυγμένων δυτικών κοινωνιών έναντι εκείνων του υπόλοιπου κόσμου. Οι ατέλειωτες πολεμικές επιχειρήσεις σε εδάφη αδύναμων κοινωνιών με σκοπό την εκμετάλλευση τόσο του φυσικού τους πλούτου όσο και της εργατικής τους δύναμης σε συνδυασμό με τη διαρκή καταστροφή της φύσης από τον άνθρωπο έχουν συντελέσει στη διαρκή μετάλλαξη των αιτιών και της μορφολογίας του φαινομένου.

Η σύγχρονη δυναμική του, από ανθρωπολογική και κοινωνιολογική σκοπιά, έχει θέσει στο κέντρο της συζήτησης κάποιους βασικούς προβληματισμούς που σχετίζονται με τις αιτίες του, με τη μελέτη των κοινωνικών υποκειμένων που μετακινούνται, με τις συνθήκες μέσα στις οποίες πραγματοποιείται, αλλά και με εκείνες που βιώνουν τα υποκείμενα στους τόπους εγκατάστασης (Brettel, 2003). Μία από τις βασικές θεματικές της συζήτησης αφορά στην ένταξη των μεταναστών, δηλαδή στη μελέτη των τρόπων μέσα από τους οποίους οι δυτικές κοινωνίες, ως κοινωνίες εγκατάστασης, προσεγγίζουν, με τη δική τους οπτική, το φαινόμενο και τελικά το αντιμετωπίζουν μέσα από θεσμικές διαδικασίες. Παρατηρείται λοιπόν ότι η λογική της διάκρισης των μεταναστευτικών υποκειμένων σε κατηγορίες παίζει κεντρικό ρόλο στη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών, ανεξάρτητα από τις επιμέρους διαφορές στις πολιτικές που υιοθετούν τα κράτη ή οι κοινωνίες υποδοχής.

Έτσι, αν θέλουμε να εννοιολογήσουμε τον όρο μετανάστευση με μία σύγχρονη οπτική θα δούμε ότι αυτός σχετίζεται με αρκετά σύνθετους παράγοντες και δεν μπορεί να ερμηνευθεί όπως γινόταν στις αρχές του περασμένου αιώνα. Η εξάπλωση της κυριαρχίας των σύγχρονων εθνικών κρατών, αλλά και η ανάδυση νέων εθνικισμών εντός τους όπως και εντός των υπερεθνικών ενώσεων που κατασκευάζονται από τα ίδια, παράλληλα με τη συνεχόμενη ζήτηση φθηνών και ευέλικτων εργατικών χεριών είναι κάποιοι από αυτούς τους παράγοντες, οι οποίοι έχουν μετατρέψει το μεταναστευτικό φαινόμενο σε μία κοινωνική διαδικασία με διακριτό χαρακτήρα (Zolberg, 1989). Τόσο η δυνατότητα ελέγχου των κρατικών συνόρων, όσο και η διαδικασία διαφοροποίησης των πολιτών ενός κράτους από τον μεταναστευτικό πληθυσμό του, δημιουργεί έντονα την αίσθηση ότι η μετανάστευση δεν είναι απλά μια μετακίνηση ανθρώπων που διασχίζουν κάποια σύνορα. Ιδιαίτερα όταν ο κρατικός έλεγχος εισροών αποτυγχάνει και εισέρχονται εντός του κράτους υποδοχής μετανάστες δίχως άδεια, όρος που το ίδιο το κρατικό σύστημα εφηύρε και εργαλειοποιεί, γίνεται ξεκάθαρη η στοχευμένη κατασκευή ανθρώπων δεύτερης κατηγορίας, "παράνομων" και φυσικά ευάλωτων εργασιακά και κοινωνικά. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να προσεγγίζονται με σκεπτικισμό θεωρίες οι οποίες διαχωρίζουν τη κοινωνία υποδοχής σε δύο διακριτά, ομοιογενή σύνολα, αυτά των γηγενών και των αλλοδαπών. Είναι πλέον ξεκάθαρο ότι στο εσωτερικό των δύο συνόλων υπάρχουν αρκετές διαφορές και οι κοινωνιολογικές παράμετροι που δημιουργούν αυτές τις διαφορές θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη στις αναλύσεις για το μεταναστευτικό φαινόμενο. Ειδικότερα, όταν εξετάζονται ζητήματα ένταξης, αφομοίωσης ή ενσωμάτωσης, θα πρέπει να εξετάζονται αναλυτικά και να ερμηνεύονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όλων των εμπλεκόμενων ομάδων που επηρεάζουν τη δυναμική του συστήματος.

Η συνταγματική και απολύτως αδιαπραγμάτευτη διάκριση των πολιτών ενός κράτους από τους "ξένους" γίνεται μέσα από την απόδοση ή μη της ιθαγένειας ή και υπηκοότητας. Εξετάζοντας, για παράδειγμα, τους χειρισμούς του

ελληνικού κράτους πάνω στα ζητήματα ένταξης, θα διαπιστώσουμε ότι μία σειρά από αντιφατικά και διάσπαρτα νομοθετήματα τα οποία παραβλέπουν βασικά στοιχεία του μεταναστευτικού πληθυσμού, όπως η γέννηση ενός παιδιού μετανάστη εντός της χώρας, έρχονται να οξύνουν και όχι να αμβλύνουν τα προβλήματα αυτών των οικογενειών (Καψάλης, 2007). Αν και την τελευταία πενταετία, στα πλαίσια των ευρωπαϊκών οδηγιών φαίνεται να έχουν γίνει κάποια πρώτα βήματα στην ενταξιακή πολιτική του ελληνικού κράτους (Gropas & Triandafyllidou, 2017).

Ωστόσο, η (υπό όρους) αναγνώριση του δικαιώματος στην πολιτειότητα, σε συνδυασμό με τις προϋποθέσεις που, κατά περίπτωση, προβλέπει ο νόμος, αποτελούν αιτίες αποκλεισμού ή κοινωνικής οριοθέτησης από την πολιτική κοινότητα του κράτους υποδοχής (Harzig, Hoerder και Gabaccia, 2009). Άρα, η πολιτική που θεσπίζει το κάθε κράτος σε συνδυασμό με την οικονομική του κατάσταση είναι καθοριστικοί παράγοντες αβεβαιότητας ή ασφάλειας για το μεταναστευτικό πληθυσμό, όπως και για το ετήσιο μέγεθος των νόμιμων ή παράτυπων εισροών μεταναστευτικού πληθυσμού. Πληθυσμιακές διακρίσεις με βάση το καθεστώς πρόσφυγα ή μετανάστη, προσωρινού ή μόνιμου, νόμιμου ή λαθραίου, εξειδικευμένου ή ανειδίκευτου εργάτη δίνουν στο κράτος το δικαίωμα να στερεί ή να εξασφαλίζει, κατά περίπτωση, δυνατότητες κοινωνικής κινητικότητας και πολιτικής συμμετοχής, ενώ επηρεάζει τις συνθήκες διαβίωσης και κατά συνέπεια μπορεί να οξύνει την περιθωριοποίηση και τις ανισότητες εντός της κοινωνίας. Κοντολογίς, με τις πολιτικές αυτές υψώνονται θεσμικά σύνορα, σε σχέση με τα οποία, διαμορφώνονται κοινωνικές αναπαραστάσεις, αναπαράγονται και οξύνονται οι διαφορές εντός των πληθυσμιακών ομάδων και τέλος, παγιώνονται οι διαφοροποιημένες προσλήψεις τους (Βεντούρα, 2011). Οι παραπάνω διαδικασίες είναι απαραίτητες για την κατοχύρωση της εθνικής ταυτότητας, από τους κατέχοντες τα προνόμια του έθνους-κράτους, ενώ η περιφρούρηση της ύπαρξης και της διεύρυνσης των δικαιωμάτων αυτών μπορεί να γίνεται από τη Δικαιοσύνη, τους εσωτερικούς πολιτισμικούς κώδικες που αναπτύσσονται, τα θεσμικά όργανα της διοίκησης αλλά και από κοινωνικούς μηχανισμούς όπως ο εθνικισμός και η ξενοφοβία (Habermas, 1992).

Η μετανάστευση των Ινδών Σιχ ανά τον κόσμο

Οι μεταναστευτικές μετακινήσεις του ινδικού λαού, τόσο εντός της ινδικής επικράτειας όσο και προς τα υπόλοιπα μέρη του κόσμου, διαδραματίστηκαν ως επί το πλείστον κατά τους τελευταίους τρεις αιώνες και σχετίζονταν με τις γεωπολιτικές ανακατατάξεις αλλά, πολύ περισσότερο, με τις θρησκευτικές διαμάχες που έλαβαν χώρα στο εσωτερικό της Ινδίας. Ένας από τους κύριους παράγοντες της προώθησης των μετακινήσεων αυτών ήταν η αποικιοκρατική πολιτική που επιβλήθηκε από τη Μεγάλη Βρετανία στα τέλη του 18ου αιώνα και αργότερα και οι εδαφικές αναπροσαρμογές που έλαβαν χώρα στα μέσα του περασμένου αιώνα, μετά το τέλος των δύο μεγάλων πολέμων, με τη δημιουργία του νέου ισλαμικού κράτους του Πακιστάν. Ένα κράτος το οποίο πήρε μεγάλο κομμάτι γης από την βορειοδυτική επαρχία Παντζάμπ της Ινδίας, με την ταυτόχρονη μετακίνηση πληθυσμού ισλαμικής θρησκείας (Dutt 2006). Επίσης, μεταπολεμικά, οι μεταναστευτικές πολιτικές που νομοθετήθηκαν από το Ινδικό κράτος, με τη συνταγματική απελευθέρωση του δικαιώματος του "ταξιδεύειν" το 1967, αλλά και η θέσπιση αντίστοιχων νόμων των δυτικών κρατών, που σαν κύριο σκοπό τους είχαν την ενδυνάμωση τη φθηνής εργατικής τους δύναμης σε ένα πλαίσιο επανένωσης των οικογενειών των μεταναστών (Peach, 1994), αποτέλεσαν εξίσου σημαντικούς παράγοντες των μεταναστευτικών ροών του ινδικού πληθυσμού.

Σήμερα, η επαρχία Παντζάμπ, είναι μία από τις 28 ομοσπονδιακές πολιτείες της Ινδίας και βρίσκεται στα σύνορα της βορειοδυτικής Ινδίας με το Πακιστάν και τα Ιμαλάια. Είναι μία περιοχή που μέσα στις τελευταίες 7 δεκαετίες έχει υποστεί αρκετές εδαφικές ανακατατάξεις και διαιρέσεις. Η γλώσσα των κατοίκων της είναι τα Μπαντζαμικά και η θρησκεία που επικρατεί και για την οποία θα γίνει εκτενής αναφορά, είναι ο Σιχισμός, μία Ινδουιστική αίρεση που ιδρύθηκε τον 15ο αιώνα, με προσαρμοσμένα αρκετά μουσουλμανικά στοιχεία. Όπως προαναφέρθηκε, κατά τη δεκαετία του 1940 η επαρχεία χωρίστηκε σε ανατολικό και δυτικό Μπαντζάμπ, με το πρώτο να προσαρτάται στο νεοϊδρυθέν Πακιστάν και το δεύτερο να παραμένει στο Ινδικό κράτος. Ακολούθησε ανταλλαγή πληθυσμών Μουσουλμανικής και Ινδουιστικής θρησκείας ενώ τις επόμενες δεκαετίες υπήρξε προσπάθεια να αυτονομηθεί η ανατολική επαρχεία από το Ινδικό κράτος με κορύφωση των συγκρούσεων τον Ιούλιο του 1984 στο χρυσό Τέμενος και τη δολοφονία (Cohen, 2003) της Ινδής Πρωθυπουργού Ιντίρα Γκάντι, συζύγου του ανιψιού του Μαχάτμα Γκάντι.

Οι συγκρούσεις αυτές έφεραν ένα μεγάλο κύμα μετανάστευσης των Σικχ προς το εξωτερικό όπως επίσης οδήγησαν σε μια γλωσσική και θρησκευτική κυριαρχία τους στο Παντζάμπ, όπως την ξέρουμε σήμερα.

Η διασπορά των Σιχ

Η μετανάστευση από αγροτικές περιοχές του Παντζάμπ της Ινδίας προς διάφορες περιοχές του κόσμου, όπως ο Καναδάς, οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, Αυστραλία, η Ισπανία, η Ιταλία κ.α., έχει συμβάλει ιδιαίτερα στην πολιτισμική ποικιλομορφία των χωρών αυτών καθώς με το πέρασμα των χρόνων οι Σικχ έχουν βάλει τη δική τους σφραγίδα στο ανθρώπινο μωσαϊκό τους. Η κοινότητα αυτή δίνει μεγάλη σημασία στις διεθνικές σχέσεις των μελών της μέσω της διασπορικότητας τους ενώ τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρούνται ιδιαίτερα αυξημένες και ταχύτερες μετακινήσεις προς όλα τα μέρη του κόσμου (εικόνα 1). Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η δημιουργία ενός πυκνού δικτύου σχέσεων το οποίο ξεπερνά τα σύνορα της χώρας εγκατάστασής τους. Ιδιαίτερο ρόλο σε αυτή την διαδικασία διαδραματίζουν οι Gurudwaras, οι εκκλησίες που ιδρύουν στις περιοχές εγκατάστασης αφού η ίδρυση και λειτουργία τους αλλάζει τη κοινωνικοθρησκευτική διάταξη του χώρου στον οποίο χτίζονται, ενώ θεωρείται από αρκετούς ντόπιους και ως ιδιοποίησή του (Garha&Valls, 2017). Επίσης, χαρακτηριστικοί είναι οι αγώνες που έχουν γίνει από τις κοινότητές τους για το δικαίωμα να φορούν τουρμπάνι ή κιρπάν, καθώς και να αφήνουν γένια, γεγονός που τους κάνει πρωτοπόρους στον αγώνα της πολυπολιτισμικότητας στις δυτικές κοινωνίες όπου μετανάστευσαν (Singh&Tatla, 2006). Κοινότητες όπως αυτή του Ρεθύμνου, που πλέον αποτελούνται από τη δεύτερη ή ακόμα και την τρίτη γενιά, μέσα στις οποίες διαμορφώνονται ποικίλες στρατηγικές επιπολιτισμού από γενιά σε γενιά. Ενώ, δηλαδή, στην πρώτη επικρατούν στοιχεία "διαχωρισμού" (Robinson, 2005) και ιδιαίτερα με το ρόλο της συζύγου/μητέρας να συνδέεται με τη χαρακτηριστική άρνηση για οποιασδήποτε συνδιαλλαγή με τη ελληνική γλώσσα και πολιτισμό (Κοντογιάννη, 2019), στη δεύτερη παρουσιάζονται ποικιλόμορφες στρατηγικές προσαρμογής, με κύριο χαρακτηριστικό τους τη διπολιτισμική ταυτότητα και την επιλεκτική αφομοίωση (Portes&Zhou, 1993). Ένα είδος αφομοίωσης κατά το οποίο, πολύ συγκεκριμένα κοινωνικοπολιτισμικά πρότυπα της χώρας εγκατάστασης έχουν γίνει αποδεκτά, ενώ ταυτόχρονα παραμένουν αναλλοίωτες στην καθημερινότητα τους οι αξίες ενός τρόπου ζωής που αναφέρεται στον τόπο καταγωγής των προγόνων (Ballard, 1972, Ghuman, 1997). Είναι αξιοσημείωτη η επιτυχημένη διαδρομή των Σικχ της Β. Καλιφόρνια, οι οποίοι μέσω της στρατηγικής της επιλεκτικής αφομοίωσης, όντας μέσα σε ένα πλαίσιο μηδενικής κρατικής βοήθειας και εκτεταμένων διακρίσεων από την ντόπια κοινωνία, κατάφεραν να επιβάλουν τους δικούς τους επιπολιτιστικούς κανόνες, να ανθίσουν οικονομικά αποκτώντας σημαντικά κομμάτια γης αλλά και να δώσουν αισθήματα υπερηφάνειας στη δεύτερη γενιά της κοινότητάς τους, πετυχαίνοντας με αυτό τον τρόπο σημαντικές διακρίσεις μέσα στο σύνολο της νεολαίας της περιοχής (Gibson, 1989). Ο διασπορικός τους χαρακτήρας, η κινητικότητα και διεθνικές δικτυώσεις τους καθιστούν τις διαδικασίες επιπολιτισμού τους μια διαρκή διαπραγμάτευση της ταυτότητας τους με εναλλαγή στη χρήση επιμέρους στρατηγικών αφομοίωσης ή απομόνωσης, ιδίως σε κλειστές κοινωνίες υποδοχής. (Bhatia & Ram, 2009).

(εικόνα 1/πηγή: Wikipedia)

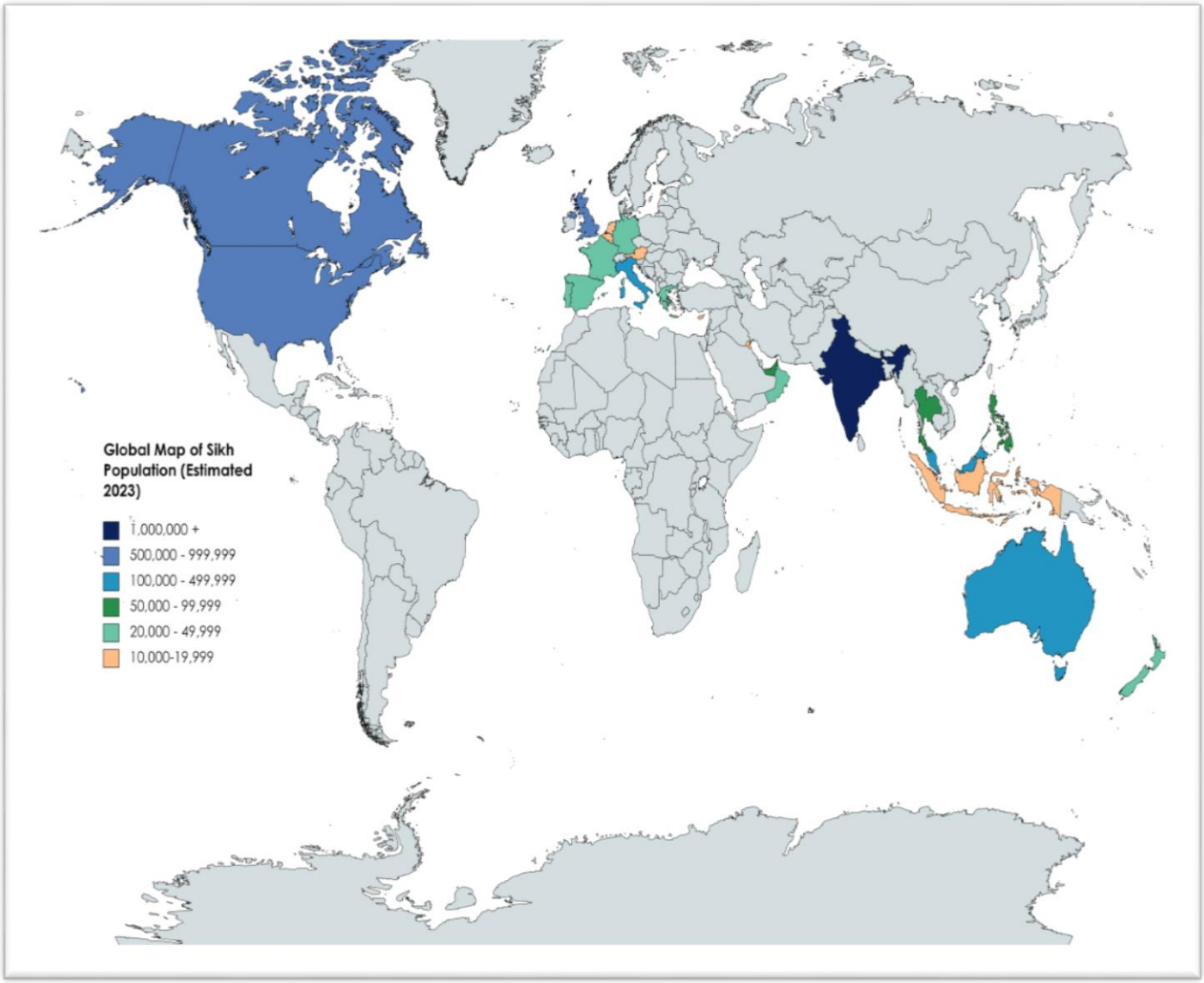

Η μετανάστευση των Ινδών στην Ελλάδα

Μετά την παραπάνω σκιαγράφηση των παραγόντων της μετακίνησης και των χαρακτηριστικών της διαμονής του συγκεκριμένου Ινδικού πληθυσμού προς άλλες χώρες του κόσμου, γεννιέται η ανάγκη του συσχετισμού αυτών και με τη μεταναστευτική δραστηριότητά τους στην Ελλάδα. Αρχικά, άξιος αναφοράς είναι ο ρόλος των πολιτιστικών και διπλωματικών σχέσεων των δύο λαών οι οποίες έχουν τις ρίζες τους στη αρχαιότητα και συνεχίζονται καθ'όλη τη διάρκεια των νεωτερικών χρόνων. Από τους Έλληνες εμπόρους που ακολούθησαν τους "δρόμους του μεταξιού" και έστησαν την ελληνική κοινότητα στη Βεγγάλη (Βασιλειάδης, 2000), τους Ινδούς στρατιώτες που στάθηκαν στο πλευρό του ελληνικού στρατού στα χαρακώματα του Β Παγκοσμίου Πολέμου στην βόρεια Ελλάδα (Abadzi, 2006) ως και τα οικονομικά και πολιτιστικά σύμφωνα σε επίπεδο διμερών σχέσεων των δύο κρατών, γίνονται ξεκάθαρες οι παράμετροι που επηρέασαν τη δραστηριότητα αυτή. Μία δραστηριότητα που, στο πρόσφατο παρελθόν, ξεκίνησε δειλά τη δεκαετία του '70, αυξήθηκε σημαντικά τις επόμενες δεκαετίες έως τα τέλη της δεκαετίας του '90 και κορυφώθηκε την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα. Τα βήματα της δραστηριότητας αυτής δεν διαφέρουν από τα αναφερόμενα στη σχετική παγκόσμια βιβλιογραφία. Αρχικά, μεμονωμένοι ανειδίκευτοι εργάτες επέλεξαν μέρη που πρόσφεραν φθηνή εργασία στον αγροκτηνοτροφικό τομέα ή σε εργοστάσια και στη συνέχεια, η προσωρινή εγκατάσταση μετατράπηκε σε ημιμόνιμη λόγω των καλύτερων οικονομικών συνθηκών που προέκυψαν, και αργότερα

σε μόνιμη, αφού ακολουθεί η μετανάστευση και της υπόλοιπης οικογένειας στο νέο τόπο διαμονής. Η αρχική αποστολή του μεγαλύτερου μέρους των οικονομικών απολαβών, στην οικογένεια που έχει μείνει στον τόπο καταγωγής (Sayad,1977), επιβραδύνει την απαραίτητη συσσώρευση του σχεδιαζόμενου κεφαλαίου που είχε αρχικά προγραμματιστεί, με αποτέλεσμα την παράταση της παραμονής. Εν συνεχεία, παρατηρώντας τις συνεχώς αυξανόμενες ευκαιρίες για οικονομική και κοινωνική κινητικότητα στη χώρα υποδοχής, η προοπτική επιστροφής σταματά να υφίστανται και τη θέση της παίρνει η οικογενειακή επανασύνδεση στο νέο περιβάλλον. Έτσι, το επίπεδο ζωής της χώρας καταγωγής ως πλαίσιο αναφοράς δίνει τη θέση του σε εκείνο της χώρας υποδοχής και σταδιακά, ο αρχικός σχεδιασμός μετασχηματίζεται δίνοντας στη μετανάστευση το χαρακτήρα ενός αυτοτροφοδοτούμενου αλυσιδωτού φαινομένου (Βεντούρα, 2011).

Σε μία ακόμα πιο μικροσκοπική ανάλυση, μπορούν να διαπιστωθούν αρκετές ομοιότητες των μετακινήσεων των Ινδικών οικογενειών της υπόλοιπης Ελλάδας, με εκείνων στο Ρέθυμνο της Κρήτης. Από τα αποτελέσματα των απογραφικών στοιχείων των δύο προηγούμενων δεκαετιών, επιβεβαιώνεται η βαθμιαία αύξηση του πληθυσμού του Ρεθύμνου από ανειδίκευτους εργάτες με καταγωγή από την Ινδία και συγκεκριμένα, από την επαρχία Παντζάμπ. Αργότερα, παρατηρείται η μόνιμη εγκατάσταση ολόκληρων των οικογενειών τους. Σύμφωνα με τα στοιχεία που αντλούνται από τη συνέντευξη 03 όπως αναφέρεται σε πίνακα παρακάτω, ο αριθμός των Σικχ παγκοσμίως κυμαίνεται περίπου στα 24.000.000 με τα 3.000.000 να βρίσκονται στο εξωτερικό. Με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 2011, στην Ελλάδα κατοικούσαν περίπου 12.000 Ινδοί (ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2014) εκ των οποίων οι 11.000 είναι Σικχ (Τόντσεφ, 2007). Στοιχεία από τη Δ/νση Αλλοδαπών και Μετανάστευσης της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Κρήτης (βλ. Γράφημα 1) αποτυπώνουν τα ποσοστά αλλοδαπών κατοίκων του νησιού (πλην των Αλβανών που αποτελούν το 68%) ανά νομό και δείχνουν την εξαιρετικά εντυπωσιακή συγκέντρωση Ινδών Σικχ, αλλά και Πακιστανών από την επαρχία Παντζάμπ, στην περιφέρεια του Ρεθύμνου. Από τους 1180 Σικχ της Κρήτης, οι 1083 κατοικούσαν στο Ρέθυμνο (92%), ενώ από τους 552 Πακιστανούς οι 364 αντίστοιχα (66%).

ΓΡΑΦΗΜΑ 1

	Ρωσία	Ουκρανία	Ινδία	Γεωργία	Συρία	Πακιστάν	Μολδαβία	Σερβία	Κίνα
Λασίθι	195	108	8	90	15	53	128	50	27
Ρέθυμνο	190	195	1083	162	262	364	111	54	47
Χανιά	470	477	30	487	395	23	97	186	218
Ηράκλειο	604	518	60	366	233	112	210	216	131

Πηγή: Δ/νση Αλλοδαπών κ Μετανάστευσης της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Κρήτης

Συγκεκριμένα, στα τέλη της δεκαετίας του ΄90 άντρες Ινδοί Σικχ άρχισαν να έρχονται κατά μόνας ή σε μικρές ομάδες στο νομό Ρεθύμνης, βρίσκοντας ανειδίκευτη εργασία είτε σε τοπική βιομηχανία παραγωγής χοιρινών προϊόντων είτε στον αγροτικό τομέα. Η περιοχή που προτιμάται είναι το παραλιακό μέτωπο του δήμου Αρκαδίου με κεντρικά σημεία το Σφακάκι, τον Σταυρωμένο και όλα τα χωριά της γύρω περιοχής (βλ. Γράφημα 2). Με την πάροδο του χρόνου

υπήρξε μια ενδοοικογενειακή, κοινωνική και εργασιακή κινητικότητα, η οποία μεταφράστηκε αντίστοιχα σε μόνιμη μετανάστευση της υπάρχουσας οικογένειας που ζούσε μέχρι τότε στο Παντζάμπ ή σε δημιουργία νέας στο Ρέθυμνο, στην αύξηση του βιοτικού επιπέδου και βελτίωσης καλυτέρευση των αρχικών συνθηκών ζωής με την πάροδο του χρόνου και τέλος, στην μετατροπή της ανειδίκευτης εργασίας σε ειδικευμένη ή ακόμα και στην οριστική αλλαγή του ίδιου του τομέα εργασίας.

ΓΡΑΦΗΜΑ 2

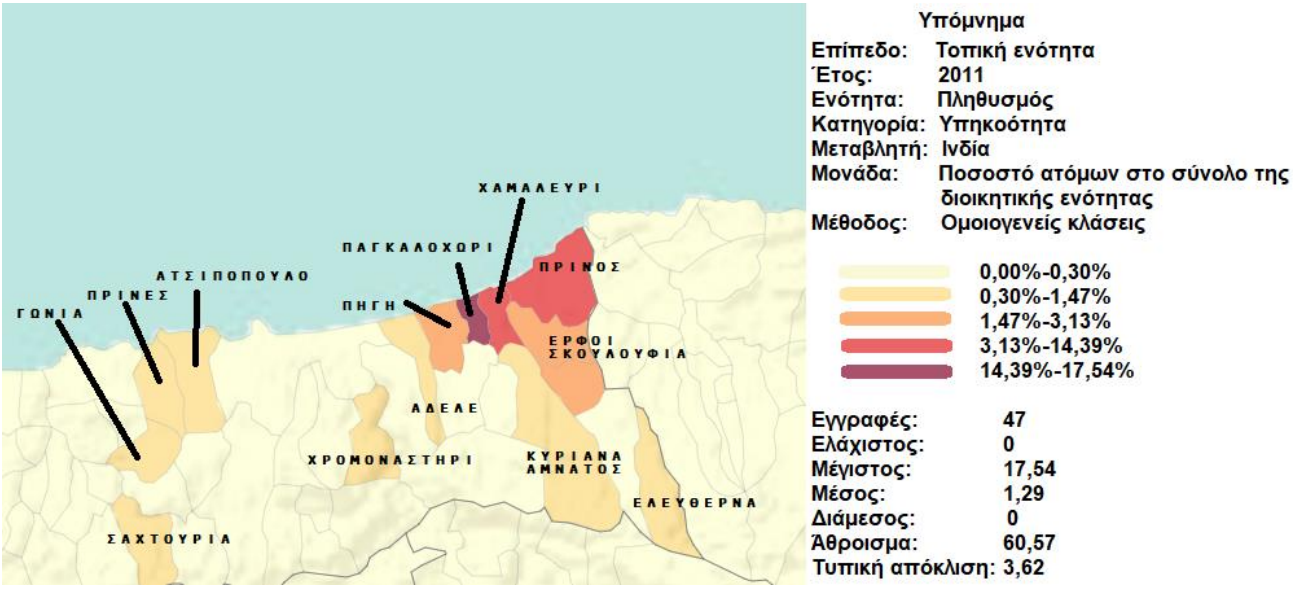

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία

Όπως προκύπτει από τις συνεντεύξεις που διενεργήθηκαν, δεν είναι λίγα τα παραδείγματα εκείνων των Ινδών μεταναστών που σήμερα απασχολούνται σε τουριστικές επιχειρήσεις, με πολύ μεγαλύτερες απολαβές και ποιοτικότερες εργασιακές συνθήκες σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια. Ωστόσο, δεν είναι μικρός ο αριθμός των μεταναστών ή ολόκληρων των οικογενειών τους που αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν για δεύτερη φορά, με προορισμό ασφαλέστερες, οικονομικά και εργασιακά, χώρες της Δύσης, ειδικότερα μετά το ξέσπασμα της οικονομικοκοινωνικής κρίσης της προηγούμενης δεκαετίας. Κοντολογίς, τόσο από τις μαρτυρίες των ίδιων των μεταναστών όσο και από τα αποτελέσματα των τελευταίων απογραφών του πληθυσμού της περιοχής γίνεται ξεκάθαρο ότι στην περίπτωση που η ένταξή τους στο νέο περιβάλλον δεν επιτευχθεί, η τελική επιλογή του τόπου εγκατάστασης μεταβάλλεται συνεχώς και ποτέ δεν μπορεί να θεωρηθεί παγιωμένη (Noiriel, 1992).

Σύμβολο του Σιχισμού

Η θρησκεία

Προκειμένου να γίνει κατανοητή η κοινωνική προέλευση της θρησκείας και έχοντας ως αφετηρία την κατανόηση της θρησκείας ως μιας εμπειρίας που μοιράζεται εντός μιας κοινότητας, προσεγγίζεται ως αποτύπωμα συλλογικών αναπαραστάσεων στο επίπεδο της συλλογικής συνείδησης των ανθρώπων (Durkheim, 1912). Η σύνδεσή της με το πολιτισμικό οικοδόμημα και άρα με την αναπαραγωγή πολιτισμικών προτύπων και πρακτικών, έχει ως αποτέλεσμα την εμπλοκή της μέσα σε παράγοντες διαμόρφωσης των καθημερινών επιλογών του πιστού (Geertz, 2003). Έτσι, μέσα από τη μελέτη της διάστασης της θρησκείας των υποκειμένων της έρευνας ενδέχεται να αναδειχθούν εκείνες οι πτυχές που επηρεάζουν καταλυτικά την αφομοίωση ή την ένταξη τους σε μια κλειστή κοινωνία "ντόπιων".

Η θρησκεία των Ινδών αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά στοιχεία διαμόρφωσης της καθημερινότητάς τους. Ο Ινδουισμός είναι η επικρατέστερη θρησκεία τους ενώ λιγότεροι πιστεύουν στον Ισλαμισμό, σε μικρότερες θρησκείες ή αιρέσεις. Μία τέτοια ινδουιστική αίρεση, η οποία εμπλέκει ινδουιστικά και ισλαμικά στοιχεία, είναι και ο Σιχισμός που έχει ταυτιστεί παγκοσμίως με την περιοχή και τον λαό της βορειοδυτικής επαρχίας του Παντζάμπ αλλά και με τους αγώνες του για ελευθερία από τον αγγλικό ζυγό και την μετέπειτα κρατική καταπίεση. Γεννήθηκε από το κήρυγμα του Γκουρού Νανάκ στις αρχές του 16ου αιώνα και συνεχίστηκε από εννέα Γκουρού διαδόχους του, τους επόμενους αιώνες. Είναι μία θρησκεία καθαρά μονοθεϊστική, αυτοτελής και αυθύπαρκτη. Μέσα από τα κείμενα της ιερής της βίβλου "Adi Granth Sahib" γίνεται αντιληπτό ότι συνδυάζει τον εσωτερισμό του Ινδουισμού, αποβάλλοντας ταυτόχρονα τον πολυθεϊσμό και υιοθετώντας τις μονοθεϊστικές αρχές του Ισλάμ (Καριώτογλου, 1995). Προβλέπει συγκεκριμένες οδηγίες για έναν τρόπο ζωής εντελώς πειθαρχημένο, βασισμένο σε ένα αυστηρό πατριαρχικό σύστημα, με διακριτούς και πολύ συγκεκριμένους έμφυλους ρόλους, και με εθιμικές πρακτικές, όπως η ενδογαμία ή το προξενιό (Παπαγεωργίου, 2011) καθώς και την ευλαβική προσήλωση στους τρεις χρυσούς κανόνες της θρησκείας: να εργάζεσαι σκληρά, να δείχνεις αλληλεγγύη στο διπλανό και να λες πάντα την αλήθεια (Khalsa, 2017). Η εξωτερική εμφάνιση ενός Σιχ υπαγορεύει την κατοχή και τήρηση των πέντε θρησκευτικών τους συμβόλων, με αρχικό γράμμα το k (5kapa). Αυτά είναι το ατσάλινο βραχιόλι (Kara), το μαχαίρι (Kirpan), το μαντήλι που τυλίγει τα ακούρευτα μαλλιά (Kesh) και τέλος την κτένα που τα περιποιείται (Kangha) και το παραδοσιακό κοντό παντελόνι (Kacha) (Καριώτογλου, 1995). Επίσης, θα πρέπει να αναφερθεί ότι αν και το σύστημα των καστών της Ινδίας είναι ένα βαθιά ριζωμένο σύστημα κοινωνικής διαστρωμάτωσης που βασίζεται στην ινδουιστική θρησκεία, εντούτοις ο Σιχισμός είναι ρητά αντίθετος στη διαφοροποίηση των ανθρώπων σε κάστες και προτάσσει την ισότητα. Παρόλα αυτά, στο σημερινό Παντζάμπ παρατηρούνται αρκετά στοιχεία κοινωνικών ανισοτήτων τα οποία εκφράζονται με ποικίλους τρόπους (Taylor, 2013). Εύλογα λοιπόν θα αναρωτιόταν κανείς αν αυτές οι ανισότητες επηρεάζουν με έναν τρόπο το βαθμό ένταξης ή ενσωμάτωσης των Σικχ στις χώρες υποδοχής.

Η σημερινή εικόνα του Σιχισμού δείχνει μια πίστη που θέλει να εξαπλωθεί παγκοσμίως με ειρηνικό τρόπο, παρά τις όποιες εσωτερικές αντιμαχίες, ιδρύοντας όλο και περισσότερους κατά τόπους ναούς, ή όπως οι ίδιοι τους ονομάζουν γκουρντουάρα (gurudwaras), και μεταφέροντας τα μηνύματα των κηρυγμάτων σε όλο τον πλανήτη. Η ίδρυση μιας εκκλησίας φαίνεται να είναι καθήκον για την κοινότητα των Σικχ αρκεί ο πληθυσμός τους να ξεπερνάει τις εκατό οικογένειες οπότε και να υπάρχει η δυνατότητα κατασκευής και συντήρησής του. Χαρακτηριστικός είναι ο ιδιόκτητος ναός που κατάφερε να κατασκευάσει η τοπική κοινότητα των Ινδών του Ρεθύμνου πριν από μία δεκαετία, στο Παγκαλοχώρι, με το όνομα Singh Sabha Crete. Ο ναός αποτελεί καθημερινό σημείο συνάντησης, κοινωνικοποίησης και τόπος λατρείας της μεγάλης αυτής πληθυσμιακής μειονότητας, αφού από τα απογραφικά στοιχεία που προαναφέρθηκαν το ποσοστό που επικρατεί μεταξύ των κατοίκων του Ρεθύμνου με ινδική καταγωγή είναι οι Σικχ. Φαίνεται λοιπόν ότι στο Ρέθυμνο, όπως και στον Ταύρο Αττικής, ο χώρος αυτός παίζει σημαντικό κοινωνικοποιητικό ρόλο (Κοντογιάννη, 2019) ή ρόλο θρησκευτικού και κοινωνικού δικτύου στην πραγματική αλλά και συμβολική επιβίωση στο νέο περιβάλλον (Παπαγεωργίου, 2011). Με αυτό το δεδομένο δημιουργούνται εύλογα κάποια επιμέρους ερευνητικά υποερωτήματα που σχετίζονται με το πώς οι νέοι Σικχ θεωρούν ότι το θρησκευτικό στοιχείο μπορεί να επηρεάσει, και σε ποιον βαθμό, το μέλλον τους, τους τρόπους που η θρησκεία επηρεάζει την καθημερινότητα και την ένταξή τους στο πλαίσιο της ντόπιας κοινωνίας και αν αυτή σχετίζεται με τις ρατσιστικές επιθέσεις που έχουν καταγραφεί τα προηγούμενα χρόνια εναντίον τους, από ομήλικες ομάδες γηγενών.

2. Ρατσισμός και ξενοφοβία

Κατά συνέπεια, είναι σημαντικό σε αυτό το σημείο να ειπωθεί ότι το σύστημα των πεποιθήσεων και πρακτικών που έχει ως στόχο την απομόνωση μιας κοινωνικής ομάδας, λόγω προκαταλήψεων, για την ταυτότητα και τον πολιτισμό της ή και για κάποια φαινοτυπικά χαρακτηριστικά, όπως το χρώμα του δέρματος, με αποτέλεσμα την κατηγοριοποίηση της σε μια αμετάβλητα κατώτερη και περιθωριοποιημένη κοινωνική θέση, συνδέεται με την έννοια του ρατσισμού (Taguieff, 1986). Επίσης, οι λόγοι της αναπαραγωγής τέτοιου είδους πεποιθήσεων μπορούν να συσχετισθούν τόσο με το διεθνές σύστημα κατηγοριοποίησης των εθνών κρατών και τις ανισότητες που αναπαράγονται μέσω αυτής σε οικονομικο-πολιτικό επίπεδο, όσο και με τους, διαφόρων τύπων, εθνικισμούς εντός των κρατών, οι οποίοι επιδιώκουν να διαφυλάξουν την καθαρότητα του εθνικού πολιτισμού και της ταυτότητας από τον κίνδυνο των ξένων και από την, κατά φαντασία, πιθανή αλλοτρίωση του έθνους (Anthias, 1995). Άλλωστε, οι θεσμικοί ή μη φορείς που συντελούν στην αναπαραγωγή τέτοιων αντιλήψεων, οι οποίοι κατέχουν συμβολική εξουσία και ασκούν συμβολική βία, μπορεί να είναι πολιτικοί, εκπαιδευτικοί, επιστήμονες ή δημοσιογράφοι. Εντάσσουν στο λόγο τους, ηθελημένα ή όχι, επιχειρήματα για την επικράτηση ενός εθνικού κριτηρίου, ως στοιχείου εγγενούς ταυτότητας των κοινωνικών ομάδων, φυσικοποιώντας τες. Πλέον ο ρατσιστικός λόγος έχει απομακρυνθεί απονομιμοποιημένες θεωρίες βιολογικής κατωτερότητας. Αντιθέτως, υιοθετεί μία σύγχρονη αντίληψη που σχετίζεται με την έννοια της αναφομοίωτης διαφοράς (Miles, 1991) και συνδέεται με τις έννοιες του πατριωτισμού, του έθνους και της καταγωγής μιας, υποτίθεται διακριτής, ενιαίας και ομοιογενούς δυτικής πολιτισμικής κοινότητας, ενώ όπως προαναφέρθηκε, απομονώνει τις διάφορες κοινωνικές ομάδες των "ξένων" και τις αποσυνδέει από οποιασδήποτε μορφής παροντική ή μελλοντική πιθανή ένταξη ή αφομοίωση.

3. Διαπολιτισμική ταυτότητα, πολυπολιτισμικότητα

Αν θελήσουμε όμως να κατανοήσουμε βαθύτερα την έννοια της μεταναστευτικότητας, θα πρέπει να ορίσουμε ορισμένες σημαντικές παραμέτρους από τις οποίες εξαρτάται. Μία τέτοια παράμετρος είναι η συγκρότηση της νέας διαπολιτισμικής ταυτότητας που κατασκευάζεται από τον μετανάστη, η οποία θεωρείται ότι αποτελεί μία δυναμική διαδικασία δημιουργίας πολιτισμικών κωδικών και διαχείρισης της συνέχειας και της αλλαγής. Η ταυτότητα αυτή δεν νοείται ως αμετάβλητη και μοναδική αφού, ως προϊόν κοινωνικών σχέσεων, εντάσσεται και χρησιμοποιείται στο εκάστοτε εξουσιαστικό και ιεραρχικό σύστημα (Βεντούρα, 2011). Η δυνατότητα της αποδοχής της ταυτότητας της εκάστοτε μεταναστευτικής ομάδας εντός ενός έθνους-κράτους δεν είναι ίδια για όλες τις ομάδες και εξαρτάται από το συσχετισμό δυνάμεων στο συγκεκριμένο οικονομικο-πολιτικό πλαίσιο. Η σύνδεση όμως της ατομικής με τη συλλογική εθνική ταυτότητα, με την παράλληλη εσωτερίκευση των εθνικών αξιών, αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την εθνική ταύτιση και ενσωμάτωση.

Ωστόσο, η ιδεολογικά φορτισμένη διαπολιτισμική ταυτότητα του παιδιού δεύτερης γενιάς κληρονομείται από εκείνη των γονέων του ανεξάρτητα από τον τόπο γέννησης ή την υπηκοότητα του γεγονός που έχει ως συνέπεια, στις περισσότερες των περιπτώσεων, τον μόνιμο στιγματισμό και διάκρισή του σε οποιαδήποτε μελλοντική διαδικασία (Waters και Jimenez, 2005). Έτσι, η αντιμετώπιση του ως, μόνιμα, "φιλοξενούμενου", εντάσσει το παιδί σε ένα περιθώριο ασφαλούς απόστασης από τον "οικοδεσπότη" του, στερώντας του τη δυνατότητα επενέργειας στο πολιτισμικό περιβάλλον και μετατρέποντας το σε ένα πολιτικά, παθητικό υποκείμενο (Παπαταξιάρχης, 2006). Αντίθετα, σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία στην οποία εξ' ορισμού συνυπάρχουν πολλές εθνοτικές ομάδες, στο πλαίσιο μιας κυρίαρχης, χωρίς να αλλοιώνεται ο χαρακτήρας τους (Tadmor & Tetlock, 2006), η περιγραφόμενη παθητικοποίηση των παιδιών αυτών δεν υφίσταται ή μετριάζεται σε μεγάλο βαθμό. Αν και η συνθήκη της διατήρησης των πολιτισμικών χαρακτηριστικών των υπόλοιπων εθνοτικών ομάδων εντός του κυρίαρχου πληθυσμού, πολλές φορές, αποτελεί κίνδυνο και δημιουργεί συλλογικές διακρίσεις και απειλεί την κοινωνική συνεκτικότητα (Berry, 2001). Είναι άλλωστε σύνηθες στα περιβάλλοντα των κυρίαρχων ομάδων, να ακούγεται ότι οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές των ντόπιων, βεβηλώνουν θρησκευτικά μνημεία, θέλουν να αλλοιώσουν τα ήθη και έθιμα, είναι επιρρεπείς σε δολοφονίες, βιασμούς και άλλα ειδεχθή εγκλήματα. Πρόκειται για χαρακτηριστικά παραδείγματα στερεοτύπων και προκαταλήψεων που αναπαράγονται στις συζητήσεις μερίδας του κυρίαρχου πολιτισμού.

4. Ένταξη, επιπολιτισμός

Ακόμα μία παράμετρος που είναι απαραίτητο να οριστεί είναι η έννοια της ένταξης και σχετίζεται με το βαθμό αποδοχής του μετανάστη ή μιας μεταναστευτικής ομάδας από την κοινωνία του τόπου εγκατάστασης (Penninx, 2001). Εφόσον στην έννοια αυτή εμπλέκονται δύο πληθυσμιακές ομάδες και ένας κρατικός μηχανισμός που ασκεί πολιτική, είναι προφανές ότι η οπτική μέσα από την οποία βλέπει ο κάθε εμπλεκόμενος παράγοντας τη διαδικασία αυτή επηρεάζει το ίδιο το αποτέλεσμα. Έτσι, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μεταναστευτικής ομάδας τα οποία σχετίζονται με τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά στοιχεία του τόπου καταγωγής, ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίζεται ο γηγενής πληθυσμός την αίσθηση του "ανήκειν" και πως αυτός αντιμετωπίζει το "ξένο" και το "διαφορετικό", αλλά και το μεταναστευτικό πλαίσιο που έχει δημιουργηθεί από το κράτος εντός των συνόρων του, είναι οι βασικοί παράγοντες που δίνουν στην έννοια της ένταξης πολυσύνθετο χαρακτήρα.

Αν σταθούμε στον τελευταίο παράγοντα, ο οποίος σε αρκετές συζητήσεις θεωρείται ο πιο κρίσιμος και συνδέεται με την εκάστοτε κρατική πολιτική, η οποία μπορεί να συνδιαμορφώνεται σε βασικά της σημεία με μια υπερεθνική πολιτική διεθνών ενώσεων ή οργανισμών όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, θα δούμε ότι οι βασικές του παράμετροι σχετίζονται με πολλές πτυχές της κοινωνίας όπως η εργασία, η εκπαίδευση, η στέγαση, η ιδιοκτησία και ο εθνικισμός. Ανάλογα λοιπόν με το έθνος, την ιστορία του και τις πολιτικές δυνάμεις οι οποίες κάθε φορά κυριαρχούν, χαράσσεται η εκάστοτε πολιτική αντιμετώπισης των μεταναστευτικών ροών και της ένταξης των μεταναστών. Συνιστά μία δυναμική διαδικασία μέσα στον χρόνο και εν μέσω εναλλασσόμενων ηγεμονιών ή ιεραρχιών· ένα περίπλοκο φαινόμενο που εξαρτάται από διεθνείς και κοινωνικές σχέσεις σε συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία (Βεντούρα, 2011).Το μεταναστευτικό προφίλ όμως, που έχει διαμορφώσει ο κρατικός μηχανισμός, αποτελεί βασικό παράγοντα επιρροής των επιπολιτιστικών διαδρομών που θα επιλέξει ο μετανάστης, στη χώρα υποδοχής. Ο βαθμός δηλαδή που οι κρατικοί θεσμοί έχουν φροντίσει να διαμορφώσουν ένα φιλικό, προς τον μετανάστη, περιβάλλον, παίζει σπουδαίο ρόλο για τον ψυχοσυναισθηματικό του κόσμο. Άρα, η βασική προτεραιότητα της μεταναστευτικής πολιτικής θα πρέπει να είναι η ομαλή κοινωνική ένταξη των μεταναστών πρώτης και δεύτερης γενιάς στην ελληνική κοινωνία τόσο για την ευημερία των ίδιων όσο και της ελληνικής κοινωνίας (Συκιώτου, 2008).

Ωστόσο, η έννοια του επιπολιτισμού και των τεσσάρων προσανατολισμών του όπως τους περιέγραψε ο Berry, αποτελούν έναν από τους βασικούς άξονες της παρούσας έρευνας, και κατανοώντας την σε βάθος, θα είμαστε σε θέση να αντιληφθούμε τα χαρακτηριστικά μιας ποικιλίας συναισθημάτων που βιώνουν οι μετανάστες στον τόπο υποδοχής. Ο επιπολιτισμός, καταρχάς, σχετίζεται με τις αλλαγές που υφίστανται τα υποκείμενα, τόσο στην κουλτούρα τους όσο και στο ίδιο το άτομο. Αλλαγές που οφείλονται στη συνεχή επαφής τους με ένα νέο πολιτισμό μέσα στον χρόνο. Οι διάφοροι προσανατολισμοί σχετίζονται με την αποδοχή ή μη του παλιού και νέου πολιτισμού. Αν το υποκείμενο δέχεται την αξία του νέου πολιτισμού αλλά και του παλιού τότε μιλάμε για **ενσωμάτωση** (integration)ή εναρμόνιση. Στην περίπτωση αυτή δηλαδή, το υποκείμενο αισθάνεται ότι ανήκει και στους δυο πολιτισμούς αφού διατηρεί τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του παλιού συνδυάζοντας τα με αυτά του νέου. Αντίθετα, αν δεν είναι αποδεκτός ούτε ο νέος ούτε ο παλιός, τότε μιλάμε για την **περιθωριοποίηση** (marginalization) του ατόμου, το οποίο βιώνει συναισθήματα αποξένωσης και αποκλεισμού. Η αποδοχή ή διατήρηση του παλιού πολιτισμού και η απομόνωση του ατόμου από την κουλτούρα του νέου τόπου εγκατάστασης ονομάζεται **διαχωρισμός** (separation) ενώ η θετική αξιοδότηση στο νέο με την ταυτόχρονη εγκατάλειψη των στοιχείων του παλιού, ονομάζεται **αφομοίωση** (assimilation) (Berry, 1997).

Όλες αυτές οι περιπτώσεις όμως, εξαρτώνται, εκτός από τον κρατικό μηχανισμό και τους τρόπους που αντιμετωπίζει τις μεταναστευτικές κοινότητες, και από διάφορους άλλους κοινωνικούς, πολιτισμικούς και προσωπικούς παράγοντες όπως η ηλικία, η χώρα καταγωγής, η μόρφωση, η οικογένεια, η εμπειρία, η εξωστρέφεια του ατόμου ή ακόμα και τα ΜΜΕ της χώρας υποδοχής, τα οποία δύνανται να διαμορφώσουν σε μεγάλο ή μικρότερο βαθμό φυλετικές στερεοτυπικές λογικές (Berry, 2006a, Mastro & Greenberg, 2000). Ένας τέτοιος παράγοντας, για παράδειγμα, είναι το κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον των ντόπιων ομάδων μέσα στο οποίο θα συναναστραφούν τα παιδιά των μεταναστών. Παράγοντας που παίζει καθοριστικό ρόλο αφού επηρεάζει το βαθμό στον οποίο επιτυγχάνονται οι διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ τους. Με άλλα λόγια, συναρτάται με το πόσο δεκτικοί είναι οι ντόπιοι στους

μετανάστες και σε ποιο βαθμό τους πιέζουν να αφομοιώσουν τις συνήθειες τους, τις πρακτικές και τις πολιτισμικές αξίες της χώρας υποδοχής (Berry, 2006a, Kim, 2001).

Επίσης, ακόμα ένας παράγοντας που συνδέεται με τις επιπολιτιστικές στρατηγικές, ιδιαίτερα για τη δεύτερη γενιά μιας τέτοιας κοινότητας, είναι η απόδοση ή όχι της ιθαγένειας (Phalet & Kosic, 2006). Ένα ουσιαστικό και καθοριστικό στοιχείο στη συζήτηση για την ταυτότητα αυτών των νέων αφού αποτελεί επισφράγισμα κατοχύρωσης των δικαιωμάτων που οφείλει το κράτος να τους εξασφαλίζει μιας και το συγκεκριμένο κράτος είναι το μόνο που έχουν γνωρίσει στη ζωή τους και στο οποίο έχουν μεγαλώσει. Αντίθετα, η μη κτήση της ιθαγένειας για έναν νέο από την πατρίδα στην οποία μεγαλώνει, εκπαιδεύεται ή εργάζεται και γενικότερα δραστηριοποιείται, καθιστά αδύνατη την ομαλή κοινωνική του ενσωμάτωση. Και η τελευταία συνδέεται άρρηκτα με την ισότιμη πρόσβαση του μετανάστη στο σχολείο, στο νοσοκομείο, στην ασφαλή στέγη, στην αγορά εργασίας ή σε κάθε κοινωνικό αγαθό. Οτιδήποτε αντίθετο με όλα αυτά δημιουργεί σε αυτόν την εντύπωση ότι είναι "ξένο σώμα" για την κοινωνία που επέλεξε να ζήσει, αυξάνοντας του τα συναισθήματα ανασφάλειας και κατωτερότητας. Όξυνση όλων αυτών των σκέψεων προκαλεί επίσης ο μη σεβασμός στον πολιτισμό του, στη θρησκεία του ή στην οποιαδήποτε διαφορετικότητα του. Αλλά και αντίθετα, αν η ίδια οικογένεια δεν ενστερνίζεται τις πολιτισμικές αξίες της χώρας υποδοχής, τότε και η ένταξη των παιδιών της θα αντιμετωπίσει δυσκολίες (Portes and Zhou, 1993).

Τέλος, σπουδαίο ρόλο παίζουν επίσης και τα κίνητρα που οδήγησαν τον μετανάστη και την οικογένεια του σε έναν διαφορετικό πολιτισμό, οι συνθήκες ώθησης της χώρας καταγωγής και έλξης της χώρας υποδοχής (Έμκε-Πουλοπούλου, 2007) αλλά και η κοινωνικοπολιτισμική απόσταση ή της «διαφοράς» των δύο χωρών (Ward & Kennedy, 1993). Διαφοράς, με την έννοια του βαθμού διαφορετικότητας ή ομοιότητας κάποιων πτυχών του πολιτισμού των δύο ομάδων, όπως η γλώσσα, η θρησκεία, οι αξίες, η κοινωνική θέση στην ευρύτερη κοινωνία (πόσο ορατή είναι η μη κυρίαρχη ομάδα σε παγκόσμιο επίπεδο). Για παράδειγμα, ο βαθμός προσαρμογής της μίας ομάδας εντός της άλλης σχετίζεται με το αξιακό τους σύστημα σχετικά με την ιεραρχία ή τον ατομικισμό. Ή οι μεγάλες διαφορές στη θρησκευτική κουλτούρα δημιουργούν ασυμβατότητα μεταξύ των ομάδων κατά την επαφή. Επίσης, οι μεγάλες γλωσσικές διαφορές δημιουργούν αντίστοιχα μεγάλα προβλήματα στη αμοιβαία συνεννόηση. Τέτοιου είδους διαφορές επηρεάζουν σημαντικά τις επιπολιτιστικές διαδρομές που απαντάμε στις διάφορες μεταναστευτικές κοινότητες και είναι ένας σημαντικός παράγοντας που χρήζει βαθύτερης διερεύνησης ως προς τις αιτίες ύπαρξης των νέων ποικίλων επιπολιτισμικών μορφών που η κλασική θεωρία δεν μπόρεσε να προβλέψει. Ιδιαίτερα στις έρευνες που τα υποκείμενα είναι η δεύτερη γενιά των υπό μελέτη κοινοτήτων και στις οποίες υπεισέρχεται ο ατομικός παράγοντας.

Υπό αυτή την έννοια, οι παραπάνω μεταβλητές, μέσα από τα μάτια του κάθε υποκειμένου ξεχωριστά, δίνουν διαφορετικό χαρακτήρα στα αποτελέσματα μιας έρευνας, χαρακτήρα που ξεφεύγει από τις διαπιστώσεις που αφορούν μια ευρύτερη πολιτισμική ομάδα. Έτσι, η εστίαση μιας επιπολιτισμικής έρευνας οφείλει να μετατοπίζεται από τις γενικεύσεις των ομαδικών παρατηρήσεων στην ατομική διαφοροποίηση των υποκειμένων του δείγματος που αντιπροσωπεύει την κάθε ομάδα ενώ ταυτόχρονα να επιδιώκεται ο εντοπισμός των διαφορετικών επιπολιτισμικών προτιμήσεων και προσανατολισμών σε επιμέρους σημαντικά πεδία της καθημερινότητας (Arends-Tóth & van de Vijver, 2006). Τέτοια πεδία είναι το επίπεδο συμμετοχής στην επίσημη εκπαίδευση της κοινωνίας υποδοχής, η εργασία και τα ποιοτικά της χαρακτηριστικά, το επίπεδο αστικοποίησης, ο βαθμός χρήσης των μέσων μαζικής ενημέρωσης, το μέγεθος της συμμετοχής στα κοινά ή οι καθημερινές συνήθειες του υποκειμένου (διατροφικές συνήθειες, γλωσσικές επιλογές, ένδυση, κοινωνικές σχέσεις, καθημερινές επιλογές). Η συμμετοχή ή ανταπόκριση στα συγκεκριμένα πεδία όχι μόνο μπορούν να διαφέρουν από ομάδα σε ομάδα ή από άτομο σε άτομο αλλά ακόμα και να μη συσχετίζονται μεταξύ τους (Berry, 2006a). Για παράδειγμα, η διατήρηση ή όχι, των θρησκευτικών αξιών του πολιτισμού καταγωγής μπορεί να μη σχετίζεται καθόλου με τις διατροφικές συνήθειες, με τη στάση απέναντι στην αξία της τεχνολογίας ή με τις καθημερινές γλωσσικές επιλογές. Με άλλα λόγια, η διαδικασία του επιπολιτισμού δεν χαρακτηρίζεται από γραμμικότητα αλλά μάλλον από μία πολύπλοκη ανομοιομορφία.

5. Δεύτερη γενιά μεταναστών

Η έννοια της δεύτερης γενιάς, πολλές φορές στην βιβλιογραφία προσεγγίζεται με διάφορους τρόπους. Ο κλασικός ορισμός περιγράφει τα παιδιά μεταναστών που γεννήθηκαν στη χώρα υποδοχής ενώ κάποιοι ερευνητές διαφοροποιούν εκείνους τους νέους που ήρθαν στη χώρα υποδοχής σε πολύ μικρή ηλικία και σίγουρα πριν την εφηβεία (Menjivar, 2002). Σε αυτές τις περιπτώσεις ο όρος που αποδίδεται είναι "1.5 γενιά". Για άλλους, η φράση "μετανάστης δεύτερης γενιάς " είναι αδόκιμος αφού οι συγκεκριμένοι νέοι δεν έχουν βιώσει μεταναστευτική εμπειρία παρά μόνο από τις περιγραφές των γονέων τους (Μάρκου, 1993). Ωστόσο, οι θεσμικές διακρίσεις, οι διατάξεις που τους αφορούν αλλά και η καθημερινή επαφή με τον ντόπιο πληθυσμό έρχονται να τους υπενθυμίζουν συνεχώς αυτή τους την ιδιότητα (Θεριανός, 2010)

Στη παρούσα έρευνα ωστόσο, υιοθετείται μία όχι και τόσο αυστηρή εννοιολόγηση και άρα για τα άτομα που θα συμμετέχουν και γεννήθηκαν στο Ρέθυμνο, θα γίνει προσπάθεια να ερμηνευτούν αυτοτελώς οι σκέψεις και οι οπτικές τους και σε καμία περίπτωση δεν θα επιχειρηθεί να συσχετιστεί η έννοια της δεύτερης γενιάς με το βαθμό ένταξης τους. Και αυτό διότι σε πολλές περιπτώσεις στη βιβλιογραφία, ο όρος σχετίζεται με το βαθμό αυτό στη χώρα υποδοχής, γεγονός που συνθετοποιεί ακόμα περισσότερο την εννοιολόγηση αφού η ίδια η ένταξη, όπως είπαμε, αποτελεί πολυσύνθετη έννοια μιας και εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, όπως η μεταναστευτική πολιτική, η αγορά εργασίας, οι ρατσιστικές συμπεριφορές της χώρας εγκατάστασης, το κοινωνικό κεφάλαιο της οικογένειας των μεταναστών, το φύλο, η ηλικία, η καταγωγή, πόσο κοντά ή μακριά βρίσκονται οι πολιτισμοί αναχώρησης και υποδοχής, το εκπαιδευτικό σύστημα και άλλα. Υπό αυτό το πρίσμα γίνονται αντιληπτοί οι λόγοι για τους οποίους εισήχθη ο νέος όρος "αφομοίωση κατά τμήματα" (segmented assimilation) και πλέον δεν μελετάται αν το υποκείμενο έχει ενταχθεί γενικά και αόριστα κάπου ή αν αυτή η διαδικασία έγινε γραμμικά και βαθμιαία (linear assimilation), αλλά συγκεκριμένα, σε ποιο κοινωνικό κομμάτι, κάτω από ποιες διαδικασίες και συνθήκες και εν τέλει, ποιες είναι εκείνες οι διαφορετικές διαδρομές που επέλεξε να ακολουθήσει το υποκείμενο, σε σχέση με εκείνες των ατόμων της πρώτης γενιάς ή των συνομηλίκων του, ίδιας γενιάς ή/και διαφορετικής καταγωγής, εντός μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Η εναλλακτική αυτή πρόταση του Alejandro Portes και της Min Zhou, ήρθε να λειτουργήσει, στο μοντέλο του Berry, περισσότερο σαν προσθήκη ή προσαρμογή σε μία πιο πολύπλοκη πραγματικότητα που αφορά τη δεύτερη γενιά. Έτσι, βασισμένοι στην εμπειρία των υποκειμένων από τέτοια περιβάλλοντα, προσπάθησαν να διαφωτίσουν περισσότερο τις σκέψεις και τις αιτίες των επιλογών των νέων δεύτερης γενιάς, ξεκαθαρίζοντας πως πρόκειται για προσαρμογές μη ομοιογενείς και ένα μοντέλο μη γραμμικό. Συγκεκριμένα, αυτές οι αιτίες συνδέονται με αρκετούς παράγοντες της χώρας υποδοχής όπως οι εκπαιδευτικές και οι επαγγελματικές της ευκαιρίες, οι οικονομικές, πολιτισμικές και πολιτικές της συνθήκες, το μεταναστευτικό της προφίλ, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο σημείο, και οι ταξικές αποστάσεις των πολιτών της. Άλλωστε, οι Portes και Zhou (1993) είναι αυτοί που πρότειναν τους τρεις νέους τύπους ενσωμάτωσης ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της κάθε περίπτωσης· τον τύπο που σχετίζεται με την ενσωμάτωση των οικονομικά κατώτερων μελών της κοινότητας με μεικτά εθνοτικά χαρακτηριστικά, αυτόν που σχετίζεται με την παράλληλη ενσωμάτωση της δεύτερης γενιάς και εκείνον που σχετίζεται με τις περιπτώσεις ταχείας οικονομικής ανάπτυξης με ταυτόχρονη ισχυρή αλληλεγγύη εντός της κοινότητας και σαφή διατήρηση των αξιών της. Επιπλέον, προτάθηκε η ενσωμάτωση της δεύτερης γενιάς να συνδεθεί και να συγκριθεί με την ιστορία και το ρυθμό επιπολιτισμού της πρώτης, δηλαδή με τον βαθμό που μέσα στον χρόνο κατάφερε να υιοθετήσει τα νέα πολιτιστικά χαρακτηριστικά, αλλά και με το τρόπο που το ίδιο το κοινοτικό δίκτυο στέκεται αρωγός για την αντιμετώπιση οικονομικών ή άλλων εμποδίων (Portes & Rumbaut, 2001). Μία τέτοια σύνδεση και σύγκριση είναι προφανές ότι είναι εκτός των ορίων της παρούσης έρευνας, ωστόσο κρίνεται σκόπιμη μία μελλοντική έρευνα με κεντρικό θέμα τη συγκεκριμένη πτυχή.

Με βάση όμως αυτή τη σύνδεση ή σύγκριση της ενσωμάτωσης της πρώτης γενιάς με τη δεύτερη, μπορεί να ειπωθεί ότι αυτό που ενσωματώνεται δεν είναι το ίδιο το υποκείμενο αλλά ένα διαγενεακό σύστημα υποκειμένων, αφού η δεύτερη γενιά είτε διαφοροποιείται σε αρκετά σημεία από τους γονείς, όπως στις αντιλήψεις και συμπεριφορές, είτε τις προσαρμόζει και τους δίνει ένα εντελώς καινούργιο νόημα. Έτσι, είναι σημαντικό για την ανάλυση μας να γίνει κατανοητή η πολύ σημαντική διαφορά της πρώτης από τη δεύτερη γενιά. Αυτή έγκειται στο διαφορετικό περιβάλλον που μεγαλώνει και κοινωνικοποιείται η δεύτερη, καθώς ενηλικιώνεται μέσα σε ένα περιβάλλον στο οποίο υπάρχει

απαξίωση και στιγματισμός των πολιτισμικών κωδικών της πρώτης, σε αντίθεση με το περιβάλλον μέσα στο οποίο εντάσσεται η πρώτη, η οποία έρχεται σε επαφή με το νέο κοινωνικό πλαίσιο, ούσα ήδη ενήλικη (Noiriel, 1992). Άρα, αν και η ενσωμάτωση της δεύτερης γενιάς έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτή των γονέων, ωστόσο ο τρόπος ενσωμάτωσης της πρώτης αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για αυτήν της δεύτερης. Ιδιαίτερα στον ελλαδικό χώρο, η τελευταία διαπίστωση μοιάζει να επιβεβαιώνεται μιας και η πλειοψηφία των παιδιών δεύτερης γενιάς φαίνεται να αφομοιώνεται τμηματικά ή επιλεκτικά και όχι καθολικά, ειδικότερα στο βαθμό που, σε κάποιες περιπτώσεις, τα παιδιά δεν αναπαράγουν τα πρότυπα συμπεριφοράς των συνομηλίκων τους αλλά αυτά των γονιών τους. Σε κάθε περίπτωση όμως, η διαδικασία ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς στη χώρα που μεγαλώνει είναι μία δύσκολη διαδικασία και εξαρτάται από το ίδιο το άτομο, από τον ψυχοσυναισθηματικό του κόσμο αλλά, όπως είπαμε, και από την ίδια την οικογενειακή δομή και το περιβάλλον της (Portes & Zhou, 1993).

6. Μελέτες για τη δεύτερη γενιά μεταναστών

Από εμπειρικές μελέτες που έχουν διεξαχθεί σε διεθνές επίπεδο διαφαίνεται ότι η κοινωνική κινητικότητα των παιδιών αυτών, αν και ορισμένες φορές περιορισμένη, είναι υπαρκτή, με το μέγεθός της να σχετίζεται περισσότερο με τις εργασιακές, οικονομικές και εκπαιδευτικές συγκυρίες που επικρατούν στους τόπους διαμονής. Οι πολιτικές που την επηρεάζουν αφορούν, μάλλον, το σύνολο του πληθυσμού και δεν συνδέονται με τις ιδιαίτερες θεσμικές ρυθμίσεις που αφορούν τη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα. Ήτοι, σε περιοχές όπου υπάρχει οικονομική ανάπτυξη και πληθώρα εργασιακών ευκαιριών, οι διαφορές με τις γηγενείς πληθυσμιακές ομάδες ίδιας ηλικίας τείνουν να εξαλειφθούν ενώ, αντιστρόφως, εντείνονται όπου οι ευκαιρίες είναι περιορισμένες.

Συγκεκριμένα, σε έρευνα που διεξήχθη στη δεύτερη γενιά νέων Παντζάμπι της Μεγάλης Βρετανίας φάνηκε ότι οι στρατηγικές προσαρμογής που επιλέγουν είναι πολύ πιο περίπλοκες και σύνθετες σε σχέση με αυτές των γονέων τους, δηλαδή της πρώτης γενιάς. Αυτό, έγκειται στο γεγονός ότι το κάθε νεαρό άτομο λαμβάνει, μεγαλώνοντας, την τυπική αγγλική εκπαίδευση και παράλληλα αποδέχεται όλα τα κοινωνικο-πολιτισμικά βρετανικά στοιχεία, στο βαθμό που το οικογενειακό περιβάλλον το επιτρέπει, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να αποδέχεται και να αναπαράγει ποικίλα εθνοπολιτισμικά στοιχεία που διδάχθηκε από την πρώτη γενιά (Ballard, 1972, Ghuman, 1997). Αναπτύσσει, με λίγα λόγια, τη δική του διπολιτισμική ταυτότητα. Έτσι, σε αντίθεση με τους γονείς τους, για τους οποίους τα ευρήματα μιας άλλης έρευνας έδειξαν να μην αποδέχονται τις νέες κοινωνικο-πολιτισμικές πρακτικές του τόπου διαμονής και να κατατάσσονται σε ένα πλαίσιο "διαχωρισμού" κατά τον Berry (Robinson, 2005), οι απόγονοι επιλέγουν πολύ συγκεκριμένες και πολυσύνθετες επιπολιτισμικές στρατηγικές που πλησιάζουν περισσότερο με τη θεωρία των Portes και Zhou.

Εστιάζοντας τώρα σε πιο μικροσκοπικό επίπεδο και συγκεκριμένα στις λιγοστές εμπειρικές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στον ελλαδικό χώρο και σχετίζονται με τη δεύτερη γενιά μεταναστών ή με νεαρά άτομα που έχουν την μεταναστευτική ιδιότητα, προκύπτει ότι:

α) Στις περισσότερες περιπτώσεις, η στρατηγική προσαρμογής που επιλέγουν σε μία προσπάθεια αποφυγής των προβλημάτων που προέρχονται από την εθνοτική ταύτιση, είναι η επιτέλεση μιας «κοινωνικά ουδέτερης επιχειρησιακής ταυτότητας» προτιμώντας πραγματιστικούς στόχους και εξατομικευμένη πορεία. Σε άλλες περιπτώσεις, επιλέγεται η σύναψη σχέσεων και δεσμών με την κοινωνία "υποδοχής" σφυρηλατώντας σταθερά μία ελληνική ταυτότητα, με την επιδίωξη πραγμάτωσης της ταυτότητας ενός πλήρους μέλους του ελληνικού έθνους. Πάνω στην προσπάθεια αυτή επιδιώκεται η διάκριση τους από ομάδες παιδιών δεύτερης γενιάς που ταυτίζονται με την εθνοτικοεθνική ταυτότητα της χώρας καταγωγής. Οι τελευταίες περιπτώσεις ενδεχομένως να επιλέγουν αυτό τον αυτοπροσδιορισμό είτε ως αντιστάθμισμα στον ηγεμονικό εθνικισμό του γηγενή πληθυσμού, είτε δείχνοντας μία εθνοτική "άμυνα" μπροστά στην πιθανότητα της πολιτισμικής τους συρρίκνωσης εντός του πλαισίου της ένταξης τους. Σε γενικές γραμμές όμως, φαίνεται ότι η διαδικασία της ένταξης υπερτερεί των πρακτικών, του λόγου και των πολιτικών του αποκλεισμού (Παπανδρέου, 2013).

β) Τα παιδιά μεταναστών θεωρούν ότι η εμπειρία και οι γνώσεις των γονέων τους δεν ανταποκρίνονται στις σημερινές απαιτήσεις και ως εκ τούτου δεν κρίνονται ικανές να σταθούν βοηθητικές στις σύγχρονες καπιταλιστικές και ολοένα

εξελισσόμενες κοινωνίες. Εξαιτίας αυτής της συνθήκης προτιμούν να σχεδιάζουν το μέλλον τους με βάση τις δικές τους επιθυμίες, εξατομικευμένα, αψηφώντας σε μεγάλο βαθμό τις επιθυμίες των γονέων τους, λαμβάνοντας ωστόσο υπόψη το μεταναστευτικό τους προφίλ και κυνηγώντας τις ευκαιρίες που τους προσφέρονται, χωρίς να ξεχνούν τις δυσκολίες και την αβεβαιότητα (Αθανασοπούλου, 2009). Μία αβεβαιότητα η οποία αναγκάζει αυτούς τους νέους να τοποθετούν το μεταναστευτικό τους προφίλ μέσα σε έναν διεθνικό χωροχρόνο, ως στρατηγική διαχείρισης της (Thomson & Crul, 2007). Εφόσον λοιπόν, ούτε η χώρα προέλευσης, ούτε ενδεχομένως η Ελλάδα, να μπορούν να εξασφαλίσουν μία άνετη ζωή με υψηλό βιοτικό επίπεδο, το εργαλείο της διεθνικής κινητικότητας αποτελεί ένα είδος "κοινωνικού κεφαλαίου" και ίσως μια διέξοδο από τη αβεβαιότητα. Άρα, ενώ η πρώτη γενιά ενδεχομένως να συντηρεί την προοπτική μιας μελλοντικής επιστροφής στον τόπο καταγωγής, η δεύτερη χαράζει τη δική της πορεία θέλοντας είτε να παραμείνει στην Ελλάδα, είτε να μεταναστεύσει σε μία Τρίτη χώρα, βάση της λεγόμενης "δια-εθνικής μετανάστευσης" η οποία χαρακτηρίζει τη σύγχρονη μεταναστευτική διαδικασία (Cassarino, 2004). Σε κάθε περίπτωση, αναμφίβολη επιρροή για όλες αυτές τις αποφάσεις διαδραματίζει η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών (Μιχαήλ, 2014).

γ) Υπάρχουν συναισθήματα αγάπης και συμπόνιας προς τους μετανάστες γονείς αφού αντιλαμβάνονται τις προσπάθειες και τις θυσίες των τελευταίων να εξασφαλίσουν ασφαλείς συνθήκες διαβίωσης για τους ίδιους και τα παιδιά τους. Σε αυτό το πλαίσιο, η πρώτη γενιά δέχτηκε να εργαστεί σκληρά, να υπομείνει χωρίς αντιδράσεις ρατσιστικές συμπεριφορές από το ελληνικό κράτος, τους Έλληνες και τα ΜΜΕ και να παρατείνει την παραμονή της ώστε να μην διαταραχθεί η υφιστάμενη ισορροπία της ζωής και της εκπαίδευσης των παιδιών της (Αθανασοπούλου, 2009). Τα παραπάνω συναισθήματα των παιδιών αυτών μετεξελίσσονται σε αισθήματα υποχρέωσης ή χρέους για όλες αυτές τις θυσίες, ενώ γίνεται προσπάθεια να μην δημιουργούνται περαιτέρω προβλήματα, να εκπληρώνονται, όσο είναι δυνατόν, οι προσδοκίες των γονέων και να ανταποδοθούν όλες αυτές οι θυσίες με συναισθήματα ηρεμίας και υπερηφάνειας.

δ) Τέλος, οι δείκτες σχολικής προσαρμογής νεαρών ατόμων όπως οι σχολικές επιδόσεις, το δημοφιλές ή μη προφίλ μεταξύ συνομήλικων, το πλήθος των απουσιών ή των προβληματικών συμπεριφορών εντός της σχολικής κοινότητας, σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με την απόσταση του πολιτισμού καταγωγής με το νέο περιβάλλον. Συνθήκη, η οποία, κατά συνέπεια, επηρεάζει τόσο τη συναισθηματική προσαρμογή όσο και τις στρατηγικές επιπολιτισμού που η κάθε νέα ή νέος επιλέγει να ακολουθήσει (Motti-Stefanidi, Pavlopoulos, Obradović, Masten, 2008). Ο Portes άλλωστε υποστήριξε ότι η απόσταση των δύο πολιτισμών έχει σημαντικές επιπτώσεις στην επιτυχία ή την αποτυχία των επιπολιτιστικών επιλογών (Portes, 1999). Επίσης, σε άλλες περιπτώσεις βλέπουμε τον συσχετισμό των παραγόντων που επηρεάζουν τη ψυχική υγεία των μεταναστών, δηλαδή την κατάθλιψη ή το άγχος, με αυτές τις στρατηγικές (Κατέρη, Καραδήμας, 2000).

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι τα παιδιά αυτά έχοντας μεγαλώσει στο κράτος υποδοχής των γονέων τους έχουν κατακτήσει πολλά περισσότερα εφόδια από τη προηγούμενη γενιά όπως η γλώσσα, το κοινωνικό κεφάλαιο και οι πολιτισμικοί κώδικες της χώρας εγκατάστασης. Η ενσωμάτωσή τους λοιπόν, σε αντίθεση με την ένταξη των γονέων τους, μετατρέπεται από κοινωνικο-πολιτισμική εντός των εκπαιδευτικών δομών και της γειτονιάς, σε οικονομικο-επαγγελματική εντός του πλαισίου της αγοράς εργασίας. Έτσι, διαπιστώνεται ότι οι δεσμοί οι οποίοι δημιουργούνται μεταξύ των νέων της δεύτερης γενιάς μεταναστών και του ελληνικού κράτους και της κοινωνίας είναι ιδιαίτεροι αφού, από τη μία έχουν να αντιμετωπίσουν την όποια δυσκολία στέκεται μπροστά σε οποιονδήποτε μετανάστη στον ελλαδικό χώρο, ενώ, από την άλλη, ως άτομα νεαρής ηλικίας και εκτεθειμένα σε αρκετούς καθημερινούς κινδύνους, χωρίς τη δυνατότητα αυτοπροστασίας, μετατρέπονται αυτομάτως σε άτομα μιας ιδιαίτερα ευάλωτης κοινωνικής ομάδας εντός του κοινωνικού ιστού (Έμκε-Πουλοπούλου, 2007).

Ωστόσο, όπως και πριν περιγράφηκε, ειδικά σε κράτη ή περιοχές όπου επικρατούν σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες ή σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, παρά τις διακηρύξεις ίσων ευκαιριών και δικαιωμάτων των διεθνών οργανισμών και των κρατών, η ταυτότητα την οποία φέρει η δεύτερη γενιά μεταναστών η οποία βαραίνει από το διπλό στίγμα της ξένης καταγωγής και της ταξικής θέσης, σε συνδυασμό με τα κοινωνικά στερεότυπα που αναπαράγονται συνεχώς, δημιουργεί αναμφισβήτητα άνισες κοινωνικές σχέσεις.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ-Η ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

7. Μεθοδολογία, στόχοι, ερευνητικά ερωτήματα, δείγμα, ζητήματα δεοντολογίας

Στόχοι της έρευνας

Στο πρώτο στάδιο της έρευνας ο στόχος ήταν να διερευνηθεί ο βαθμός κατά τον οποίο έχει ενταχθεί η πρώτη γενιά των Παντζάμπι, στην τοπική κοινωνία και πως έχουν διαχρονικά διαμορφωθεί οι σχέσεις της με τους γηγενείς. Επίσης, έγινε προσπάθεια να διαφωτιστούν ζητήματα που θα βοηθούσαν να πλαισιωθεί η συνθήκη της δεύτερης γενιάς και άρα μας απασχόλησαν ερωτήματα όπως: ποιες είναι οι κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες που βιώνουν οι Σικχ συγκριτικά με τους υπόλοιπους μετανάστες του Ρεθύμνου, πως όλες αυτές οι συνθήκες επηρεάζουν την καθημερινότητας τους ή σε ποιον βαθμό η τουριστική βιομηχανία της πόλης έχει επηρεάσει το εργασιακό και κοινωνικοπολιτιστικό προφίλ των μελών της κοινότητας. 0

Στο δεύτερο στάδιο και συγκεκριμένα κατά την έρευνα της δεύτερης γενιάς της κοινότητας, σε σχέση με την ένταξη και τον αυτοπροσδιορισμό της, στόχοι ήταν να αναδειχθούν:

- Οι στρατηγικές επιπολιτισμού που επιλέγουν (ενσωμάτωση, διαχωρισμός, αφομοίωση, περιθωριοποίηση) στα διαφορετικά πεδία της καθημερινής ζωής (γλωσσικό, σχολικό, πολιτισμικό, εργασιακό, κοινωνικό πεδίο), ο εντοπισμός ενδεχόμενων διαφοροποιήσεων και οι παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση τους.
- Τα εμπόδια που συναντούν στις διαδικασίες ένταξης και επιπολιτισμού, τα στοιχεία εκείνα που ενδεχομένως συμβάλλουν σε αλλαγές και εκείνα που δημιουργούν το αίσθημα του ανήκειν για τα σημαντικά πεδία της καθημερινής ζωής.

Επιπλέον, στόχος της έρευνας ήταν να δοθεί η δυνατότητα στα άτομα που συμμετείχαν, να ακουστούν, να διαβαστούν και να γνωστοποιηθούν οι απόψεις, οι ιστορίες ζωής τους και οι εμπειρίες τους (Wellington, 2000).

Μεθοδολογία της έρευνας, δείγμα

Αν και στις έρευνες της διεθνούς βιβλιογραφίας που συνδέουν τις ψυχολογικές παραμέτρους με τις διάφορες μορφές των στρατηγικών επιπολιτισμού(Berry, 2006, Arends-Toth&Fons van de Vijver, 2007) ή έρευνες της ελληνικής βιβλιογραφίας (Κατέρη & Καραδήμας, 2020) υιοθετούνται ποσοτικές μέθοδοι, μέσω των οποίων αποτυπώνεται μία δεδομένη συνθήκη για τις συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, στη συγκεκριμένη επιλέχθηκε η χρήση ποιοτικών μεθόδων και συνεντεύξεων. Η επιλογή αυτή σχετίζεται με την επιθυμία να αποφευχθεί μία συμβατική εξέταση του συνόλου των επιπολιτισμικών συμπεριφορών της κοινότητας των Ινδών του Ρεθύμνου ώστε να αναδειχθούν οι διαδικασίες αλληλεπίδρασης μεταξύ τους και με την τοπική κοινωνία αλλά και λόγω της κατανόησης των δυνατοτήτων και των περιορισμών της συγκεκριμένης έρευνας.

Η μέθοδος της συλλογής δεδομένων που χρησιμοποιήθηκε είναι οι ημιδομημένες συνεντεύξεις και επιλέχθηκε μεταξύ άλλων διότι υπάρχει αμεσότητα και ευελιξία για τις δύο πλευρές της συνέντευξης ενώ επιτρέπει στον ερευνητή να αντλεί πληροφορίες σε βάθος και να κατανοεί τις απόψεις και τις αντιλήψεις των ερωτώμενων σε μεγάλο βαθμό (Ιωσηφίδης, 2008). Οι ερωτήσεις ήταν ανοιχτού τύπου, βασίστηκαν στα βασικά πεδία που αναφέρονται στη στοχοθεσία παραπάνω και έγινε προσπάθεια, μέσω της διατύπωσης τους, να δοθεί στους συμμετέχοντες η δυνατότητα και η άνεση να εκφράσουν τη δική τους υποκειμενική "ματιά", τη πραγματικότητα που βιώνουν (Τσιώλης, 2015).

Οι συνεντεύξεις αυτές χωρίστηκαν σε δύο στάδια. Στο πρώτο στάδιο έγινε προσπάθεια να αναγνωριστεί το πεδίο έρευνας και συγκεκριμένα να γίνουν αντιληπτά κάποια βασικά χαρακτηριστικά της κοινότητας Σικχ του Ρεθύμνου, να αναδειχθούν τα κύρια ζητήματα που τους απασχολούν, να ερευνηθεί ο ρόλος της κοινότητας υποδοχής και η ενταξιακή πολιτική που ακολουθείται. Έτσι, η απεύθυνση έγινε σε ένα μετανάστη Ινδικής καταγωγής, σε ένα μετανάστη Πακιστανικής καταγωγής, σε δύο εκπαιδευτικούς και σε ένα ιδιοκτήτη αρτοποιείου της περιοχής (βλ πίνακα 1). Τα πεδία στα οποία, ανάλογα με τον ερωτώμενο, βασίστηκαν οι ερωτήσεις ήταν το μεταναστευτικό προφίλ, το επάγγελμα, η μόρφωση, η θρησκεία, η οικογένεια, οι πεποιθήσεις για τη χώρα υποδοχής, για τους ντόπιους

ή για τους μετανάστες διαφορετικής καταγωγής, η συμμετοχή του ίδιου ή της οικογένειας στη γειτονιά, στον εργασιακό χώρο ή στο σχολείο, το οικογενειακό περιβάλλον, οι θρησκευτικές και πολιτισμικές πεποιθήσεις, οι ρατσιστικές επιθέσεις, η αποδοχή από τους γηγενείς, η δυνατότητα αυτοπροσδιορισμού, η εναρμόνιση των παιδιών στο σχολείο, η αρωγή από την πολιτεία. Οι λόγοι που επιλέχθηκαν τα συγκεκριμένα άτομα είναι διαφορετικοί και σχετίζονται με τις ανάλογες πληροφορίες που ο καθένας, από τη σκοπιά του, θα μπορούσε να προσφέρει για μία πρώτη σκιαγράφηση του πεδίου έρευνας. Συγκεκριμένα, η πρώτη εκπαιδευτικός ήταν διευθύντρια του Γυμνασίου της περιοχής στο οποίο φοιτούν τα τέκνα των οικογενειών Σικχ **(Σ1)**, ενώ ο δεύτερος ήταν ο εθελοντής δάσκαλος της ελληνικής γλώσσας σε ένα δίχρονο απογευματινό πρόγραμμα της Περιφέρειας Κρήτης προς τους ενήλικες γονείς των οικογενειών αυτών και ιδιαίτερα των μητέρων **(Σ2)**. Ο πρώτος μετανάστης είναι Ινδός από το Παντζάμπ, εργαζόμενος σε μεγάλη βιομηχανία αλλαντικών της περιοχής, πρόεδρος της κοινότητας των Σικχ του Ρεθύμνου και πατέρας δύο ανήλικων μαθητριών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα **(Σ3)**, ενώ ο δεύτερος είναι πακιστανικής καταγωγής από την επαρχία Παντζάμπ, εργαζόμενος για αρκετά χρόνια σε κεντρικό σούπερ μάρκετ της περιοχής και γνώστης ενός μεγάλου ποσοστού των μεταναστών της περιοχής **(Σ4)**. Τέλος, ο ντόπιος αρτοποιός ελληνικής καταγωγής από την περιοχή του Μυλοποτάμου έχει στην κατοχή του, για αρκετά χρόνια, αρτοποιείο σε κεντρικό δρόμο της περιοχής, στον εξωτερικό χώρο του οποίου καθημερινά κατά την πρωινή ζώνη συγκεντρώνονται μετανάστες για την αναζήτηση του μεροκάματου της ημέρας **(Σ5)**.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

	1η συνέντευξη **(Σ1)**	2ησυνέντευξη **(Σ2)**	3η συνέντευξη **(Σ3)**	4η συνέντευξη **(Σ4)**	5η συνέντευξη **(Σ5)**
Φύλο	Γυναίκα	Άντρας	Άντρας	Άντρας	Άντρας
Εθνικότητα	Ελληνική	Ελληνική	Ινδική	Πακιστανική	Ελληνική
Επάγγελμα	Εκπαιδευτικός Βθμιας	Εκπαιδευτικός Αθμιας	Εργάτης Creta Farm	Υπάλληλος Super Market	Επιχειρηματίας-Αρτοποιός
Τόπος κατοικίας	Ρέθυμνο	Ρέθυμνο	Σφακάκι	Σταυρωμένος	Σταυρωμένος

Κατά το δεύτερο στάδιο επιλέχθηκαν νεαρά άτομα ηλικίας 16-18 ετών, ινδικής καταγωγής που έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα και φοιτούν στις τελευταίες τάξεις της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η αναζήτηση των ατόμων αυτών έγινε με την μέθοδο της χιονοστιβάδας ξεκινώντας από την κοινότητα των Ινδών Σικχ του Ρεθύμνου, ενώ τα υποκείμενα επιλέχθηκαν με κριτήρια ώστε να επιτυγχάνονται όσο το δυνατόν περισσότερο οι στόχοι της έρευνας. Με βάση δηλαδή, τα πεδία της καθημερινότητας της ζωής των νέων αυτών, έγινε προσπάθεια ανάδειξης των διαφορετικών ή και παρόμοιων επιλογών τους. Επιδιώχθηκε η ποικιλία του ταξικού προφίλ των ερωτώμενων, η εναλλαγή στο φύλο, στη θρησκεία και στον τόπο κατοικίας ώστε να αποφευχθεί ταύτιση στάσεων και αντιλήψεων και να παραχθούν, όσο το δυνατόν, εξειδικευμένες και ποικίλες πληροφορίες για το σύνολο αυτής της δεύτερης γενιάς. Συγκεκριμένα, τα κριτήρια επιλογής ήταν το αν η εργασία του πατέρα σχετίζεται με τον αγροτικό, τον βιομηχανικό, τον τουριστικό τομέα με την ιδιότητα του εργαζομένου ή αν σχετίζεται με επιχειρηματική δραστηριότητα. Επίσης, αν ο τόπος κατοικίας βρίσκεται εντός ή εκτός του αστικού ιστού, αν η θρησκεία συνδέεται με την κεντρική θρησκεία της Ινδίας, τον Ινδουισμό ή με εκείνη μιας μικρής μειοψηφίας, τον Σιχισμό αλλά και με το οικογενειακό προφίλ των ερωτώμενων (βλ. πίνακα 2). Από τις παραπάνω παραμέτρους και τους διαφορετικούς συνδυασμούς αυτών, προέκυψε το δείγμα της έρευνας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

αρ. συνέντευξης /ημερομηνία	1/15-05-22	2/17-06-22	3/21-06-22	4/02-03-23	5/23-03-23	6/13-06-23
Φύλο	κορίτσι	κορίτσι	αγόρι	αγόρι	αγόρι	κορίτσι
Ηλικία	18	17	17	18	16	17
θρήσκευμα	Hindi	Sikh	Sikh	Sikh	Hindi	Sikh
Τόπος κατοικίας	Σφακάκι	Σφακάκι	Σταυρωμένος	Ρέθυμνο	Σφακάκι	Ρέθυμνο
Επάγγελμα πατέρα	εργάτης βιομηχανίας Creta Farm	εργάτης βιομηχανίας Creta Farm	Επιχειρηματίας Έμπορος	εργάτης βιομηχανίας Creta Farm	εργάτης βιομηχανίας Creta Farm	Επιχειρηματίας στην εστίαση

Ο οδηγός των ημιδομημένων συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν και παρουσιάζεται στο παράρτημα της έρευνας, κατασκευάστηκε με βάση τους στόχους της έρευνας, αφού, μέσω των κεντρικών θεματικών του, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάδειξη εκείνων των στρατηγικών επιπολιτισμού που επιλέγονται αλλά και των παραγόντων που σχετίζονται με αυτές τις επιλογές. Βασικοί άξονες ήταν οι κοινωνικές δραστηριότητες και το πώς αυτές επηρεάζονται από την οικογένεια και το φιλικό περιβάλλον, η ταυτότητα και το πώς η θρησκεία και η πολιτιστική παράδοση ή το φύλο την καθορίζει, το πώς όλα αυτά επηρεάζουν την προσαρμογή στην ελληνική πραγματικότητα, το ποια εμπόδια δημιουργούνται σε αυτή την προσαρμογή καθώς και το κατά πόσο το σχολικό περιβάλλον και το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα επηρεάζει τον επαγγελματικό προσανατολισμό αυτών των νέων και την μελλοντική τους κινητικότητα. Επιπρόσθετα, έχοντας υπόψη το ζήτημα της ελλιπούς εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας από τα περισσότερα μέλη της ινδικής κοινότητας, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάδειξη των αιτιών αυτού του ζητήματος, ενώ τόσο η σύνταξη όσο και η δομή των ερωτήσεων καθορίστηκε από αυτό.

Ο συγκεκριμένος τύπος συνέντευξης επιλέχθηκε για να αποφευχθεί η υποβολή των απαντήσεων και να δοθεί η δυνατότητα στον/στην ερωτώμενο/η να αναπτύξει ελεύθερα τις σκέψεις και τις απόψεις του/της. Έτσι, για την αποφυγή αφηγηματικών περιγραφών που θα ξέφευγαν από τους στόχους της έρευνας, επιλέχθηκαν τα παραπάνω βασικά σημεία και με βάση αυτά πραγματοποιήθηκαν οι συζητήσεις. Πρέπει να τονιστεί ωστόσο ότι ανάλογα με τον/την ερωτώμενο/η και τις απαντήσεις του/της έγινε επιλεκτική εμβάθυνση σε ζητήματα που παρουσίασαν ενδιαφέρον χωρίς απαραίτητα να τηρείται η ίδια σειρά των θεματικών της συζήτησης. Κοντολογίς, οι θεματικές της συζήτησης σκιαγραφούσαν έναν χάρτη μέσα στον οποίο ακολουθήθηκαν ενδεχομένως διαφορετικές διαδρομές με σταθερά όμως σημεία αφετηρίας και προορισμού.

Ζητήματα δεοντολογίας

Σε κάθε ερωτώμενο άτομο που ενεπλάκη στην έρευνα έγιναν γνωστά με ξεκάθαρο τρόπο τα χαρακτηριστικά και οι στόχοι της, η εθελοντική συμμετοχή του, το δικαίωμα του να διακόψει οποιαδήποτε στιγμή τη ροή της συνέντευξης και οι απαραίτητες διευκρινίσεις σχετικά με το απόρρητο των πληροφοριών που δίνει. Επιπλέον, κατά τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων της έρευνας δεν έγινε χρήση ονομάτων και πριν αυτής, τα εμπλεκόμενα άτομα ερωτήθηκαν για το αν συμφωνούν με τα γραπτά δεδομένα ή αν έχει παραποιηθεί ο,τιδήποτε από τα λεγόμενα τους.

8. Μέθοδος ανάλυση του υλικού

Όλες οι συνεντεύξεις έλαβαν χώρα την περίοδο Μάη 2021 – Ιούνη 2023, έγιναν από το συγγραφέα αυτής της εργασίας με μέση διάρκεια τα 70 λεπτά. Η μέθοδος καταγραφής των πληροφοριών ήταν σε ορισμένες περιπτώσεις με χειρόγραφες σημειώσεις ενώ σε άλλες με μαγνητοφώνηση. Αφού καθαρογράφτηκαν ή απομαγνητοφωνήθηκαν, η ανάλυση τους έγινε με την μέθοδο της θεματικής κατηγοριοποίησης ξεκινώντας με τον εντοπισμό των αποσπασμάτων στις συνεντεύξεις που αντιστοιχούσαν σε διακριτούς προσανατολισμούς επιπολιτισμού σε διάφορα πεδία της καθημερινής ζωής. Διαπιστώθηκαν έτσι έξι πεδία (γλωσσικό, σχολικό, πολιτισμικό, εργασιακό, κοινωνικό, οικογενειακό) για κάθε ένα από τα οποία εντοπίστηκαν οι προσανατολισμοί ενσωμάτωσης και απομόνωσης. Η συγκεκριμένη μέθοδος χαρακτηρίζεται από την ευελιξία της και τη δυνατότητα δυναμικής σύνδεσης των θεωρητικών εννοιών με τα εμπειρικά δεδομένα (Braun & Clarke, 2012). Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι τα δεδομένα που συλλέχθηκαν δεν αποτελούν γενίκευση για το προφίλ και τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες των μεταναστών από το Παντζάμπ και των παιδιών τους, αλλά μία συγκεκριμένη εικόνα μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αστικών και ημιαστικών περιοχών του νομού Ρεθύμνης.

9. Παρουσίαση της έρευνας

1^{ο} στάδιο: Η κοινότητα/εγκατάσταση των Ινδών στο Ρέθυμνο: το κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο.

Στη συνέχεια θα γίνει η παρουσίαση των πληροφοριών και συμπερασμάτων που προέκυψαν από τον πρώτο κύκλο των συνεντεύξεων, οι οποίες προηγήθηκαν, χρονικά, από εκείνες του δεύτερου σταδίου. Συγκεκριμένα, οι πρώτες πραγματοποιήθηκαν την άνοιξη του 2021 ενώ οι δεύτερες, από την άνοιξη του 2022 έως και το καλοκαίρι του 2023. Οι πληροφορίες που παρουσιάζονται παρακάτω προέκυψαν από τις μαρτυρίες των πέντε συνεντευξιαζόμενων και αυτός είναι και ο λόγος που δίπλα από κάθε συμπέρασμα γίνεται γνωστή, εντός παρένθεσης, η συνέντευξη από την οποία προέκυψε. Επίσης, ορισμένα συμπεράσματα προέκυψαν από τις προσωπικές παρατηρήσεις του ερευνητή, μετά από αρκετές συζητήσεις με τους μαθητές και τις μαθήτριες με ινδική καταγωγή, καθ'όλη τη διάρκεια των σχολικών ετών που συνεργάστηκαν.

α. Λόγοι που προκάλεσαν την μεγάλη ροή Ινδών μεταναστών Σικχ στη περιοχή

Η μεταναστευτική ροή των Ινδών Σικχ προς το Ρέθυμνο ξεκίνησε τη δεκαετία 1990-2000. Οι πρώτοι μετανάστες ήταν οι άντρες των οικογενειών χωρίς συζύγους ή παιδιά. Στη συνέχεια, αφού ξεπεράστηκαν τα πρώτα προβλήματα της εγκατάστασης, κυρίως νομιμότητας, και βρέθηκε σταθερή εργασία στη τοπική βιομηχανία αλλαντικών και κρεάτων από το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών Σικχ, είτε άρχισαν να έρχονται στην περιοχή και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας είτε άλλοι συγγενείς, φίλοι και συγχωριανοί υπό τη μορφή της αλυσιδωτής μετανάστευσης.

«Ήρθα στην Ελλάδα παράνομα, με μία ψαρόβαρκα από το Λίβανο και άλλους 15 συμπατριώτες μου Σιχ, το 1999. Στη βάρκα ήταν περίπου 60 μετανάστες. Περάσαμε παραλιακά στην Τουρκία και διασχίσαμε το Αιγαίο. Ήταν βράδυ όταν βγήκαμε σε μία παραλία. Από εκεί μας πήρε ένα ταξί και μετά από τρεις ώρες ήμασταν στο κέντρο της Αθήνας. Θυμάμαι πληρώσαμε 10000 δολάρια για αυτό το ταξίδι ο καθένας μας. Έμεινα 6 μήνες στην Αθήνα, στην Αυλώνα, μετά μία θεία μου, μας είπε για το Ρέθυμνο ότι υπάρχει δουλειά. Και ήρθαμε εδώ. Στην αρχή δούλευα αγροτικές δουλειές. Μετά βρέθηκε η δουλειά στην Creta Farm και από τότε δουλεύω εκεί..» **(Άντρας, Ινδός, Εργάτης Creta Farm, Σφακάκι)**.

Οι κύριοι λόγοι των μεταναστεύσεων αυτών ήταν η αναζήτηση πιο ποιοτικών και κερδοφόρων εργασιών αλλά και περισσότερης ασφάλειας στην καθημερινότητα. Φαίνεται επίσης να έχει παίξει ρόλο η θρησκευτική αντιπαλότητα του κυρίους κράτους με την αίρεσή τους. Είναι ξεκάθαρο πάντως ότι η εύρεση της συγκεκριμένης εργασίας στη βιομηχανία αλλαντικών ήταν ο μοναδικός λόγος της υπερσυσσώρευσής τους στη περιοχή. Επίσης, όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια, είναι χαρακτηριστικό το γεγονός της, αρκετά μεγάλης, φυγής τους προς χώρες της Ευρώπης κατά την τελευταία διετία και συγκεκριμένα όταν υπήρξε ανασφάλεια σχετικά με το κλείσιμο ή τη πώληση της εταιρίας αλλαντικών.

β. Κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες ζωής των Σικχ στη περιοχή

Παρόλο το γεγονός ότι η μεγαλύτερη πλειοψηφία των Ινδών του Ρεθύμνου εργάστηκαν ή εργάζονται στην εν λόγω βιομηχανία, υπάρχουν αρκετοί, οι οποίοι τα τελευταία χρόνια, ασχολούνται και με άλλες εργασίες, όπως γεωργικές ή τουριστικές. Από τις συνεντεύξεις φαίνεται να υπάρχει αρκετή ικανοποίηση από τις αμοιβές, την ασφάλιση και την ποιότητα ζωής της περιοχής. Τα παιδιά των οικογενειών αυτών, τα οποία έχουν γεννηθεί στο Ρέθυμνο, έχουν ενταχθεί άλλα πλήρως και άλλα επιλεκτικά σε μεγάλο ή μικρό βαθμό, στη σχολική κοινότητα και αισθάνονται την Ελλάδα σαν πρώτη ή και δεύτερη πατρίδα τους **(Γυναίκα, Ελληνίδα, Καθηγήτρια, Ρέθυμνο)**. Όμως, δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο για τις ενήλικες μητέρες και συζύγους των οικογενειών. Από τις δηλώσεις γίνεται φανερό ότι παρόλο που η μετανάστευση έγινε για οικονομικούς λόγους, οι γυναίκες απέφευγαν την εργασία και ασχολούνταν κατά κύριο λόγο με τα οικιακά και την ανατροφή των παιδιών, κάτι που τα τελευταία χρόνια έχει αλλάξει. Επίσης, η άρνηση των Ινδών Σικχ για οποιαδήποτε μορφή κοινωνικοποίησης με τους ντόπιους σε συνδυασμό με τις μαρτυρίες για τις δημόσιες και ανοιχτές θρησκευτικές τους εκδηλώσεις δείχνει ένα κλειστό σύνολο ανθρώπων με ισχυρά πολιτιστικά στοιχεία που δύσκολα διαρρηγνύεται. Συμπέρασμα που συμφωνεί απόλυτα με τα βιβλιογραφικά δεδομένα. Παρόλα αυτά, υπάρχει μια μικρή μειοψηφία που έχει βάλει στη ζωή της κάποια στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού σε μία προσπάθεια ισορρόπησης των δύο πολιτισμών. Χαρακτηριστικά, μπορεί να αναφερθεί ο ευρωπαϊκός τρόπος ένδυσης, η κατάργηση του τουρμπανιού ή των διατροφικών περιορισμών, μέχρι και το βάψιμο των πασχαλιάτικων αυγών ή τον στολισμό κατά τις χριστουγεννιάτικες ημέρες **(Άντρας, Ινδός, Εργάτης Creta Farm, Σφακάκι)**.
Τελευταίος, μα καθόλου ασήμαντος είναι ο πολύ χαρακτηριστικός ρόλος που παίζει στη ζωή τους, η γκουρντουάρα του Παγκαλοχωρίου (εικόνα 2), που δημιουργήθηκε με την αγορά του οικοπέδου το 2009 και στη συνέχεια το χτίσιμο της στα αρχιτεκτονικά και διακοσμητικά πρότυπα των ναών τους στο Παντζάμπ.

Εικόνα 2

Μία Σιχική δομή πανομοιότυπη με τις εκατοντάδες που έχουν ιδρυθεί και λειτουργούν σε κάθε περιοχή της διασποράς τους στον πλανήτη η οποία εκτός από θρησκευτικό, φαίνεται να έχει κοινωνικοποιητικό και συναισθηματικό ρόλο αφού είναι κεντρικό στοιχείο στην καθημερινότητα τους και το μοναδικό μέρος όπου συναντιέται όλη η κοινότητα εβδομαδιαία **(Άντρας, Ινδός, Εργάτης Creta Farm, Σφακάκι)**. Ο ναός αυτός καλύπτει εκτός από θρησκευτικές, τις κοινωνικο-πολιτιστικές ανάγκες των μεταναστών αυτών στο τόπο διαμονής τους και φαίνεται να είναι ένα "σχολείο" υπενθύμισης ή διατήρησης των αρχών και αξιών του τόπου τους. Γύρω από την γκουρντουάρα έχει στηθεί ένα δίκτυο με θρησκευτικό, κοινωνικό, εθνοτικό και πολιτιστικό χαρακτήρα, το οποίο καλύπτει τις ανάγκες για την καθημερινή επιβίωση όπως, μεταξύ άλλων, κοινωνικές σχέσεις, ανταλλαγή πληροφοριών, οικονομικές συμβουλές και βοήθεια, εργασιακά ζητήματα όπως η ασφάλεια στην εργασία, οι καλύτερες απολαβές, η αποφυγή πάσης φύσεως εκμετάλλευση, ζητήματα για την άδεια παραμονής και εργασίας.

γ. Σύγκριση με κοινότητες μεταναστών άλλης καταγωγής, δυσκολίες νομιμοποίησης, σχέσεις μεταξύ τους

Βάση των απαντήσεων των συμμετεχόντων στην έρευνα και από τις παρατηρήσεις του ερευνητή, τόσο το ελληνικό κράτος όσο και η τοπική κοινωνία φαίνεται να μην έχουν συνηθίσει την μετανάστευση αλλοδαπών ανθρώπων και την ανάδυση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας στον τόπο τους. Οι εθνικές πολιτικές για την ενσωμάτωση (Βεντούρα, 2011) δεν είχαν πολυπολιτισμικό χαρακτήρα αλλά έντονα αφομοιωτικά και εθνοκεντρικά χαρακτηριστικά (Παπαταξιάρχης, 2006). Αποτέλεσμα αυτού είναι αφενός η έλλειψη ενός σοβαρού και ισχυρού νομοθετικού πλαισίου που να ανακουφίζει τις ζωές αυτών των ανθρώπων και να μην τους δημιουργεί συναισθήματα φόβου, διαρκούς ανασφάλειας και αποξένωσης, γεγονός που αναπαράγει ακόμα περισσότερους διαχωρισμούς και "κοινωνικά σύνορα" και αφετέρου, σε κοινωνικό επίπεδο, η δημιουργία στερεοτύπων και στρεβλών αντιλήψεων που οδηγούν από περιορισμό δικαιωμάτων μέχρι σε μισαλλόδοξες συγκρούσεις:

«Εδώ οι άνθρωποι λέγανε πακιστανοί μακριά. Ξέρεις γιατί? Φταίμε και εμείς. Γιατί 2-3 κάνανε δολοφονία σε ένα νησί, ένας, με το κορίτσι, την Μυρτώ, και άλλα τέτοια. Έχουν βγάλει κακό όνομα οι Πακιστανοί. Υπάρχουν όμως Έλληνες που δεν κοιτάνε την αλήθεια, ακούνε τα ψέματα και βάζουν όλους ίδιο κουβά. Αυτό είναι κακό. Αλλά δεν είναι όλοι οι Έλληνες ίδιοι. Υπάρχουν και καλοί. Όπως και δεν είναι όλοι οι Πακιστανοί ίδιοι. Όμως, σε άλλες χώρες, Γαλλία, Αγγλία, άνθρωποι βοηθάνε πολύ ξένους ανθρώπους, δεν τους πετάνε στα σκουπίδια, τους βγάζουν χαρτιά, τους βρίσκουν δουλειά νόμιμη. Ενώ εδώ δεν τα κάνουν αυτά. Δεν αγαπάνε κράτος τους μετανάστες...Πολλοί μου έχουν πει: " θα σε σκοτώσω" , εγώ δεν δίνω σημασία, κοιτάω τη δουλειά μου. Αυτή αγαπάνε Χρυσή Αυγή, και είναι τρελοί. Τώρα έχουν ηρεμήσει. Παλιά το 2012, σκότωσαν μία γιαγιά στο Μυλοπόταμο, και βγήκαν, μας κυνηγάν, πολύ ξύλο. Ήταν άδικο όμως. Γιατί τη γιαγιά σκότωσαν Αφγανοί όχι Πακιστανοί, αλλά οι Έλληνες δεν ξέρουν διαφορά, κυνηγάνε όλους. Το Πακιστάν βοήθησε τους Αφγανούς τότε με τον πόλεμο με την Αμερική και ήρθανε στο Πακιστάν πολλοί Αφγανοί. Ταλιμπάν. Μετά πήγανε Ευρώπη και νόμιζαν ότι ήταν Πακιστανοί. Αλλά ήταν άδικο. Ερχόντουσαν με φορτηγό, κατέβαιναν κάτω και κυνηγάνε τους Ινδούς, τους Πακιστανούς, όλους. Άσε τι έχω δει! Όταν όμως τους πιάσανε , είδανε χαρτιά και κατάλαβαν είναι Αφγανοί. Μετά όμως λέγανε όλοι για τους Πακιστανούς. Το 2017 κάναν κακό σε μία γιαγιά στο Σταυρωμένο. Ήταν ένας Έλληνας και ένας Ρουμάνος. Μέχρι να τους βρουν, δύο μήνες μετά, αστυνομία είχε μαζέψει όλους Πακιστανούς σε κρατητήριο, χωρίς λόγο. Επειδή δεν είχαμε χαρτιά , δεν είχαμε ησυχία. 6 μήνες 8 μήνες 12 μήνες έκλεισαν ανθρώπους μέσα για αυτό το λόγο. Μετά τους πιάσανε και μας άφησαν ήσυχους πάλι. Ευτυχώς τώρα έχουν ηρεμήσει τα πράγματα» **(Άντρας, Πακιστανός, Υπάλληλος Super Market, Σταυρωμένος)**.

Με βάση τη συγκεκριμένη μαρτυρία αναδεικνύεται ότι εξαιτίας των διαφορετικών εξωτερικών χαρακτηριστικών που τυγχάνει να έχουν οι μετανάστες από χώρες της Ασίας ή της Αφρικής σε σχέση με τους Βαλκάνιους, οι παραπάνω προβληματικές συμπεριφορές ποικίλουν και παρατηρούνται διακυμάνσεις. Έτσι, βάση των αναφορών, υπάρχει μία μορφή ανισοτήτων και ιεραρχίας στο ποικιλόμορφο πολιτισμικό μωσαϊκό της περιοχής, μέσα από την ματιά του ντόπιου πληθυσμού. Διαφορετική είναι η συμπεριφορά και οι προκαταλήψεις ως προς τους Αλβανούς ή τους Ρουμάνους, διαφορετική ως προς τους Ινδούς και διαφορετική ως προς τους Πακιστανούς:

*«**Γιατί η συγκεκριμένη εταιρία δεν επέλεξε προσωπικό πακιστανικής η αλβανικής καταγωγής;** Δεν ξέρω γιατί, αυτός εκεί στην Creta Farm (ο ιδιοκτήτης), κόλλησε με τους Ινδούς. Αλλά έχει και κάποιους Πακιστανούς που δουλεύουν μέσα στο εργοστάσιο αλλά είναι πολύ ελάχιστοι. Αυτή ήταν η αιτία. Το μεγάλο ποσοστό από αυτούς και τώρα άμα τους ρωτήσεις, θα σου πουν ότι δουλεύουν στην Creta Farm. Αυτοί δεν έχουν πρόβλημα με τους χοίρους και τη θρησκεία τους. Να γιατί. Οι άλλοι όμως έχουν λόγω Ισλάμ. Και δεν πάνε εκεί. Και οι Αλβανοί; σιγά μην καταδεχτούν. Αυτοί είναι σαν και εμάς, μεγαλοπιάνονται. Ξεκίνησαν με την οικοδομή, τα γεωργικά και τώρα τους βλέπεις με βίλες και πολυκατοικίες. Άλλο αυτοί, άλλο οι μαύροι..»* **(Άντρας, Έλληνας, Επιχειρηματίας-Αρτοποιός, Σταυρωμένος)**.

Μία μορφή ανισότητας και ιεραρχίας που ενδεχομένως να έχει περάσει και εντός των μεταναστευτικών αυτών κοινοτήτων. Οι Αλβανοί με άλλα λόγια, ως οι παλαιότεροι μετανάστες της περιοχής και με πιο κοινά χαρακτηριστικά με τους ντόπιους ίσως να βρίσκονται πιο ψηλά σε αυτή την μεταναστευτική "πολυκατοικία". Αντίθετα οι Ινδοί, λόγω χρώματος, θρησκείας ή λιγότερης "παλαιότητας" να βρίσκονται στους μεσαίους ορόφους και οι Πακιστανοί, ως πιο νέοι στην περιοχή να κατοικούν στους χαμηλότερους. Αν ωστόσο υπάρχει ομοιότητα μεταξύ των "ενοίκων" αυτής της πολυκατοικίας, με βάση την εικόνα που μεταφέρθηκε από τις συνεντεύξεις, αυτή φαίνεται να είναι η

εκμετάλλευση της εργατικής τους δύναμης και της ευάλωτης μεταναστευτικής τους ιδιότητας από μεγάλο μέρος των ντόπιων, με σκοπό το κέρδος από τη φθηνή και απάνθρωπη εργασία:

«***Εσάς πώς σας φέρονται οι Αλβανοί, έχετε καλές σχέσεις;*** *Και οι Αλβανοί είναι μετανάστες το ίδιο κοιτάνε όπως οι Ινδοί, όπως οι Πακιστανοί. Δεν ξέρω σε άλλη πόλη , Αθήνα και τέτοια, εδώ όμως δεν υπάρχουν τέτοια. Εγώ στέλνω ανθρώπους δουλειά, έρχονται Αλβανοί, μου λένε θέλω βοήθεια, βρες μου άνθρωπο να πάρω δουλειά...Παλιά, όταν ήρθαν Αλβανοί εδώ Ελλάδα, και αυτοί πηγαίναν για μικρό μεροκάματο. Όλη μέρα ήλιο, οικοδομή, δύσκολα. Αν είσαι μετανάστης, στην αρχή είναι δύσκολα..»* **(Άντρας, Πακιστανός, Υπάλληλος Super Market, Σταυρωμένος)**

Πιο συγκεκριμένα όμως και όπως καταγράφηκε από την παρακάτω δήλωση, μεταξύ των Ασιατών μεταναστών αναδεικνύεται η διαφορά στα μεταναστευτικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων με καταγωγή από το Παντζαμπ της Ινδίας συγκριτικά με εκείνων με καταγωγή από το Παντζάμπ του Πακιστάν, ατόμων δηλαδή ίδιας γλώσσας, ίδιας γεωγραφικής προέλευσης αλλά διαφορετικού κράτους και θρησκείας:

«*Εμείς οι μουσουλμάνοι δεν πάμε με την Ευρώπη καλά ενώ Ινδία πάει καλά με Ευρώπη. Γι' αυτό άνθρωποι έρχονται νόμιμοι από Ινδία ενώ από Πακιστάν παράνομοι. Αν είναι νόμιμος εργάτης τότε έχει ένσημα, καλή δουλειά, αν είναι παράνομος τότε δύσκολη δουλειά. Κάποιοι Ινδοί δουλεύουνε δυνατά, τους έχω δει στα χωράφια, άλλοι όμως δουλεύουν Creta farm, έχουνε δίπλωμα, χαρτιά, δουλεύουν σε ενοικιασμένα αυτοκίνητα και τέτοια, άρα εύκολες δουλειές*» **(Άντρας, Πακιστανός, Υπάλληλος Super Market, Σταυρωμένος)**

Αξιοσημείωτη επίσης είναι και η παρακάτω δήλωση μέσα από την οποία γίνονται αντιληπτές οι σχέσεις μεταξύ των δύο Ασιατικών κοινοτήτων:

«***Ποια είναι η σχέση σας με τους Πακιστανούς μετανάστες;*** *Δεν έχουμε κανένα πρόβλημα μαζί τους όμως έχουμε το νου μας. Δεν έχουμε και πολλή εμπιστοσύνη, για λόγους θρησκείας. Δεν κάνουμε και πολλή παρέα. Δεν έχουμε σχέση γιατί εμείς ερχόμαστε με την οικογένειά μας και έχουμε πολλά χρόνια εδώ. Αυτοί δεν φέρνουν τα παιδιά τους, ούτε τις γυναίκες τους, τα τελευταία έξι επτά χρόνια έχουν έρθει. Αυτοί στην Ελλάδα έρχονται μόνοι τους, χωρίς παιδιά και γυναίκα, αντίθετα σε άλλες χώρες πάνε με την οικογένειά τους. Καμιά φορά παίζει το Πακιστάν με την Ινδία cricket και το βλέπουμε γιατί είναι ένα εθνικό μας σπορ*» **(Άντρας, Ινδός, Εργάτης Creta Farm, Σφακάκι)**.

Από τα παραπάνω προκύπτουν αφενός οι διαφορές στην αντιμετώπιση και τελικά, στο μέγεθος των εμποδίων που συναντούν διαφορετικής καταγωγής οικονομικοί μετανάστες και άρα οι διαφορές στις στρατηγικές επιπολιτισμού τους και αφετέρου μία από τις αιτίες που υπήρξε η μεγάλη συγκέντρωση Παντζάμπι πληθυσμού στο νομό του Ρεθύμνου, η εύρεση δηλαδή ικανοποιητικής και προσοδοφόρας εργασίας. Γεγονός το οποίο δεν θα ήταν τόσης μεγάλης κλίμακας χωρίς τη διαμεσολάβηση των ίδιων των εργοδοτών της εταιρίας επεξεργασίας χοιρινού κρέατος με τις ελληνικές αρχές για την νομιμοποίηση των Ινδών εργατών:

«*Διότι υπήρξε η διαμεσολάβηση της Creta farm ή οποιουδήποτε εργοδότη χρειαζόταν να υπογράψει και να εγγυηθεί για αυτούς. Αφού τους είχε ανάγκη, διαμεσολάβησε για την νομιμοποίηση τους. Από ότι θυμάμαι, τα πρώτα χρόνια είχε συλληφθεί ένα κύκλωμα που έφερνε στην Κρήτη παράνομα Ινδούς, τους νομιμοποιούσε μέσω της Creta Farm και μετά ώς νόμιμοι μετανάστες με visa μπορούσαν να κινηθούν προς τους ευρωπαϊκούς προορισμούς ή όπου αλλού επιθυμούσαν*» **(Άντρας, Έλληνας, Δάσκαλος, Ρέθυμνο)**

Αυτό που είναι απαραίτητο να τονιστεί στις δηλώσεις που διατυπώθηκαν σχετίζεται με την θρησκευτική απαγόρευση του μουσουλμανικού πληθυσμού για οποιαδήποτε επαφή του με το χοιρινό κρέας:

«***Γιατί στην Creta farm δεν δουλεύουν Πακιστανοί αλλά μόνο Ινδοί;*** *Γιατί είμαστε μουσουλμάνοι και απαγορεύεται να πιάνουμε χοίρο. Για αυτό δεν πάνε εκεί για δουλειά. Εγώ, ας πούμε, που δουλεύω στο ΜανούσοΜάρκετ, αναγκαστικά ακουμπάω το χοίρο, τι να κάνω, να μη δουλεύω, να κλέβω; Αλλά δεν τρώω, ούτε κιμά, ούτε τίποτα. Ούτε μοσχαρίσιο κιμά τρώγω, γιατί μπαίνει στην ίδια μηχανή με τον χοιρινό*» **(Άντρας, Πακιστανός, Υπάλληλος Super Market, Σταυρωμένος)**

Με άλλα λόγια, η συγκεκριμένη συνθήκη αυτομάτως αποκλείει αυτή την πληθυσμιακή ομάδα να εργάζεται στη εταιρία αναφοράς και κατά συνέπεια δημιουργεί διαφοροποιήσεις στην αντιμετώπιση των διάφορων μεταναστευτικών κοινοτήτων και από το κράτος και από τον ντόπιο πληθυσμό.

δ. Ένταξη της κοινότητας των Σικχ από την κοινωνία υποδοχής

Ειδικότερα, σε σχέση με τους Ινδούς Σικχ, φαίνεται να είναι ικανοποιημένοι από τη πολύχρονη διαμονή τους στο Ρέθυμνο καθώς έγινε αναφορά στην ποιότητα ζωής και την ικανοποίηση τους από την καθημερινότητα και την εργασία τους.

«...αισθανόμαστε πολύ καλά στην χώρα αυτή... στη δουλειά είμαστε πολύ καλά, μας νομιμοποίησαν στα πρώτα δύο χρόνια, βγάλαμε χαρτιά, και είμαστε ασφαλισμένοι από την αρχή... Είναι ανάλογα με το ωράριο. Αλλά χρήματα παίρνεις αν δουλεύεις νύχτα, άλλα χρήματα αν δουλεύεις Κυριακή ή αργίες. Το καλοκαίρι παίρνουμε περισσότερα γιατί δουλεύουμε περισσότερες ώρες κάποιες φορές με λιγότερα ρεπό. Η ασφάλεια μας όμως είναι πλήρης, υγεία, νοσοκομείο όλα μέσα…» **(Άντρας, Ινδός, Εργάτης Creta Farm, Σφακάκι)**.

Ο ντόπιος πληθυσμός φαίνεται να τρέφει για αυτούς μία μεγαλύτερη συμπάθεια από ό,τι για τους Πακιστανούς μετανάστες της περιοχής, αναγνωρίζοντας την αφοσίωση τους στην οικογένεια, την επίπονη και συνεχή τους εργασία και τις θρησκευτικές τους συνήθειες **(Άντρας, Έλληνας, Επιχειρηματίας-Αρτοποιός, Σταυρωμένος)**. Είναι χαρακτηριστική η συμμετοχή των ντόπιων στην μεγάλη περιφορά του ιερού βιβλίου των Σικχ στους δρόμους της περιοχής, η οποία λαμβάνει χώρα τον μήνα Απρίλη, σαν μία μορφή επιταφίου, κατά την οποία γιορτάζεται η ίδρυση της θρησκείας τους **(Γυναίκα, Ελληνίδα, Καθηγήτρια, Ρέθυμνο/Άντρας, Έλληνας, Επιχειρηματίας-Αρτοποιός, Σταυρωμένος)**. Παρόλη όμως την εικοσαετή και πλέον διαμονή τους στη περιοχή, η αίσθηση που μένει από τις μαρτυρίες είναι ότι οι ντόπιοι τους αντιμετωπίζουν σαν ξένο σώμα της κοινωνίας τους, όπως και τις υπόλοιπες κοινότητες μεταναστών. Η μόνη ελπίδα που φαίνεται να υπάρχει και θα μπορούσε ενδεχομένως να ανατρέψει την υπάρχουσα κατάσταση είναι η φαινομενική ενσωμάτωση των παιδιών από τη σχολική κοινότητα. Κάτι που ίσως συνεπάγεται μία μεγαλύτερου βαθμού μελλοντική ενσωμάτωση αυτών των ανθρώπων από την ρεθυμνιώτικη κοινωνία, όταν αυτά τα παιδιά γίνουν ενήλικες και αυριανοί, ενεργοί πολίτες, εργαζόμενοι ή γονείς.

Είναι δεδομένο ότι χωρίς τη συμβολή της πολιτείας και τον ενεργό της ρόλο στην ενσωμάτωση και την εξαφάνιση κάθε αδικίας και ανισότητας που βιώνουν οι μετανάστες στον ελλαδικό χώρο, η παραπάνω ελπιδοφόρα πρόβλεψη δεν θα πραγματοποιηθεί. Διότι αν σκιαγραφήσουμε την σημερινή κατάσταση σύμφωνα με τις μαρτυρίες των συμμετεχόντων της έρευνας, κάθε άλλο παρά εξυπηρετικός είναι ο ρόλος του κράτους στους μετανάστες και τις μετανάστριες. Ατέλειωτες γραφειοκρατικές εργασίες, αναίτιοι επαναλαμβανόμενοι έλεγχοι, καταστολή και στερεοτυπικές πρακτικές από τα σώματα ασφαλείας, διαφορετικό τρόπο εξωτερικής πολιτικής με τα διάφορα κράτη καταγωγής με συνεπαγόμενα δυστοπικά αποτελέσματα για την καθημερινότητα πολλών μεταναστών, μηδαμινά αφομοιωτικά μέτρα και άλλα πολλά συνθέτουν ένα πλαίσιο που καθιστά τον ελλαδικό χώρο ανέτοιμο ή ακατάλληλο για την υποδοχή και ομαλή ένταξη εκτοπισμένων ανθρώπων. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των ελληνικών μαθημάτων που έλαβαν χώρα στην περιοχή και είχαν στόχο εκτός της εκμάθησης της ελληνικής σε ενήλικους Ινδούς γονείς, να αποτελέσουν μία δευτερογενή μορφή κοινωνικοποίησης, μία αφορμή ώστε να βγουν οι μητέρες Σικχ από το κλειστό οικογενειακό και θρησκευτικό τους περιβάλλον μέσα στο οποίο φαίνεται να είναι περιορισμένες. Και όλα αυτά με πρωτοβουλία "από τα κάτω", από τους τοπικούς εκπαιδευτικούς που είδαν το κρατικό κενό και εθελοντικά προσπάθησαν να το καλύψουν:
«Πράγματι, είχαμε διοργανώσει τις δύο πρώτες χρόνους, απογευματινό σχολείο για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και απευθύνονταν σε ενήλικους. Η πρωτοβουλία ήταν από το σχολείο, από εμάς δηλαδή, από το σύλλογό μας. Σε συνεργασία με την αρμόδια υπηρεσία της Περιφέρειας Κρήτης έγινε το πρόγραμμα...Ακριβώς έτσι. Μία ομάδα εκπαιδευτικών του σχολείου και κάποιοι εκπαιδευτικοί από Δημοτικά σχολεία πήραμε την πρωτοβουλία και το προτείναμε στους υπεύθυνους της αρμόδιας υπηρεσίας της Περιφέρειας. Και τους ευχαριστούμε πολύ για την άμεση ανταπόκριση τους...Στο πρόγραμμα δίδασκαν 2 δάσκαλοι. Νομίζω πως υπήρχε αμοιβή από την Περιφέρεια. Οι συνάδελφοι είχαν δημιουργήσει κάποιες σημειώσεις προσαρμοσμένες στις ανάγκες και στις γνώσεις των ενήλικων Ινδών. Θυμάμαι επίσης, λόγω της θέσης της γυναίκας, είχαν δημιουργηθεί δύο τμήματα, ένα αντρικό και ένα γυναικείο» **(Γυναίκα, Ελληνίδα, Καθηγήτρια, Ρέθυμνο/Άντρας, Έλληνας, Δάσκαλος, Ρέθυμνο)**.

2ο στάδιο: Η 2η γενιά των Σικχ του Ρεθύμνου

α. Εισαγωγικά στοιχεία

Η μαθητική κοινότητα των Ινδών του Ρεθύμνου, με βάση τα στοιχεία των τελευταίων δέκα ετών της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ρεθύμνου (βλ. Γράφημα 3), παρουσιάζει αισθητή μείωση σε σχέση με τους αριθμούς της προηγούμενης δεκαετίας. Αν και δεν υπάρχουν καταγεγραμμένα στοιχεία της πλατφόρμας myschool πριν το σχολικό έτος 2013-2014, σύμφωνα με την απογραφή του πληθυσμού της περιοχής το 2011 αλλά και από προφορικές μαρτυρίες εκπαιδευτικών της περιοχής, ο αριθμός των κατοίκων με καταγωγή από την Ινδία την πενταετία 2005-2010 ξεπερνούσε τα χίλια άτομα ενώ ο μαθητικός πληθυσμός στα σχολεία Πρωτοβάθμιας της περιοχής κυμαίνονταν από 70 έως 100 παιδιά. Έτσι, η μεγάλη μείωση του μαθητικού πληθυσμού που μπορεί να παρατηρηθεί τα τέσσερα πρώτα χρόνια της κρίσης επιβεβαιώνει την πληροφορία περί ενός δεύτερου κύματος μετανάστευσης πολλών Ινδών από την Κρήτη προς χώρες της Β. Ευρώπης, της Β. Αμερικής και της Αυστραλίας κατά την έναρξη της οικονομικής κρίσης του 2010.

«Τώρα δεν είναι πολλοί. Οι περισσότεροι φύγανε για Γερμανία, Καναδά, Αυστραλία όταν άρχισε η κρίση, πριν δέκα χρόνια περίπου. Παλιά, το 2013, 2014 αυτοί κάθε χρόνο γιορτάζουν. Περνάνε πολύς κόσμος από τους δρόμους μας 3.000, 4.000. Τότε ήταν πολλοί. Τώρα δεν μένουν τόσοι πολλοί όπως τότε. Πολλοί έχουν αλλάξει χαρτιά και έχουν πάει Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία» **(Άντρας, Πακιστανός, Υπάλληλος Super Market, Σταυρωμένος)**

Επίσης, παρατηρείται μία σταδιακή αύξηση του μαθητικού πληθυσμού την επταετία 2013-2020 (βλ. Γράφημα 3) ενώ στη συνέχεια υπάρχει μεγάλη πτώση. Η τελευταία επιβεβαιώνει τη μεγάλη ανασφάλεια και εν τέλει το τρίτο κύμα μετανάστευσης που προέκυψε κατά την περίοδο της αγοραπωλησίας της βιομηχανίας αλλαντικών και κρέατος, κατά το τέλος της περασμένης δεκαετίας, στην οποία εργάζονταν το μεγαλύτερο ποσοστό του αντρικού πληθυσμού της κοινότητας:

«Ήμασταν πολύ περισσότεροι, πάνω από χίλια διακόσια άτομα. Όταν ξεκίνησε η κρίση, έφυγαν πολλοί για Καναδά, Γερμανία, Ιταλία, ΗΠΑ…Πέρυσι υπήρξε πρόβλημα γιατί τα αδέρφια που είχαν το εργοστάσιο ήθελαν να το κλείσουν ή να το πουλήσουν. Τότε φοβήθηκαν πάρα πολλοί συμπατριώτες μου και έφυγαν για την Ευρώπη και την Αμερική. Εμείς ρισκάραμε και μείναμε αλλά ευτυχώς η εταιρεία πουλήθηκε και τώρα είναι όλα καλά.» **(Άντρας, Ινδός, Εργάτης Creta Farm, Σφακάκι)**.

ΓΡΑΦΗΜΑ 3

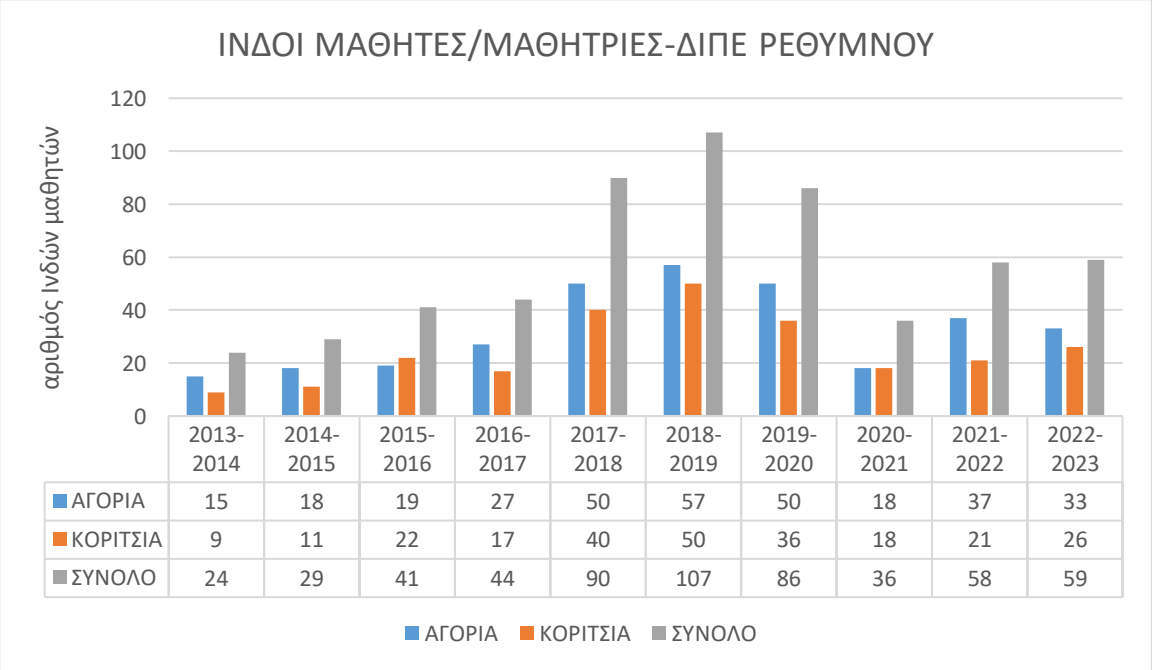

	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023
ΑΓΟΡΙΑ	15	18	19	27	50	57	50	18	37	33
ΚΟΡΙΤΣΙΑ	9	11	22	17	40	50	36	18	21	26
ΣΥΝΟΛΟ	24	29	41	44	90	107	86	36	58	59

Πηγή: Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ρεθύμνου

Μία επιπλέον πληροφορία η οποία προκύπτει από τα στοιχεία της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ρεθύμνου (βλ. Γράφημα 4) για το περασμένο σχολικό έτος, είναι ότι τουλάχιστον οι οικογένειες που έχουν παιδιά που φοιτούν στο δημόσιο σχολείο διαμένουν στη συντριπτική πλειοψηφία στην ημιαστική περιοχή του Σταυρωμένου, γύρω δηλαδή από την εκκλησία τους στο Παγκαλοχώρι, λιγότεροι σε αγροτικές περιοχές ανατολικά και ακόμα λιγότεροι δυτικά της πόλης του Ρεθύμνου, ενώ σχεδόν μηδενικά είναι τα ποσοστά της διαμονής εντός του αστικού ιστού. Επίσης, αξιοσημείωτη είναι η επιλογή της επαγγελματικής εκπαίδευσης σε σχέση με τη γενική μετά την αποφοίτηση από το Γυμνάσιο από τη μεριά των αγοριών της κοινότητας, ενώ η συνέχιση των σπουδών στο Λύκειο από την μεριά των κοριτσιών, δεν φαίνεται να πραγματοποιείται.

ΓΡΑΦΗΜΑ 4

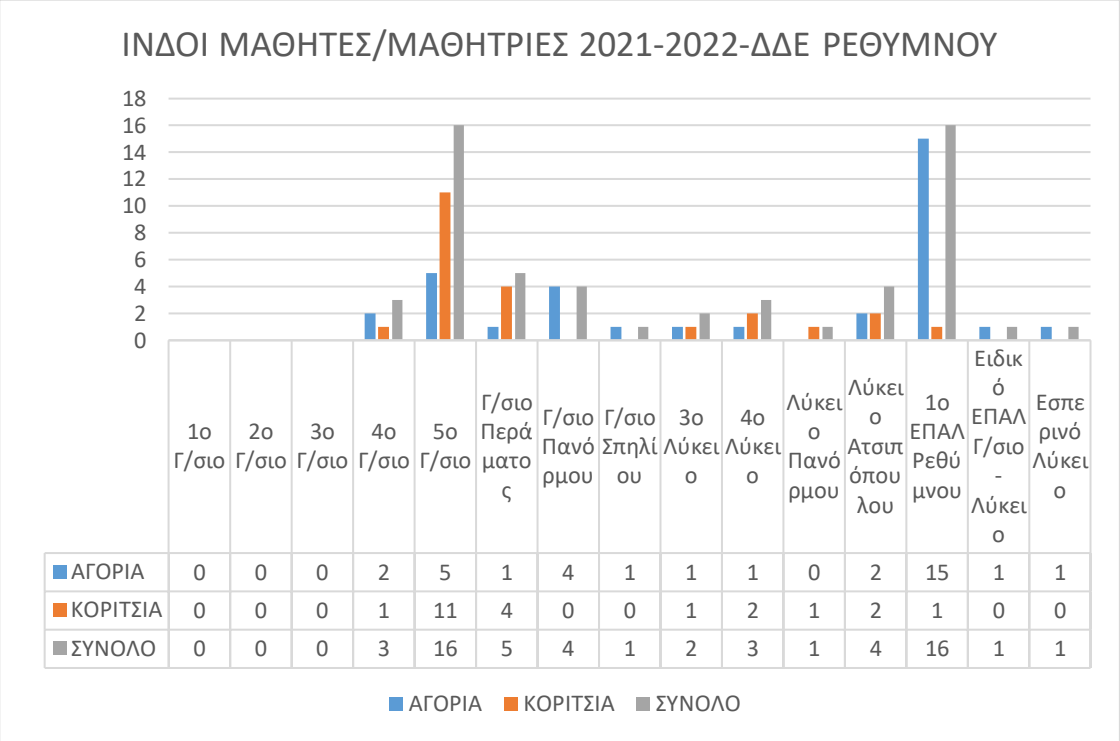

	1ο Γ/σιο	2ο Γ/σιο	3ο Γ/σιο	4ο Γ/σιο	5ο Γ/σιο	Γ/σιο Περάματος	Γ/σιο Πανόρμου	Γ/σιο Σπηλίου	3ο Λύκειο	4ο Λύκειο	Λύκειο Πανόρμου	Λύκειο Ατσιπόπουλου	1ο ΕΠΑΛ Ρεθύμνου	Ειδικό ΕΠΑΛ Γ/σιο - Λύκειο	Εσπερινό Λύκειο
ΑΓΟΡΙΑ	0	0	0	2	5	1	4	1	1	1	0	2	15	1	1
ΚΟΡΙΤΣΙΑ	0	0	0	1	11	4	0	0	1	2	1	2	1	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	0	0	0	3	16	5	4	1	2	3	1	4	16	1	1

Πηγή: Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ρεθύμνου

β. Γλωσσικό πεδίο

Με βάση τις απαντήσεις των έξι νέων συμμετεχόντων στην έρευνα, η γλώσσα Παντζάμπι κυριαρχεί τόσο εντός των Σιχ οικογενειών όσο και σε εκείνες με θρήσκευμα Hindi:

«Όχι στο σπίτι, δεν μιλάνε Ελληνικά.. Ανάλογα βέβαια με το παιδί τους, κάποια παιδιά δεν τους αρέσει να μιλάνε ελληνικά στο σπίτι, και μιλάνε μόνο Ινδικά, ενώ ξέρουν ελληνικά» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

«μιλάμε Παντζάμπι στο σπίτι, είναι η γλώσσα των Σιχ. Αλλά έχουμε επηρεαστεί από αυτή την κοινότητα γιατί ακόμη και στη δουλειά, παντού, μιλούν αυτή την γλώσσα.....Πάνω κάτω, όλοι οι Ινδοί βρίσκονται στην ίδια κατάσταση» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Έτσι, η παρατηρούμενη επιλογή της Ινδικής κοινότητας να κάνει χρήση της μητρικής της γλώσσας στο σπίτι ή μεταξύ των μελών της, κάτι το οποίο είχε αναδείξει και η Κοντογιάννη σε έρευνα της προηγούμενης δεκαετίας (Κοντογιάννη, 2019) φαίνεται να υφίσταται ακόμα, όμως σε μικρότερο βαθμό, ιδιαίτερα μεταξύ συζύγων και μεταξύ γονέων-παιδιών.

Από την άλλη, παρουσιάζονται και οι περιπτώσεις συχνής χρήσης της ελληνικής γλώσσας όταν οι γονείς αντιλαμβάνονται τα οφέλη που αποκομίζονται από τη χρήση της σε μαθησιακό και εργασιακό επίπεδο τόσο για τους ίδιους όσο και για τα παιδιά τους.

«***Οι άλλες οικογένειες από Ινδία, εδώ στον Σταυρωμένο, μιλάνε Ελληνικά στο σπίτι;*** *Μερικές ναι, άλλες όχι. Για παράδειγμα έχω έναν φίλο τον Μ……ντ που στο σπίτι του μιλάνε πολύ Ελληνικά και γι' αυτό και αυτά τα παιδιά μιλάνε πολύ καλά Ελληνικά.»* **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένος)**

«***Ποια γλώσσα χρησιμοποιείτε καθημερινά, περισσότερο στο σπίτι;*** *Ένα mix, και Παντζάμπι και Αγγλικά και Ελληνικά. Με τον αδερφό μου μιλάμε περισσότερο Παντζάμπι, αλλά μέσω μηνυμάτων μόνο Ελληνικά και Αγγλικά γιατί δεν ξέρουμε να γράφουμε Παντζάμπι. Προσπαθώ φέτος το καλοκαίρι να μάθω, έχω πάρει κάτι βιβλία. Θα με βοηθήσει πολύ στο μέλλον μου για να συναναστρέφομαι με άλλα άτομα. Ο μπαμπάς μου μιλάει και Αγγλικά και Ελληνικά. Και η μαμά μου. Μπορούν και να διαβάζουν και να γράφουν Ελληνικά. Η μαμά μου έβλεπε σειρές στα Ελληνικά και έτσι έμαθε. Ο μπαμπάς μου είχε δασκάλα που τον βοήθησε να καταλάβει περισσότερο τα Ελληνικά για να δώσει και να πάρει την ιθαγένεια. Την πήρε πριν τέσσερα χρόνια»* **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

Οι παραπάνω περιπτώσεις μπορούν ενδεχομένως να συνδεθούν και με την ταξική θέση των οικογενειών αυτών, αφού πρόκειται για εκείνες τις δύο στις οποίες παρατηρείται εργασιακή κινητικότητα μέσα στα προηγούμενα χρόνια. Συγκεκριμένα, στην πρώτη οικογένεια ο πατέρας αρχικά εργάστηκε ως κτηνοτρόφος εργάτης, στη συνέχεια δούλεψε στην Creta Farm, από εκεί αποχώρησε και εργαζόταν σε γεωργικές καλλιέργειες μέχρι που κατέληξε να είναι ιδιοκτήτης δύο εμπορικών καταστημάτων σε κωμοπόλεις της περιοχής. Στην δεύτερη περίπτωση, η οικογένεια ζει για αρκετά χρόνια στο κέντρο της πόλης του Ρεθύμνου, σε ιδιόκτητο, άνετο και μεγάλο σπίτι το οποίο κατασκευάστηκε από την ίδια, με τον πατέρα να είναι πλέον ιδιοκτήτης καταστήματος εστίασης ινδικού/ανατολικού φαγητού, εντός της παλιάς πόλης του Ρεθύμνου, έχοντας περάσει και αυτός από την Creta Farm, από αρκετά άλλα εστιατόρια ως εργαζόμενος αλλά και από σεμινάρια και μαθήματα εκμάθησης της Ελληνικής, της Αγγλικής γλώσσας και της μαγειρικής τέχνης.

Ξεκάθαρη είναι επίσης και η άποψη όλων των συμμετεχόντων νέων στην έρευνα σχετικά με την βαθμό επιρροής της γνώσης της Ελληνικής στη καθημερινότητα ενός ατόμου με μεταναστευτική ιδιότητα. Χαρακτηριστική είναι η παρακάτω δήλωση:

«Σίγουρα επηρεάζεται η ζωή κάποιου. Ας πάρουμε ένα παράδειγμα, αν κάποιος θέλει να πάρει δίπλωμα για να οδηγήσει, το κράτος οφείλει να βάλει διαγώνισμα σε όλες τις γλώσσες. Όπως στην Γερμανία που ισχύει να εξετάζονται στα Ινδικά. Οι Ινδοί εδώ, ούτε Αγγλικά ούτε Ελληνικά ξέρουν. Δηλαδή αν κάποιος θέλει να φτιάξει κάποια χαρτιά εδώ πέρα πρέπει να πάρει την βοήθεια ή άλλων Ινδών που ξέρουν ελληνικά ή των παιδιών τους αν είναι σε ηλικία κατάλληλη. Το κράτος ευθύνεται για αυτό, αν ήταν πιο εύκολο όλο αυτό δεν θα υπήρχε πρόβλημα» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Ακόμα, μία επιπλέον αναφορά σε κρατικές/θεσμικές ελλείψεις που στέκονται εμπόδιο και αποτελούν παράγοντα αβεβαιότητας, σχετίζεται με την εκπαιδευτική πολιτική και τον θεσμικό τρόπο με τον οποίο το κράτος διαχειρίζεται αυτές τις μαθητικές/γονεϊκές ομάδες:

«***Τι θα προτείνατε στη διεύθυνση του σχολείου σας;*** *Να υπάρχει μία διαφορετική κυρία πού να κάθεται μαζί μας και να μας βοηθάει στα μαθήματα. Νομίζω αυτό…η μαμά μου πήγαινε στα μαθήματα Ελληνικών που γίνονταν στο σχολείο τα απογεύματα…Ερώτηση: Την βοήθησαν;…Εεε.. Τώρα τα ξέχασε όλα (γέλια). Είχε μάθει πολλά, είχε μάθει την αλφαβήτα…αλλά μετά σταμάτησαν λόγω κορωνοϊού και δεν ξαναάρχισαν ποτέ»* **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

Με δεδομένο ότι η ελληνική γλώσσα δεν προτιμάται εντός του οίκου των Παντζάμπι μεταναστών, αν και από τα παραπάνω αποσπάσματα φαίνεται να γίνονται προσπάθειες, λιγότερο ή περισσότερο αποτελεσματικές, για την εκμάθηση της, φαίνεται να δημιουργεί στους νέους και στις νέες της κοινότητας την ανάγκη αναζήτησης άλλων κοινωνικοποιητικών μορφών που θα βοηθήσουν στην άρση των γλωσσικών εμποδίων που συναντούν:

«Στην αρχή λίγο δύσκολα γιατί δεν ήξερα καλά ελληνικά αλλά σιγά σιγά άρχισα να τα μαθαίνω μαζί με τους φίλους που έκανα, Έλληνες…με βοήθησε πολύ που μιλούσαμε στο σχολείο, στη γειτονιά αλλά και με τους καθηγητές μου» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

«..Και βέβαια η Γκουρλίν μιλάει καλύτερα γιατί έχει κάνει περισσότερες παρέες με Ελληνάκια και παίζει και ρόλο αυτό..» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

Ένας επιπλέον παράγοντας γλωσσικής ενσωμάτωσης εκτός της δημόσιας χρήσης των Ελληνικών από συνομηλίκους είναι και η αποδοχή ελληνικών πολιτιστικών προϊόντων:

«Με τους φίλους από Ινδία θα κάτσουμε να δούμε καμία Ινδική ταινία ή κάτι με Ινδικό περιεχόμενο γιατί δεν πολυβλέπουν ελληνικά όλοι αυτοί. Μόνο εγώ βλέπω ελληνικά κανάλια. Βλέπω την Μουρμούρα, το Σόϊ μου και τέτοια. Και μικρός έβαζα το Σταρλαντ, το πρωί το Σαββατοκύριακο και με βοήθησε και εκείνο στα ελληνικά μου» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

Ωστόσο, σε αντίθεση με τη παραπάνω αποδοχή και πολύ κοντύτερα με την αγωνία της πλειοψηφίας των γονέων Ινδών να διατηρήσουν στη νέα κοινωνία διαμονής τους τη γλώσσα και γενικότερα την εθνο-θρησκευτική τους ταυτότητα έρχεται και η παρακάτω δήλωση:

«Γιατί στο σπίτι, όλες οι ταινίες, όλες οι σειρές που βλέπω είναι μόνο Hindi. Εγώ προτιμάω από μόνος μου να ακούω Hindi τραγούδια και ταινίες...Θέλω να βρίσκομαι σε συνεχή επαφή με αυτή τη γλώσσα..» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Άρα, η μη αποδοχή ελληνικών πολιτισμικών προϊόντων ως πρακτική, ειδικά σε νεαρές ηλικίες, είναι και αυτός ένας παράγοντας γλωσσικής απομόνωσης. Βέβαια, όπως τονίζεται παρακάτω, η συνεχής μεταναστευτική κινητικότητα της οικογένειας, λόγω της εργασιακής αβεβαιότητας που δημιούργησε η οικονομική κρίση, προκάλεσε μία εξαιρετικά δυναμική σχέση μεταξύ του νέου της κοινότητας με την ελληνική γλώσσα, αφού τον έμαθε να προσαρμόζεται σε πολύ διαφορετικά και ασταθή περιβάλλοντα:

«Πήγαμε Ινδία για να μείνουμε εκεί πέρα….Καθίσαμε περίπου δύο χρόνια...Λέγαμε ότι θα μείνουμε εκεί πέρα, δεν θα έρθουμε ξανά εδώ πέρα. Και δύο χρόνια έκατσα εκεί πέρα, πήγα σχολείο εκεί πέρα…Μιλούσα κανονικά Ελληνικά, είχα φίλους πριν φύγω για Ινδία…όταν πήγα Ινδία στη Δευτέρα, λίγο ξέχασα την Ελληνική γλώσσα. Μου πήρε καιρό να την θυμηθώ. Δεν ξέρω γιατί αλλά την ξέχασα εντελώς όταν είχα φύγει. Τώρα όμως ξέρω να γράφω καλά» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

«Νομίζω πως αυτή η κοπέλα δεν έφυγε για την Ινδία ενδιάμεσα, ήταν από την αρχή εδώ πέρα. Ναι, αυτή κάνει πιο πολύ παρέα με παιδιά, με Έλληνες. Έχει πιο πολλούς φίλους στο σχολείο. Παίζει ρόλο αν μιλάς κάθε μέρα μαζί με Έλληνες, αυτό βοηθάει με τη γλώσσα. Ενώ αν είσαι κάθε μέρα με άτομα με την ίδια καταγωγή αυτό δεν σε βοηθάει και πάρα πολύ να μαθαίνεις τη γλώσσα» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

«Επειδή δεν έφυγε ποτέ από εδώ, έπαιξε ρόλο στην πρόοδο της. Βέβαια έχει κάνει περισσότερες παρέες με Ελληνάκια και παίζει και αυτό ρόλο.. Εγώ έλειπα για δύο σχεδόν χρόνια» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

γ. Σχολικό πεδίο

Οι συνεντεύξεις των συμμετεχόντων σε σχέση με την εκπαιδευτική προσαρμογή των νέων με Παντζάμπι καταγωγή ανέδειξαν αρκετές θετικές πρακτικές του ελληνικού σχολείου οι οποίες συνδέονται με την εναρμόνιση της εκπαίδευσής τους μέσα στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ταυτόχρονα όμως αναδείχθηκαν και αδυναμίες-εμπόδια στην πορεία αυτών των νέων. Εμπόδια τα οποία χρήζουν ιδιαίτερης μελέτης για την εύρεση μεθόδων εξάλειψής τους ή/και την σταδιακή μετατροπή τους σε διευκολυντικά εργαλεία.

Αρχικά, η παρακάτω δήλωση μπορεί να περιγράψει την παρουσία των νέων αυτών στο δημόσιο σχολείο της περιοχής αναφοράς σε γενικές γραμμές:

«Είναι παιδιά χαμηλών τόνων, δεν πολύ φαίνονται, ενώ οι επιδόσεις τους είναι μέτριες έως καλές. Στις περιπτώσεις που έχουν γεννηθεί εδώ και έτσι γνωρίζουν άριστα τη γλώσσα, έχουμε και άριστους μαθητές. Όμως υπάρχουν προβλήματα στα παιδιά που δεν γνωρίζουν τη γλώσσα. Εκεί κάνουμε ότι μπορούμε για την ομαλή τους ένταξη. Σχετικά με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, θα έλεγα ότι ξεχωρίζουν στο χορό (bollywood) και στο body painting. Κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων που διοργανώνουμε κατά καιρούς σαν σχολείο, όπως στις Απόκριες, τα κορίτσια από την Ινδία ζωγράφιζαν καταπληκτικά σχέδια στο σώμα τους και τις συμμαθήτριες τους. Ήταν εντυπωσιακά τα σχέδια τους» **(Γυναίκα, Ελληνίδα, Καθηγήτρια, Ρέθυμνο)**

Θέλοντας να αποτυπώσουμε εκείνα τα στοιχεία που απέκτησαν θετικό πρόσημο στην έρευνα, το στοιχείο που ξεχωρίζει για τη σχολική ενσωμάτωση αυτών των νεών είναι η αυξημένη ενίσχυση που έλαβε χώρα μέσα στα μαθητικά τους χρόνια από την πλειοψηφία των συμμαθητών και εκπαιδευτικών τους. Ενδεικτικά για τους δασκάλους/εκπαιδευτικούς δήλωσαν:

«Όχι είχα πάρα πολύ καλούς καθηγητές, στη Φυσική, στα Αρχαία Ελληνικά, οι περισσότεροι καθηγητές από το Δημοτικό και στο Γυμνάσιο και μέχρι τώρα είναι πολύ καλοί, σέβονται, καταλαβαίνουν ότι είμαι από άλλη χώρα, αν δεν καταλαβαίνω κάτι έρχονται κοντά και με ρωτάνε» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

«Πάντως η αγαπημένη μου κυρία μέχρι τώρα, ήταν η Φυσικός μας. Μας έβαζε πάντα πολύ καλούς βαθμούς….Και στο μάθημα ήταν πολύ καλή. Δεν φώναζε ποτέ και μας βοηθούσε» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

«Η καθηγήτρια που είχαμε φέτος στα θρησκευτικά, δεν μας έβαλε διαγώνισμα, μας έβαλε να κάνουμε εργασία πάνω στη δική μας θρησκεία. Και να την παρουσιάσουμε στην τάξη. Μόνο για τα παιδιά από την Ινδία….Ενώ τα υπόλοιπα παιδιά γράψανε διαγώνισμα, εμείς δεν με… 19 πήρα στο τετράμηνο» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

Επιπλέον για τους συμμαθητές τους δήλωσαν:

«Πάντα είχα πολύ καλούς συμμαθητές, ήμουν πολύ τυχερός, ποτέ δεν με έκαναν να νιώθω διαφορετικός, με είχαν πάντα ως καλό φίλο, μιλάμε πάντα. Αν μου έλεγε κάποιος άλλος κάτι, του έλεγαν αυτουνού πως κοίτα τον εαυτό σου και τέτοια.. Ναι είχα πολύ καλούς συμμαθητές από το Δημοτικό μέχρι τώρα» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

«Οι συμμαθητές μου σίγουρα με έχουν βοηθήσει. Αν γίνονταν τέτοιες διακρίσεις λόγω θρησκείας, χρώματος ή λόγω καταγωγής, τότε θα ήταν πολύ δύσκολα τα σχολικά χρόνια. Αλλά επειδή το σχολείο μας είναι διαπολιτισμικό, έχει πολλά παιδιά από άλλες χώρες, Ινδία, Αλβανία κλπ τα παιδιά δεν έχουν τέτοιες διακρίσεις, εκτός από τα πολύ ζωηρά παιδιά. Σε εμένα δεν έχει τύχει κάτι τέτοιο. Κάποιες φορές βέβαια, πρόπερσι, με αποκαλούσαν «φυτό» αλλά δεν ήταν πρόβλημα αφού έπαιρνα καλούς βαθμούς, αυτό με έκανε να το σκέφτομαι αλλά αργότερα το ξεπέρασα. Και τώρα έχει σταματήσει αυτό…και η οικογένεια όμως παίζει ρόλο. Πολλοί γονείς των παιδιών δουλεύουν μαζί στην Creta Farm και γνωρίζονται. Έτσι στο σπίτι δεν μεγαλώνουν τα παιδιά με διακρίσεις. Επίσης από το νηπιαγωγείο, τα παιδιά είναι μαζί με Ινδούς, Αλβανούς και έτσι έχουν συνηθίσει από τα παιδικά τους χρόνια. Αυτό τους αρέσει γιατί και αυτά μαθαίνουν κάτι και εμείς μαθαίνουμε κάτι και δεν υπάρχει ότι στα παιδιά από άλλες χώρες έχουν κακή συμπεριφορά από τους υπόλοιπους συμμαθητές» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Από την παραπάνω δήλωση γίνεται ξεκάθαρο ότι στα σχολεία όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, της ημιαστικής περιοχής αναφοράς η διαπολιτισμική κουλτούρα έχει ριζώσει εδώ και αρκετά χρόνια αλλά όπως θα δούμε παρακάτω, με αρκετά προβλήματα μέσα στα χρόνια. Ωστόσο, τα ίδια τα παιδιά με τη βοήθεια και την αρωγή των δασκάλων τους κατάφεραν να τα ξεπεράσουν και στις σημερινές περιγραφές τους να αποτυπώνουν αναμνήσεις με θετικό πρόσημο:

«Μία φορά στο Γυμνάσιο είχαμε παρουσιάσει έναν ινδικό χορό, σε μία μεγάλη γιορτή που είχε γίνει, η Σαντζένα, εγώ και η Γιασμίν. Μου άρεσε πάρα πολύ αυτό. Είχαν έρθει όλοι και μας τραβούσαν φωτογραφίες. Μου άρεσε αυτό» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

Η ανάδειξη των ξεχωριστών δεξιοτήτων και ταλέντων των παιδιών με καταγωγή από το Παντζαμπ μέσα στη σχολική κοινότητα φαίνεται να αποκτά ιδιαίτερη αξία για τον ψυχοσυναισθηματικό κόσμο τους. Από το παρακάτω απόσπασμα της απάντησης της Προϊσταμένης του Γυμνασίου της περιοχής γίνεται φανερή η ανάγκη πραγματοποίησης τέτοιων διαπολιτισμικών εκδηλώσεων κατά τις οποίες δίνεται η δυνατότητα σε αυτά τα παιδιά να αναδεικνύουν τις δεξιότητές τους.

«Εμείς εδώ στο σχολείο σκεφτήκαμε να οργανώσουμε μια εκδήλωση για όλα τα παιδιά του Ρεθύμνου με σκοπό να γνωριστούν μεταξύ τους και να μάθουν για τις συνήθειες των άλλων χωρών μέσα από τους συμμαθητές του. Μας βοήθησε στη διοργάνωση ο, τότε, προϊστάμενος της ΔΔΕ Ρεθύμνου και πραγματοποιήθηκε με μεγάλη επιτυχία. Δυστυχώς δεν καταφέραμε να την επαναλάβουμε λόγω της πανδημίας. Ουσιαστικά, θέλαμε να ενθαρρύνουμε τα παιδιά που είχανε μία πιο κλειστή συμπεριφορά στη σχολική κοινότητα, όπως ορισμένα Ινδάκια. Όχι μόνο συμμετείχαν στις εκδηλώσεις αλλά μας εντυπωσίασαν ιδιαίτερα με τις απίστευτες χορογραφικές τους ικανότητες. Ήταν κάτι πρωτόγνωρο για τους ντόπιους μαθητές μας» **(Γυναίκα, Ελληνίδα, Καθηγήτρια, Ρέθυμνο)**

Μία επιπλέον πρωτοβουλία των εκπαιδευτικών σε συνεργασία με τοπικούς και θεσμικούς φορείς η οποία έλαβε χώρα πριν μία εξαετία και αφορούσε το άνοιγμα της εκπαιδευτικής κοινότητας στην ευρύτερη κοινότητα των Ινδών περιγράφεται παρακάτω:

«Πράγματι, είχαμε διοργανώσει τις δύο πρώτες χρονιές, απογευματινό σχολείο για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και απευθύνονταν σε ενήλικους. Η πρωτοβουλία ήταν από το σχολείο, από εμάς δηλαδή, από το σύλλογό μας. Σε συνεργασία με την αρμόδια υπηρεσία της Περιφέρειας Κρήτης έγινε το πρόγραμμα. ***Άρα, δεν ήταν πρωτοβουλία του Κράτους ή κάποιας πολιτικής ένταξης των μεταναστών αλλά διοργανώθηκε από τα κάτω, δηλαδή από πολίτες;*** *Ακριβώς έτσι. Μία ομάδα εκπαιδευτικών του σχολείου και κάποιοι εκπαιδευτικοί από Δημοτικά σχολεία πήραμε την πρωτοβουλία και το προτείναμε στους υπεύθυνους της αρμόδιας υπηρεσίας της Περιφέρειας. Και τους ευχαριστούμε πολύ για την άμεση ανταπόκριση τους»* **(Γυναίκα, Ελληνίδα, Καθηγήτρια, Ρέθυμνο)**

«Με τον υπεύθυνο της περιφέρειας τον κύριο Μιχάλη, είχαμε συζητήσει εκτενώς αυτό που σας ανέφερα, και περισσότερο, ο λόγος που έγινε το πρόγραμμα ήταν για την κοινωνικοποίηση των γυναικών αυτών. Δηλαδή, ναι μεν ήταν η ελληνομάθεια για τους άντρες και για την εργασία τους, αλλά ο βασικός λόγος πού έγινε όλο αυτό ήταν για να βγουν οι γυναίκες από τα σπίτια τους. Η πρωτοβουλία ήταν κάποιων καθηγητών του σχολείου, κάποιων δασκάλων, του τοπικού προέδρου και ανθρώπων από την περιφέρεια. Βρήκαμε τρόπο και το εντάξαμε σε πρόγραμμα της περιφέρειας αλλά η πρωτοβουλία ήταν δικιά μας. Η μεγάλη επιτυχία ήταν ότι μπορέσαμε και κάναμε τμήμα γυναικών, ξέρετε ήταν πολύ λεπτό ζήτημα στη διαχείριση του» **(Άντρας, Έλληνας, Δάσκαλος, Ρέθυμνο)**

Μία προσπάθεια, σε πρώτο χρόνο, κοινωνικοποίησης των γυναικών Παντζαμπ, εν μέσω της δεδομένης εθνοπολιτισμικής και θρησκευτικής ετερότητας, τους κανόνες και τις αξίες της οποίας τα μέλη των οικογενειών αυτών τηρούν ευλαβικά στο κλειστό κοινοτικό τους πλαίσιο, αλλά και ταυτόχρονα, εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας σε ενήλικους Παντζάμπι γονείς, και σε δεύτερο χρόνο, η απόκτηση γλωσσικής επάρκειας των γονέων που θα βοηθήσει στη σχολική ενσωμάτωση των παιδιών.

«Ναι, αυτές δεν βγαίνουν καθόλου. Δεν ήξεραν να μιλήσουν καθόλου. Τα λίγα ελληνικά που κάποιες από αυτές γνώριζαν ήταν επειδή, ίσως είχαν κάποια παιδιά στο σχολείο. Αλλά ελάχιστες λέξεις και καθόλου συμβολική γραφή στα ελληνικά. Αντίθετα, οι άντρες μιλούσαν στα ελληνικά σχεδόν καλά και είχανε κάποιες αλλά λίγες δυσκολίες με τα σύμβολα. Δεν τα ήξεραν ούτε αυτοί όλα τα σύμβολα, αλλά λίγο με τα Αγγλικά σύμβολα, λίγο με τα ελληνικά, κάπως καλύτερα ήταν τα πράγματα. Στις γυναίκες αναγκαστήκαμε να ξεκινήσουμε εκ του μηδενός δηλαδή φωνούλες, α, ε, η και λοιπά. Όπως στην πρώτη δημοτικού» **(Άντρας, Έλληνας, Δάσκαλος, Ρέθυμνο)**

Η συγκεκριμένη προσπάθεια έμμεσης σχολικής ενσωμάτωσης, εν τέλει, παρά τις προσπάθειες θετικής ολοκλήρωσης, δεν κατάφερε να ολοκληρωθεί με επιτυχία. Και το γεγονός της μη ολοκλήρωσης και της μη συνέχισης του προγράμματος αφού έληξε η πανδημία σε συνδυασμό με το ότι όλη αυτή η προσπάθεια προέκυψε από πρωτοβουλίες ατόμων και όχι θεσμών, αναδεικνύει την αναγκαιότητα των κρατικών παρεμβάσεων και θεσμοποίησης τέτοιων ενεργειών:

«Η ομάδα αυτή κάποια στιγμή προσανατολίστηκε, όλη αυτή η προσπάθεια να μεταφραστεί σε ένα απολυτήριο Δημοτικού. Εντοπίσαμε την αναγκαιότητα λοιπόν να βγει ένα βιβλίο, να βγει μία συντακτική ομάδα, αλλά μετά διαλύσαμε με τον κορωνοϊό. Συναντηθήκαμε δηλαδή με τα υπόλοιπα παιδιά για να γράψουμε ένα βιβλίο σύμφωνα με τις απαιτήσεις που χρειάζεται για να εξεταστούν αυτοί οι άνθρωποι. Για να πάρουν το πτυχίο τους» **(Άντρας, Έλληνας, Δάσκαλος, Ρέθυμνο)**

Επιπλέον κρατικές παρεμβάσεις όμως, όπως τη γονεϊκή βοήθεια που είδαμε παραπάνω, φαίνεται να έχουν ανάγκη τα ίδια τα παιδιά. Διότι αυτά τα παιδιά μη έχοντας τη απαραίτητη βοήθεια από την οικογένεια, είτε λόγω γλωσσικής ανεπάρκειας, είτε λόγω οικονομικών δυσκολιών υπολείπονται σε σχέση με εκείνα των γηγενών οικογενειών. Ένα εκπαιδευτικό κενό που χρίζει κρατικής αντιμετώπισης μέσω θεσμοποιημένων προγραμμάτων ενισχυτικής διδασκαλίας;

«Εμείς από μικροί, ότι μας έλεγαν οι καθηγητές μας τα κάναμε στο σπίτι και ποτέ δεν έχουμε ζητήσει βοήθεια από τον πατέρα μου, τη μητέρα μου ή πήγαμε φροντιστήριο. Πότε. Μέχρι τώρα που είμαι Β Λυκείου δεν έχω πάει ποτέ φροντιστήρια, δεν έχω πάρει καμία βοήθεια από κανέναν, ότι έχω κάνει το έχω κάνει από μόνη μου. Και ο αδερφός μου. Ποτέ δεν το βοηθάω, ακόμα και τώρα, δεν με έχει ρωτήσει ποτέ για κανένα μάθημα. Άμα θέλει κάποιος να γίνει κάτι στη ζωή του, να κάνει κάτι, πρέπει να προσπαθήσει» **(Κορίτσι, 18, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι πολύ σημαντικός παράγοντας για την σχολική ενσωμάτωση είναι η ατομική προσπάθεια, η επιμονή και η επιμέλεια. Χαρακτηριστικά που για τον γηγενή πληθυσμό έχουν αρχίσει να απαντώνται στη μειοψηφία ενώ για τις μεταναστευτικές κοινότητες, στην πλειοψηφία:

«Εγώ ξέρω ότι αν κάτι χρειάζομαι, σηκώνω το χέρι μου και ρωτάω. Αν κάτι δεν καταλαβαίνω απλώς ρωτάω. Αν τώρα τα κορίτσια ντρέπονται να σηκώσουν το χέρι τους να ρωτήσουν, δεν φταίνε οι εκπαιδευτικοί. Υπήρχε ένα κορίτσι στην τάξη μου που ρωτούσε συνεχώς γιατί δεν καταλάβαινε. Στο τέλος αφού της το εξηγούσαν, τα κατάλαβε και πήρε και δεκαεπτά μέσο όρο. Δούλεψε και πήρε τον βαθμό που άξιζε» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

Επίσης, η αξία της αναγνώρισης της προσωπικότητας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του κάθε παιδιού όπως περιγράφεται στο παρακάτω απόσπασμα, μπορεί να αποτελέσει την αφετηρία για τον σχεδιασμό των αναλυτικών προγραμμάτων στο σύγχρονο διαπολιτισμικό σχολείο, με βάση τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των ίδιων των παιδιών και όχι των ενηλίκων ή των εθνοπολιτισμικών χαρακτηριστικών του κάθε κράτους:

«είχαμε πάει μάλιστα σε αγώνες με άλλα σχολεία και κερδίσαμε!....εκπροσωπούσαμε το σχολείο μας…..(οι παίκτες) είμασταν μόνο από Ινδία….Ήμασταν οι καλύτεροι, οι άλλοι δεν ήξεραν ούτε πάσες να κάνουνε. Εμείς, όταν κάναμε κοπάνες, παίζαμε πολύ συχνά μεταξύ μας και γίναμε πολύ καλοί. Στην αρχή νομίζαμε ότι θα είναι πολύ καλοί οι υπόλοιποι και θα χάσουμε από το πρώτο ματς. Όταν πήγαμε και τους είδαμε μετά γελάγαμε….Σκεφτείτε στο τελευταίο ματς, τον τελικό, κέρδισα οχτώ πόντους μόνο από τα σερβίς. Η άλλη ομάδα πήρε τέσσερις και εμείς είκοσι πέντε πόντους. Δεν νιώθαμε και πολύ καλά με όλο αυτό αλλά εντάξει» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

Τελευταία μα καθόλου ασήμαντη παρατήρηση που σχετίζεται με την σχολική ενσωμάτωση και προκύπτει από την έρευνα συνδέεται με την επιλεκτική εναρμόνιση με το σχολικό πρόγραμμα και τα μαθήματα του. Γεγονός που αφενός περιγράφει μία έξοδο διαφυγής από έναν αγώνα δρόμου εντός της μαθησιακής τους πορείας και αφετέρου αναδεικνύει για ακόμα μία φορά τις κρατικές ελλείψεις:

«Στα μαθηματικά είμαι καλή. Αδύναμη είμαι στην Ιστορία. Δεν έχω διαβάσει ούτε μία φορά και δεν με ενδιαφέρει να γράψω καλά σε μαθήματα που δεν με νοιάζουν. Ενώ στα μαθήματα που με ενδιαφέρουν, Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία προσπαθώ να γίνω όσο πιο καλή μπορώ….Ο αδερφός μου, που περισσότερο αυτόν ακούω, μου λέει να ασχολούμαι μόνο με αυτά που μου αρέσουν. Και ο μπαμπάς μου το έχει καταλάβει» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν οι περιγραφές που προσδίδουν αρνητικό πρόσημο στην πορεία εναρμόνισης των νέων με Παντζάμπι καταγωγή, με κυρίαρχες εκείνες που αναδεικνύουν την διαπολιτισμική ανεπάρκεια ορισμένων εκπαιδευτικών τους,

«επειδή κάποιοι καθηγητές ήταν λίγο, πως να το πω, στριμμένοι κάπως, δεν τους άρεσαν πολύ οι μαθητές. Είχα έναν καθηγητή που δεν του άρεσα, ήταν κάπως ρατσιστής ας πούμε, νομίζω της Γλώσσας αν θυμάμαι καλά. Σήκωνα χέρι και ποτέ δεν μου έλεγε και αν κοιμόμουν ή ήμουν ήσυχος στην τάξη τότε μου έλεγε πες εσύ, δεν προσέχεις, ή μιλάς με κάποιον άλλον ενώ καθόμουν μόνος μου. Ήταν πολύ άβολο με κάποιους καθηγητές στο Γυμνάσιο» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

«Η δασκάλα μου στις δύο πρώτες τάξεις ήταν πολύ βοηθητική, πολύ καλή, μας έκανε πλακίτσες.....Στις επόμενες δύο τάξεις η δασκάλα ήταν σπαστικιά, ο τρόπος που μου φερόταν δεν μου άρεσε, λίγο με υποβάθμιζε.....Νομίζω όμως ότι υποβάθμιζε τα παιδιά που ήταν διαφορετικά, όχι όλα τα παιδιά....Οι δασκάλες των ξένων γλωσσών ήταν πολύ διαφορετικές και βοηθούσαν αρκετά. Όλοι οι υπόλοιποι ήταν ουδέτεροι θεωρώ. Εκτός από τον δάσκαλο που είχα στην Πέμπτη και Έκτη που ήταν πολύ καλός, δεν μας θεωρούσε διαφορετικούς» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

όπως και εκείνες που εμπεριέχουν ρατσιστικές συμπεριφορές συνομηλίκων:

«Με δυσκόλευε το χρώμα μου, γιατί κάποια άτομα δεν ξέρω τι κόλλημα είχαν με το χρώμα μου και με πολυπηγαίνανε, δηλαδή με έβλεπαν και γελούσανε. Αυτό με δυσκόλευε, με έκανε να νιώθω άβολα. Αλλά με τον χρόνο, μιλούσα με τους φίλους και τους καθηγητές μου και αυτό άλλαξε και μετά δεν με πολυένοιαξε για τα άλλα άτομα που μου έκαναν αυτό το πράγμα.» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

«Με το χρώμα ας πούμε, ότι είσαι από την άλλη θρησκεία, από άλλη χώρα και δεν θα κάνουμε παρέα....Υπήρχαν και άλλα παιδιά από την Ινδία στο σχολείο, η αδερφή μου και ένα άλλο αγόρι, ήμασταν τρία παιδιά από Ινδία. Και σε αυτό το αγόρι, πείραζαν το μαντήλι που είχε στο κεφάλι του. Μία φορά το άνοιξαν τα παιδιά. Δεν ήταν σωστό αυτό. Μετά πήγαμε και στη διευθύντρια αλλά δεν είπε τίποτα…» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

Από την τελευταία περιγραφή έρχεται ξανά να φωτιστεί η παρατηρούμενη ανεπάρκεια διαχείρισης ζητημάτων ετερότητας από ορισμένους εκπαιδευτικούς, ένα αρκετά συχνό φαινόμενο της ελληνικής δημόσιας εκπαίδευσης.

Κατόπιν, παρουσιάζονται τα εμπόδια που συναντώνται στην εκπαιδευτική πορεία τους και σχετίζονται τόσο με την απουσία υποστηρικτικών πρακτικών που θα ήταν χρήσιμα εργαλεία για όλη την ενταξιακή διαδικασία όσο και με τις αστοχίες ή παραλήψεις των αναλυτικών προγραμμάτων. Προγράμματα δομημένα με βάση τη γνώση της ελληνικής γλώσσας, εντελώς ασύμβατα με μαθήτριες και μαθητές άλλης καταγωγής και μητρικής γλώσσας.

«Στο σχολείο ναι. Δεν μας βοηθάνε σε μαθήματα όπως στην ιστορία και στα αρχαία. Έχω μείνει εδώ πέρα πολλά χρόνια αλλά ακόμα δεν ξέρω καλά την ελληνική γλώσσα. Με δυσκολεύουν πάρα πολύ τα μαθήματα και δεν έχουμε κάποιον που να μας βοηθήσει στο σχολείο, να μας κάνουν πιο εύκολα τα μαθήματα αυτά. Αλλά μας βάζουν στην ίδια θέση όπως με τα άλλα παιδιά πού κατάγονται από αυτήν τη χώρα» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

Οι συγκεκριμένες περιγραφές δείχνουν για ακόμα μία φορά το μέγεθος της αναγκαιότητας ενισχυτικής διδασκαλίας και λοιπών θεσμικών παρεμβάσεων από το σχολείο, υπό την επίβλεψη ειδικών παιδαγωγών, καταρτισμένων στη σχολική ετερότητα, σε ζητήματα παιδοψυχολογίας και ειδικής αγωγής.

«Ξέρετε τι μου είπανε οι καθηγητές μου; Γεννήθηκες εδώ πέρα και δεν χρειάζεσαι(τάξη υποδοχής). Παίρνανε τα άλλα παιδιά και πηγαίνανε στις τάξεις υποδοχής και εγώ δεν πήγαινα επειδή γεννήθηκα εδώ πέρα. Αυτό είναι το πρόβλημα…Αυτοί που ήρθαν από την Ινδία και δεν γεννήθηκαν εδώ πέρα μπορούσαν να πάνε στην τάξη υποδοχής ενώ εμείς που γεννηθήκαμε εδώ πέρα δεν μπορούσαμε» **(Κορίτσι, 18, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Τα αποτελέσματα των ελάχιστων παρεμβάσεων από την πολιτεία, στο σύνολο των "διαφορετικών" παιδιών του σχολείου, μπορεί να είναι καταστροφικά για την ψυχολογία και κατ' επέκταση, για την πορεία τους.

«Αυτή τη χρονιά πήγα πολύ χάλια. Ενώ μπορώ να προσέξω δεν ξέρω γιατί δεν το κάνω. Δεν ήμουν καλά…Έκανα και πολλές κοπάνες φέτος. Βέβαια όταν η υπεύθυνη καθηγήτρια μου είπε ότι έχω 113 απουσίες, μετά δεν ξαναέκανα ούτε μία .... Ήταν λίγο κουραστικά τα μαθήματα. Μου άρεσε να κάθομαι έξω και να παίζω βόλεϋ με τα υπόλοιπα παιδιά από Ινδία. Μου αρέσει πολύ το βόλεϋ. Είχαμε πάει μάλιστα, σε αγώνες με τα άλλα σχολεία και κερδίσαμε» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

Στην παραπάνω περιγραφή εκτός των άλλων, ξεχωρίζει η ανάγκη να δημιουργηθεί ένα κλίμα αναγνώρισης τους μέσα στο σύνολο της μαθητικής κοινότητας αφού φαίνεται ότι προσπαθούν να βρουν τρόπους διαφυγής ή τρόπους που να μετατρέπουν το σχολικό χρόνο σε δημιουργικό και ευχάριστο.

Τέλος, από τις συνεντεύξεις μπορούν να προκύψουν αιτίες σχολικής απομόνωσης οι οποίες έχουν κοινωνικές και οικονομικές προεκτάσεις και σχετίζονται με εξωτερικούς παράγοντες από το σχολικό πλαίσιο. Παράγοντες που συνδέονται με αποφάσεις που αφορούν την κινητικότητα των γονέων και τις όποιες αιτίες που την προκαλούν, εργασιακές, οικονομικές, δίκτυα διασποράς, επανενώσεις κλπ.

«είναι κάποιοι γονείς που έρχονται από την Ινδία εδώ και μετά πηγαίνουμε σε άλλη χώρα. Αυτό είναι μεγάλο πρόβλημα για τα παιδιά. Δεν πρέπει να γίνεται έτσι. Το παιδί πρέπει να τελειώσει το λύκειο και μετά να φύγει όπου θέλει. Ήταν κάποιοι φίλοι μου που ήρθαν εδώ πέρα, έκαναν μαθήματα και μετά πήγαν σε άλλη χώρα, τώρα είναι Γερμανία» **(Κορίτσι, 18, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Το φαινόμενο αυτό σχετίζεται με την ευκολία της νομιμοποίησης ταξιδιωτικών εγγράφων εντός της ελληνικής επικράτειας και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την νομιμοποίηση της κινητικότητας εντός δυτικών χωρών που θεωρούνται τελικός προορισμός, συμπέρασμα που έχει αναλυθεί εκτενέστερα σε άλλο σημείο της παρούσης εργασίας.

Συμπερασματικά, για να επιτευχθεί σε ένα σχολικό περιβάλλον ουσιαστική αλληλεπίδραση και αποδοχή της ετερότητας των παιδιών μεταξύ τους είναι απαραίτητη η, σε βάθος, καλλιέργεια διαπολιτισμικών πρακτικών των μαθητών και μαθητριών. Επίσης, όπως φάνηκε, κομβικής σημασίας είναι η πρόσληψη ειδικού εκπαιδευτικού προσωπικού, με εξειδικευμένες γνώσεις ζητημάτων ετερότητας όπως και η συστηματική επιμόρφωση του υπάρχοντος εκπαιδευτικού προσωπικού σε αυτά τα ζητήματα, στη χρήση εργαλείων και καλών διαπολιτισμικών πρακτικών στο μάθημα τους αλλά και εκτός αυτού. Τέλος, η στοχευμένη επανεξέταση των στόχων του αναλυτικού προγράμματος του ελληνικού σχολείου που σε συνδυασμό με την επανασυγγραφή του έντυπου υλικού με βάση τις αρχές και αξίες της διαπολιτισμικής κουλτούρας και εκπαίδευσης και την ταυτόχρονη θεσμοθέτηση συστηματικών δομών αρωγής του μεταναστευτικού μαθητικού πληθυσμού από την ελληνική πολιτεία, θα διευκόλυνε σε μεγάλο βαθμό το έργο της εκπαιδευτικής κοινότητας στο σύνολο της, με όποιες προεκτάσεις έχει αυτή η εξομάλυνση σε κοινωνικό επίπεδο.

δ. Ταυτότητα, αξίες (θρησκευτικές πεποιθήσεις, ιστορικές αναφορές, έθιμα), πολιτισμικό πεδίο

Ταυτότητα

Στην ερώτηση σχετικά με τους παράγοντες που σας κάνουν να αισθάνεστε περισσότερο Ινδός/η ή Έλληνας/ίδα, οι απαντήσεις ήταν σχεδόν αναμενόμενες και παρόμοιες.

«Είμαι από την Κρήτη. Οι γονείς μου είναι από Ινδία εγώ όμως γεννήθηκα και είμαι από την Κρήτη» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

«Και από τις δύο.. Είμαι και από τις δύο χώρες…πιο πολύ από την Ινδία. Γιατί μιλάω πιο καλά τη γλώσσα» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

Εκείνη ωστόσο που ξεχώρισε και περιέχει αρκετά στοιχεία από τα ψυχο-συναισθηματικά χαρακτηριστικά των νέων δεύτερης γενιάς μεταναστών που περιγράφονται στη βιβλιογραφία είναι η παρακάτω:

«Πιστεύω ότι δεν αισθάνομαι τίποτα από τα δύο. Είναι πολύ διαφορετικό να είσαι παιδί δεύτερης γενιάς μεταναστών. Η πρώτη γενιά μεταναστών αισθάνεσαι ότι είσαι από Ινδία και αυτή είναι η πατρίδα σου, έχεις πάει κάπου αλλού για να βρεις καινούργιες ευκαιρίες .Ενώ στη δεύτερη γενιά, δεν έχει αυτή την επιλογή να είσαι από εκείνη την χώρα επειδή σίγουρα στην χώρα που έχεις γεννηθεί δεν είναι η δικιά σου χώρα. Σίγουρα αισθάνεσαι διαφορετικός επειδή… είσαι διαφορετικός, μέχρι ένα σημείο. Αισθάνεσαι λες και έχεις "προδώσει;;" την κανονική σου χώρα. Συνήθως όταν σε ρωτάνε από που είσαι, από ότι έχω δει εγώ, δεν απαντάνε συγκεκριμένα από μία χώρα, είμαι Έλληνας, είμαι Ινδός.

Απαντάνε η καταγωγή μου είναι από εκεί και έχω γεννηθεί στην Ελλάδα. Εγώ δεν αισθάνομαι από κανένα από τα δύο. Δεν πιστεύω ότι έχω δει την κουλτούρα της Ινδίας όσο θα ήθελα να δω αλλά ούτε την κουλτούρα της Ελλάδας, όσο θα ήθελα να δω. Δηλαδή, όσα έχει ζήσει ένα παιδί που έχει μεγαλώσει στην Ινδία, εγώ δεν τα έχω ζήσει. Και όσα έχει ζήσει ένα παιδί στην Ελλάδα, με Έλληνες γονείς, ούτε αυτά τα έχω ζήσει. Υπάρχει ένα mix*..Καταλαβαίνω πως σκέφτονται οι Έλληνες και πως αλληλεπιδρούν μεταξύ τους ή πως οι Ινδοί αλληλεπιδρούν και σκέφτονται, σίγουρα έχω κομμάτια και από τις δύο χώρες..*» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

Στη συγκεκριμένη αυτοτοποθέτηση, αυτό που εντυπωσιάζει είναι ότι η απάντηση δεν περιέχει το τετριμμένο "*αισθάνομαι ότι είμαι και από τις δύο*" αφού περιέχει το διαχωριστικό "*καμία από τις δύο*", γεγονός που παραπέμπει στην περιθωριοποίηση ως επιπολιτιστική πρακτική. Με την αναγνώριση μιας μη οριοθετημένης ταυτότητας μέσα από τις εσωτερικές του αντιφάσεις, το υποκείμενο δημιουργεί μία νέα "πατρίδα" η οποία εμπεριέχει στοιχεία της πατρίδας καταγωγής ως φαντασιακός πόλος ηθικής δέσμευσης και συνέχειας της ινδικής παράδοσης, αποδέχεται πολιτισμικά χαρακτηριστικά της πατρίδας διαμονής ως πραγματικός πόλος ανατροφής εντός αυτής ενώ ταυτόχρονα απορρίπτει και τις δύο θέλοντας με αυτό τον τρόπο να τονίσει τις αντιφάσεις του αυτές.

Θρησκεία

Από τα λεγόμενα των συμμετεχόντων στην έρευνα προκύπτει ένας διαχωρισμός μεταξύ των πεποιθήσεων των ατόμων της Ινδουιστικής πίστης από εκείνα της Σιχικής. Παρόλο δηλαδή το πολύ μικρότερο αριθμό ατόμων με θρησκεία Hindi εντός της κοινότητας αναφοράς, είναι αξιοσημείωτες οι λιγότερες αποκλίσεις αλλά και οι περισσότερες συγκλίσεις των πεποιθήσεων αυτών, ως προς τους πολιτισμικούς παράγοντες εναρμόνισης ή απομόνωσης.

Έτσι, έχοντας ως αφετηρία τα δεδομένα που αναφέρονται στη Σιχική παράδοση μπορεί να διαπιστωθεί ότι πρόκειται για μία φιλοσοφία με χαρακτηριστικά την αλληλεγγύη,

«Όταν μπαίνουμε μέσα στην εκκλησία, φοράμε κάτι στο κεφάλι, κλείνουμε τα κινητά για να μην ενοχλήσουν, ακούμε τους ψαλμούς από τους παπάδες, μετά πάμε κάτω και τρώμε, συζητάμε…Αυτό το μαγειρεύουν κάποιοι που έχουν κανονίσει εκείνη την ημέρα, κάποιοι άλλοι πηγαίνουν άλλη μέρα. Και εγώ έχω βοηθήσει να μαγειρέψουμε και να καθαρίσουμε. Είναι ωραία, πολύ ωραία» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

την ελευθερία στον συμβολικό βαθμό της πίστης του κάθε ατόμου,

«***Ο πατέρας σας, πως αισθάνεται για την απόφαση σας να κόψετε τα μαλλιά σας, τι λέει για αυτό;*** *Δεν έχει πρόβλημα. Μας λέει ότι ο καθένας κάνει ότι θέλει. Όποιος θέλει ακολουθεί όπως μπορεί. Είναι πολύ ωραία θρησκεία, δεν μας καταπιέζει. Ούτε η μητέρα μου έχει πρόβλημα»* **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

την πνευματικότητα ως εργαλείο προσωπικής ενδυνάμωσης,

«Είναι αυτό που έχεις στο αίμα σου, το καταλαβαίνεις όταν πηγαίνεις στην εκκλησία, το έχεις στο μυαλό σου ότι είναι κάτι διαφορετικό όταν πας στην εκκλησία για να καταλάβεις πως γίνεται. Επειδή γεννήθηκες εδώ και δεν ξέρεις πολλά πράγματα για αυτά που γινότανε παλιά στην Ινδία, μόνο από συγγενείς μαθαίνεις, πως περνούσες τότε τον χρόνο σου με ποιον τρόπο. Επειδή εμείς πηγαίνουμε στην εκκλησία και μας αρέσει.. λέμε πως ο θεός μας βλέπει και μας προσέχει, μας κρατάει υγιείς και έτσι πρέπει να πηγαίνουμε στην εκκλησία. Δεν πρέπει να πηγαίνεις στην εκκλησία μία φορά τον μήνα ή κάτι τέτοιο, πρέπει να πηγαίνεις εκεί όχι μόνο για το καλό σου, για να σε κρατάει ο θεός καλά αλλά να το θέλεις και μέσα σου, να πιστεύεις στο θεό» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

την καλλιέργεια/αναζήτηση ενός ηθικού τρόπου ζωής,

«Όταν πηγαίνεις στη εκκλησία, να είσαι εντελώς καθαρός, να μην έχεις φάει αυγό ή κρέας, όταν μπαίνεις στην εκκλησία να βγάζεις τα παπούτσια σου, να πλένεις τα χέρια σου, να έχεις ένα μαντήλι στο κεφάλι σου. Αυτό

προσδιορίζει το σεβασμό προς τον θεό, δεν είναι κάτι κατώτερο, το να μην φοράς μαντήλι, είναι το main πράγμα που πρέπει να πας και να κάνεις για να δείξεις ότι είσαι ένας από τους μαθητές του, ένας που κάνει support. Το άλλο είναι το να μην δείχνεις κακία σε κανένας, να προσπαθείς να κρατήσεις την ψυχραιμία, να βοηθάς όσο μπορείς. Αυτό έχει πει ο θεός, πως δεν μας νοιάζει όποιος και εάν είναι, αν θέλει κάποιος βοήθεια τον βοηθάμε» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

και τον κοινωνικοποιητικό χαρακτήρα της εκκλησίας, ως τόπου λατρείας, με κοινή παρουσία των μελών της οικογένειας και ανοιχτότητα στην τοπική κοινωνία,

*«Μόνο το Σάββατο και την Κυριακή οι γονείς μου πηγαίνουν στην εκκλησία. Βασικά πηγαίνουμε όλοι μαζί όποτε μπορούμε. Το Σάββατο το απόγευμα και την Κυριακή το πρωί…Τώρα τελευταία δεν πολύ πηγαίνουμε εμείς. Γιατί η μαμά είναι στη δουλειά, ο αδερφός μου είναι λίγο ζωηρός και δεν μπορούμε να τον κρατήσουμε εμείς. Για αυτό. Και ο μπαμπάς μου είναι δουλειά…**Είναι ανοιχτή η εκκλησία και για οποιονδήποτε επισκέπτη;** Ναι είναι. Μάλιστα έχουν έρθει και άλλοι επισκέπτες να την δουν. Ας πούμε ο κύριος που κάνει Φυσική, έχει έρθει»* **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

Οι γονείς Σιχ φαίνεται να εναρμονίζονται σταδιακά αφού στο σύνολο τους αφήνουν τον απαραίτητο χώρο και χρόνο στα παιδιά τους να επιλέξουν εκείνα τα στοιχεία που επιθυμούν να υιοθετήσουν από εκείνα που απορρίπτουν ως πρακτικές:

«Εγώ βασικά δεν πάω στην εκκλησία. Έχω τρία χρόνια να πάω. Δεν νιώθω ότι θέλω να πάω εκεί πέρα. Προσεύχομαι πιο πολύ στο σπίτι μου. Έχω τις φωτογραφίες και όλα όσα χρειάζονται. Τα αδέρφια μου, ας πούμε, πηγαίνουν στην εκκλησία. Και οι γονείς μου…Ναι πιστεύω στη θρησκεία αλλά όχι φανατικά. Τρώω κρέας ας πούμε. Οι αληθινοί Σιχ δεν τρώνε κρέας μόνο λαχανικά. Κάποια παιδιά, ας πούμε φοράνε κάποια δεν φοράνε μαντήλι, Ο Θεός δεν μας είπε ότι πρέπει να φορέσεις. Είναι ότι πιστεύεις, δεν είναι υποχρεωτικό. Μπορεί να λεγόμαστε Σινγκ και Καούρ αλλά αυτό είναι μόνο για το διαβατήριο. Δηλώνει τη θρησκεία μας αυτό το επίθετο δεν είναι το κανονικό μας επίθετο…» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

Από την άλλη, αν και ο Σιχισμός αναγνωρίζεται από την πλειοψηφία των πιστών ως πρακτική «ανήκειν» και αλληλεγγύης, διαπιστώθηκαν στάσεις και απόψεις που διαχωρίζονται από τις κυρίαρχες και που θα μπορούσαν να συνδεθούν με τις ταξικές διαφορές εντός της κοινότητας:

«Στον αδερφό μου δεν αρέσει να πηγαίνει στην εκκλησία επειδή έχει πολλά άτομα και επειδή εκεί οι γονείς μου γνωρίζουν φίλους και μιλάνε. Δεν του αρέσουν οι πολλοί άνθρωποι. Δεν του πολυαρέσει αυτή η ιδέα. Αυτό το έχουν συνειδητοποιήσει (οι γονείς) ότι δεν πολυπιστεύει. Αλλά προσπαθούν να τον ενθαρρύνουν να έχει έστω και λίγη πίστη. Αλλά δεν φτάνουν σε σημείο να του λένε να πιστεύει, κάνει ότι θέλει.» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

Απόψεις που αναδεικνύουν την ελευθερία επιλογής και απόρριψης αρχών και πρακτικών της θρησκείας και τις προσωπικές θεωρήσεις περί θρησκευτικότητας.

*«Αν βρω μία θρησκεία που εμένα προσωπικά με ελκύει, θα πιστέψω. Αλλά αυτό δεν το έχω βρει. Σίγουρα υπάρχει κάτι, αν κάνεις κάτι καλό θα σου έρθει σε εσένα, αλλά αυτό δεν έχει σχέση με την θρησκεία. Δεν θα έκανα αυτό το καλό μόνο και μόνο για να πάω στον παράδεισο ή να μην μου συμβεί κάτι άλλο. Πρέπει να κάνεις καλό γιατί θες να το κάνεις, δεν πρέπει να υπάρχει μία τιμωρία ή μία αιωνιότητα, το καλό πρέπει να το έχεις μέσα σου. Πολλές θρησκείες απεικονίζουν τους ανθρώπους που κάνουν κακές πράξεις ως κακούς ανθρώπους, κάτι με το οποίο δεν συμφωνώ. Οι κακές πράξεις δεν κάνουν κακούς ανθρώπους, είναι πράξεις.. Δεν έχουν όλοι οι άνθρωποι κακία μέσα τους, δεν υπάρχει κακός άνθρωπος…**Ποια από τα στοιχεία της θρησκείας των γονιών σας ακολουθείτε/ασπάζεστε και γιατί, αν υπάρχουν κάποια τέτοια;** Πιστεύω ότι οι Σιχ έχουν πολύ τη συγχώρεση και ότι να βοηθάμε τους ανθρώπους που έχουν ανάγκη χωρίς αναγκαστικά αυτοί να είναι Σιχ, αυτό έχω κρατήσει και προσπαθώ να βοηθάω όσο μπορώ…**Ποια από αυτά δε ακολουθείτε και γιατί;** Την προσευχή δεν ακολουθώ. Έχω πολύ καιρό να προσευχηθώ»* **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

Σχετικά τώρα με την ινδουιστική παράδοση, αρχικά φαίνεται η ανάγκη διαχωρισμού από την επικρατούσα θρησκεία της κοινότητας Παντζάμπι του Ρεθύμνου,

«είμαι Ινδουιστής. Είμαστε οι μοναδικές οικογένειες από Ινδία, Ινδουιστές. Εμείς, τα ξαδέρφια μας και νομίζω ακόμα τρεις οικογένειες υπάρχουν που είναι Ινδουιστές. Οι υπόλοιποι είναι Σιχιστές…Μου αρέσει πάρα πολύ η Ινδουιστική θρησκεία, ενδιαφέρομαι και μου αρέσει να ψάχνω και να διαβάζω για όλα αυτά από μόνος μου» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

αλλά και σε σχέση με το σύστημα των καστών που συναντάται στη Ινδία, η ανάγκη δηλαδή ενός επιλεκτικού διαχωρισμού από κάποιες πρακτικές:

«Είναι και οι κάστες που δεν συμφωνώ απολύτως…εκεί υπάρχουν οι κάστες που είναι ανώτεροι και κατώτεροι άνθρωποι. Εγώ είμαι Μπράμιν που είναι η ανώτερη κάστα και έτσι νιώθω ότι ανήκω κάπου. Επίσης και εδώ στην Ελλάδα νιώθω ότι είμαι διαφορετικός, μπορώ δηλαδή να μπω σε μία συζήτηση για θρησκεία, κάτι που μου αρέσει….Σίγουρα δεν είναι σωστό. Άμα κάποιος έχει ερωτευτεί με κάποια και μετά βλέπουν την κάστα και λένε δεν μπορείς να παντρευτεί λόγω της κάστας. Ή αν κάποιος είναι από την κατώτερη κάστα και λένε δεν πρέπει να τον ακουμπήσεις. Δεν πρέπει να γίνονται διακρίσεις…» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Τονίζονται επίσης, σε κάποιες περιπτώσεις οι θρησκευτικές διαφορές των δύο θρησκειών:

«Όχι, όχι, οι Σιχιστές δεν έχουν κάστες» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

*«**Γνωρίζετε τι είναι η κάστα στην Ινδία;** Δεν γνωρίζω τι είναι αυτό. Δεν μου έχει πει η μητέρα μου για κάτι τέτοιο»* **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

Η τήρηση συγκεκριμένων παραδόσεων αναδεικνύει την θρησκευτική διαφορά και από την τοπική κουλτούρα αλλά και από την Σιχική,

«Θα μιλήσω και για μία γιορτή και για μία διδασκαλία. Τώρα, από χτες στις 22/03, άρχισε μία γιορτή εννέα ημερών που είναι αφιερωμένη σε μία γυναίκα θεό. Σε αυτές τις εννέα ημέρες οι άνθρωποι κάνουν νηστεία, δεν τρώνε οτιδήποτε είναι από αλεύρι. Εγώ τώρα μπορώ να φάω μόνο γαλακτοκομικά, φρούτα με λίγες εξαιρέσεις. Αν θέλουμε πχ να φάμε κάτι που έχει μέσα μπαχαρικά. Κάθε μέρα είναι αφιερωμένη σε διαφορετική μορφή της θεάς, η θεά έχει εννέα μορφές για αυτό γιορτάζεται κάθε μέρα, λατρεύουμε κάθε μέρα και άλλη θεά, μπορούμε να πούμε. Την ένατη μέρα, το πρωί φτιάχνουμε ένα ειδικό φαγητό που δίνεται στην εκκλησία,, κάθονται κάποια μικρά κορίτσια που θεωρούνται μία μορφή θεάς, στην Ινδία βέβαια προτιμώνται τα κορίτσια να είναι εννέα και περισσότερο, αλλά εδώ, αυτή τη φορά θα είναι μόνο τρία. Κάθονται, τους πλένουμε τα πόδια και μετά τους δίνουμε να φάνε. Αυτό θεωρείτε πολύ τιμητικό και είναι και απαραίτητα για κάποιον που έχει κάνει αυτή τη νηστεία, την ένατη μέρα πρέπει να το κάνει αυτό…Η θρησκεία του Ινδουισμού είναι η μοναδική θρησκεία που λατρεύει και θεές και θεούς. Δεν υπάρχει διαφορά ως προς το φύλο…Στην Ινδία υπάρχουν γυναίκες ιερείς…» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

ενώ φαίνεται να προσδίδει ένα ξεχωριστό χαρακτήρα στην καθημερινότητα και στη διπλή ταυτότητα,

*«**Τι σας προσφέρεις/σε τι βοηθάει η θρησκεία στη ζωή σας;** Μπορούμε να πούμε ότι επηρεάζει εφόσον κάθε μέρα, δύο φορές το πρωί και πριν νυχτώσει, υπάρχει μία μικρή περιοχή, ένα ξύλινο σαν δοχείο όπου είναι οι φωτογραφίες των θεών και κάποια άλλα πράγματα, και ανάβουμε με βαμβάκι και λάδι ένα φως σαν καντήλι και προσευχόμαστε. Δύο φορές…Έρχονται και οι γιορτές που εμείς τις γιορτάζουμε, συγκεντρωνόμαστε, και έτσι επηρεάζομαι από αυτό…Επίσης, στο μάθημα θρησκείας μπορώ να πω λίγα περισσότερα από τους υπόλοιπους…Νιώθω ότι ανήκω κάπου..»* ***(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)***

τονίζοντας, όταν χρειάζεται, τα σημεία προσωπικού διαχωρισμού.

«υπάρχει μία γιορτή αφιερωμένη στη θεά Ντούργκα, όπου θυσιάζονται ζώα. Αλλά γίνεται στην ανατολική Ινδία. Γενικά υπάρχουν πολλοί θεοί και επίσης διαφορετικές, ας μην τις ονομάσω αιρέσεις, στα διάφορα κρατίδια, πιστεύουν διαφορετικούς θεούς και θυσιάζουν κάποια ζώα. Είναι ένα έθιμο που δεν ασπάζομαι» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Μία επιπλέον πτυχή που εξάγεται από τα δεδομένα των συνεντεύξεων είναι τα χαρακτηριστικά που περιγράφονται σε σχέση με τη συνέχιση της θρησκευτικής παράδοσης από τις επόμενες γενιές. Σε όλες τις περιπτώσεις διαπιστώνεται η χαλάρωση στην τήρηση των περισσότερων θρησκευτικών πρακτικών σε σχέση με την πρώτη γενιά, η οποία θα μπορούσε να συσχετιστεί με ένα είδους εναρμόνισης των νέων στα πολιτισμικά πρότυπα της ντόπιας κοινωνίας,

«Έχουν ενδιαφέρον τα Χριστούγεννα. Στην Ινδία δεν γιορτάζονται, η νέα γενιά όμως τα γιορτάζει. Αλλά με απλό τρόπο, μπορεί κάποιος να φέρει το δέντρο σπίτι και να το στολίσει, μέχρι εκεί όμως. Αν κάποιος όμως καθίσει και διαβάσει, γιατί ήτανε και πως ήτανε το συγκεκριμένο έθιμο, νομίζω έχει πολύ ενδιαφέρον. Και τα Χριστούγεννα και το Πάσχα...» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

«Εγώ δεν έχω κόψει ποτέ τα μαλλιά μου…Κανονικά είναι κακό αυτό…Έχουμε ένα ιερό νερό που το πίνουμε και γινόμαστε Σιχ. Σαν βάφτιση. Ο μπαμπάς μου και η μαμά μου το έχουν κάνει αυτό, εμείς όχι. Εμείς μπορούμε να κόψουμε τα μαλλιά μας. Επειδή όμως οι γονείς μας το έχουν κάνει, δεν είναι σωστό εμείς να κόψουμε τα μαλλιά μας…Εμείς είμαστε ακόμα παιδιά και δεν έχουμε βαπτιστεί. Είναι πολλά πράγματα που πρέπει να προσέξεις, πρέπει να κάνεις τρεις φορές τι μέρα προσευχή. Εμείς τα παιδιά δεν έχουμε ακόμα τη δυνατότητα, οι γονείς μας όμως την έχουν…Εγώ δεν πρόκειται να τα ακολουθήσω όλο αυτό στο μέλλον, είναι πολύ καταπιεστικό. Έχει πολλές απαγορεύσεις που πρέπει να προσέξεις. Αν δεν τις προσέξεις είναι κακό. Να κάνεις μία φορά προσευχή την ημέρα εντάξει, καλό είναι, αλλά τρεις;…τα παιδιά μου δεν θα είναι και πολύ ελεύθερα, να μην κόψουν δηλαδή τα μαλλιά τους, να μην τρώνε κρέας, να κάνουν μία φορά προσευχή την ημέρα. Μέχρι εκεί.» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

«Η νέα γενιά δεν πιστεύει και τόσο, δεν λέω ότι δεν πιστεύει καθόλου.. αυτή η νηστεία που κάνω τώρα εγώ, η αδερφή μου δεν την κάνει. Ούτε τα ξαδέρφια μου εμπλέκονται τόσο πολύ με τη θρησκεία. Προσεύχονται αλλά μέχρι εκεί» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

όπως και η ανάγκη συνέχισης της Ινδικής παράδοσης ως σύμβολο διατήρησης του "Ινδικού κομματιού" της διπλής τους ταυτότητας.

«Ναι, είναι καλό να ξέρουν τα παιδιά σου από που είσαι, πως ήταν παλιά, πρέπει να ξέρουν λίγο κάτι από την θρησκεία, πως οι θεοί έχουν θυσιάσει τον εαυτό τους για εμάς και τι έχει γίνει στη σειρά, για να ζήσουμε εμείς και να λεγόμαστε Σιχ. Να ξέρουν τι έγινε παλιά και που είναι τώρα… Υπάρχουν πολύ μεγάλες διαφορές με τις προηγούμενες γενιές . Εγώ έχω το λιγότερο και η μητέρα μου το περισσότερο. Η μητέρα μου το έχει πάρει από την μητέρα της η οποία πήγαινε κάθε μέρα στην εκκλησία, υπήρχε κοντά της μία εκκλησία γι' αυτό. Η μητέρα μου πήγαινε πάντα μαζί της και το έχει πάρει αυτό. Το κάνει και σε εμένα αλλά εμένα δεν μου πολυπάει γιατί έχω το σχολείο και τα μαθήματα, το πολύ πολύ να μου παίρνει κανά δεκάλεπτο-δεκαπεντάλεπτο. Ναι, δεν πολυκάνω με τον θεό (γέλια), πιο πολύ η μητέρα μου» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

Ταυτόχρονα με τα στοιχεία ενσωμάτωσης που είδαμε αναδεικνύονται και εκείνα της θρησκευτικής απομόνωσης. Ένα από αυτά περιγράφει το τρόπο εξεύρεσης συντρόφου και της γαμήλιας στρατηγικής, εν γένει, που απαντούμε στην ινδική παράδοση:

«…Περισσότερο στον γάμο υπάρχει, μπορούμε να το πούμε έθιμο, ότι παντρεύονταν δύο άτομα χωρίς να γνωρίζονται. Ρωτούσαν αν θέλεις να παντρευτείς και διάλεγαν οι μεγάλοι της οικογένειας. Ακόμα και στους Σιχ γίνονταν αυτό. Μάθαιναν την ημέρα του γάμου ποιον παντρεύεσαι...Εγώ δεν συμφωνώ. Δεν είναι σωστό ο γαμπρός και η νύφη να μαθαίνουν ο ένας για τον άλλον την ημέρα του γάμου. Μπορούν να διαλέξουν οι γονείς αλλά πρέπει να υπάρχει χρόνος να βρεθούν, να συζητήσουν, να μιλήσουν και οι δύο, άμα διαφωνούν ή όχι. Αλλά τώρα δεν υπάρχει αυτό, και ρωτάνε

και δείχνουν φωτογραφία και γίνεται η έγκριση από το άτομο που παντρεύεται…Μπορεί, αν ερωτευτώ, που δεν νομίζω, και δεν γίνεται λόγω της κάστας, να υπάρχουν προβλήματα με τους συγγενείς, σίγουρα όχι με την οικογένεια μου. Οι γονείς μου δεν θα πουν όχι. Τώρα και στην Ινδία έχουν εκσυγχρονιστεί. Μόνο σε χωριά που υπάρχουν άνθρωποι παλαιόμυαλοι και σκέφτονται το ίδιο, ότι αυτή η κάστα δεν πρέπει να παντρεύεται με άλλη και τέτοια. Αλλά στις μεγάλες πόλεις δεν γίνεται κάτι τέτοιο» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Μιας πρακτικής μέσα από την οποία περιγράφεται η ταύτιση της σύνδεσης δύο ανθρώπων με τη σύνδεση των σογιών ή/και της τάξης των οικογενειών αλλά και στην περίπτωση της ινδουιστικής παράδοσης, της κάστας αυτών. Πρακτική την οποία άλλοι νέοι απορρίπτουν,

«Ας πούμε στους γάμους εδώ οι γονείς αφήνουν τα παιδιά να διαλέξουν μόνοι τους τον άντρα που θέλουν, αλλά στην Ινδία δεν είναι έτσι. Επιλέγουν οι γονείς μας τον άντρα. Για αυτό τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά. Η κουλτούρα ας πούμε, είναι πολύ διαφορετική από ότι στην Ινδία. Και μου αρέσει εδώ πέρα. Μου αρέσει αυτή η κουλτούρα, της Ελλάδας…Είναι πιο καλά εδώ… Δεν νομίζω οι γονείς να δέχονταν να διαλέξω εγώ αυτόν που θα παντρευτώ. Βέβαια δεν το έχουμε συζητήσει καθόλου..» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

«Δικά μου παιδιά, για την ώρα, δεν θα ήθελα να κάνω. Έχω όμως σκεφτεί ότι θα ήθελα να υιοθετήσω. Δεν ξέρω.. ίσως μετά τα τριάντα…Πιστεύω ότι έχω δει πως γίνεται όλο αυτό με έχει απομακρύνει από τον γάμο. Δεν μπορώ να παντρευτώ. Αν μέχρι τα σαράντα μου βρεθεί κάποιος πλούσιος στην Ινδία, εγώ θα πάω (πολλά γέλια)» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

και άλλοι αποδέχονται με όρους.

«Προσωπικά, ούτως ή άλλως θέλω οι γονείς μου να διαλέξουν την σύντροφο μου. Αλλά και εγώ, πριν ερωτευτώ με κάποιο κορίτσι θα έβλεπα τη θρησκεία πρώτα. Αλλά εξαρτάται. Σίγουρα αυτοί δεν θα μου πουν όχι, εγώ όμως από μόνος μου θα κοίταζα τη θρησκεία…οι γονείς μου πχ δεν ήξεραν ο ένας τον άλλον και τους είχαν διαλέξει οι γονείς. Λένε δηλαδή, θα παντρευτείς με αυτόν ή αυτή και τον έβλεπες μόνο την ημέρα του γάμου. Τώρα, μπορούν να έχουν κάποιες επιλογές, κάποιους συντρόφους και σε ρωτάνε αν θέλεις κάποιον συγκεκριμένα και άμα μου αρέσει κάποιος/α το λες…Σίγουρα εγώ είμαι πιο ανοιχτόμυαλος. Οι γονείς μου, άμα εγώ ερωτευτώ μία Ελληνίδα, δεν θα μου πουν όχι. Αλλά από μόνος μου θέλω μία Ινδή σύντροφο που να την διαλέξουν οι ίδιοι. Αλλά και εγώ αν την έχω διαλέξει, πχ αν πάω να σπουδάσω και ερωτευτώ εκεί με κάποια από την Ινδία, η μητέρα μου δεν θα μου πει όχι…Η σύντροφος περισσότερο είναι από την οικογένεια, μιας θείας μου γνωστή για παράδειγμα… είναι πιο καλό να ξέρουμε ποιον παντρευόμαστε, να ξέρουμε το μπακράουντ της οικογένειας. Μετά, στο τέλος, ρωτάνε αν σου αρέσει ή όχι. Και μετά δεν θα υπάρχει πρόβλημα στην οικογένεια ότι δηλαδή δεν άρεσε η νύφη μου στην μητέρα μου… είναι πιο καλό, δεν θα είχα πρόβλημα.» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Αποδοχή/απόρριψη στοιχείων του ελληνικού πολιτισμού, καθημερινές συνήθειες

Η αναγνώριση των θετικών πτυχών της ελληνικής κουλτούρας που προέκυψε από τις πληροφορίες που έδωσαν οι συνεντευξιαζόμενες/οι, ενδεχομένως να σχετίζονται τόσο με την απόσταση των δύο πολιτισμών αναφοράς όσο και με την έμμεση αφομοίωση της μέσα από τη διδασκαλία στο ελληνικό δημόσιο σχολείο.

«Η φιλοξενία, το φαγητό. Οι άνθρωποι εδώ είναι αρκετά ανοιχτοί και έχουν έναν διαφορετικό τρόπο σκέψης σε σχέση με την άλλη Ευρώπη. Είναι μοναδικός τρόπος σκέψης και σε σχέση με τις χώρες της Ασίας και της Αραβίας αλλά και με της Ευρώπης αλλά και με άλλες χώρες των Βαλκανίων. Είναι αρκετά ιδιαίτερος τρόπος, συνδυάζει και την ελευθερία του ευρωπαϊκού τρόπου σκέψης με την αυστηρότητα των χωρών της Αραβίας και Ασιατικής που συνορεύουν. Επίσης έχει τεράστια ιστορία, η Ελλάδα έχει προσφέρει πάρα πολλά στον κόσμο, τη δημοκρατία, τα μαθηματικά..» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

Αντίθετα, η κριτική και εν τέλει, απόρριψη πρακτικών της ελληνικής πραγματικότητας συνδέονται με τις ορθόδοξες θρησκευτικές συνήθειες του ελληνικού λαού και προκύπτουν μέσα από την σύγκριση των διαφορετικών αξιών ανάμεσα στις θρησκευτικές φιλοσοφίες των δύο πολιτισμών.

«*Πιστεύω ότι το να βαπτίζεσαι από τόσο μικρή ηλικία, χωρίς να έχεις επιλέξει κάτι, εγώ προσωπικά δεν συμφωνώ με αυτό. Έχει περισσότερο καταστροφικές συνέπειες παρά καλές επειδή πρώτον μερικοί δεν πιστεύουν μετά στο τέλος και δεύτερον, θίγει τη θρησκεία. Δηλαδή αν κάποιος έχει βαπτιστεί και μετά δεν πιστεύει και προβοκάρει αυτό το πράγμα, πιστεύω ότι δεν είναι και τόσο ωραίο. Δεν υπάρχει σεβασμός προς τη θρησκεία έτσι…Επίσης κάποιοι φανατίζονται με την ιδέα της θρησκείας...οι γονείς τους τούς έχουν μάθει να αντιπαθούν όλους τους γύρω τους που δεν πιστεύουν, έχουν αποκτήσει ένα μίσος προς τα άτομα που δεν πιστεύουν, χωρίς οι ίδιοι να γνωρίζουν τι πιστεύουν. Δεν πιστεύουν αυτά που λένε ότι πιστεύουν…*» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

«Αρνητική εντύπωση μου κάνει αυτό που είπα και πριν για τον Ινδουισμό, ότι σφάζονται αρνιά πχ το Πάσχα.. αλλά είναι έθιμο, τι μπορούμε να πούμε» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Σε σχέση τώρα με τις ενδυματολογικές συνήθειες στις καθιερωμένες γιορτές των Ινδών Παντζάμπι στην εκκλησία τους και στον δημόσιο χώρο,

«Έχουμε μία παράδοση που γίνεται τον Απρίλιο, μαζεύουμε ένα άρμα, βάζουμε το ιερό μας βιβλίο, που επειδή πριν πεθάνει ο θεός είχε πει ότι μετά από εμένα θα σέβεστε αυτό το βιβλίο που είχε γράψει (δεν θυμάμαι..) και μετά από αυτό, για εμάς ο θεός είναι μέσα στο βιβλίο. Έτσι το βάζουμε μέσα στο άρμα και είναι όλοι ξυπόλητοι, με το μαντήλι στο κεφάλι, χωρίς παπούτσια και να'σαι καθαρός. Μετά πάμε μία βόλτα κάπως, γύρω γύρω σε μέρη, και κάθε άνθρωπος προσφέρει σε όλους κάτι, σε κάθε σταθμό μας, αν έρθει κάποιος και ρωτήσει κάτι, φαγητό ή νερό. Αφού κάνουμε τον γύρο μετά μπορεί να φύγει κάποιος αν είναι κουρασμένος. Μετά το άρμα πηγαίνει στην εκκλησία όπου το σηκώνουμε με σεβασμό και διαβάζουμε λίγες γραμμές από το βιβλίο. Αυτό. Φέτος το Απρίλη μπορεί να ξαναγίνει» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

τα μέλη της κοινότητας φαίνεται να μην κάνουν συχνή χρήση των παραδοσιακών φορεσιών τους. Εξαίρεση αποτελούν οι μητέρες Παντζάμπι οι οποίες, κατά την μοναδική έξοδο από το σπίτι τους, πλην της εργασίας, και πηγαίνοντας προς την Γκουρντουάρα φορούν τα πολύχρωμα ινδικά φορέματα τους.

«*Αυτές περπατάνε στο δρόμο με σκυμμένο κεφάλι. Δεν σε κοιτάνε στα μάτια ποτέ. Τη δουλειά τους…*
(εκείνη τη στιγμή περνάνε από το απέναντι πεζοδρόμιο κορίτσια Ινδικής καταγωγής, διάφορων ηλικιών, γελώντας και παίζοντας μεταξύ τους).*Όμως έχουν διαφορετικό ταπεραμέντο οι κοπέλες από την Ινδία εεε;;Τα ρούχα τους είναι πολύ ωραία, δώσε χρώμα, πάρε αέρα! Φυσάνε!»* **(Άντρας, Έλληνας, Επιχειρηματίας-Αρτοποιός, Σταυρωμένος)**

Οι νέοι ωστόσο κρατούν με το δικό τους τρόπο, και σε αυτή την περίπτωση, τα στοιχεία που τους αντιπροσωπεύουν και θεωρούν ότι ταιριάζουν στην δική τους αισθητική ενώ παράλληλα βοηθούν στην συνέχεια της παράδοσης τους. Χαρακτηριστικά:

«Ναι μου αρέσει. Παλιά δεν μου άρεσε πολύ επειδή με έκανε να φαίνομαι πολύ διαφορετική από ότι είμαι ήδη. Είναι ένα μέρος του χαρακτήρα μου και πιστεύω ότι, σίγουρα δεν θα φορέσω την παραδοσιακή φορεσιά στο σχολείο, αλλά σε γάμους ή στην εκκλησία θα τα φορέσω. Δεν αισθάνομαι κάποια ντροπή και δεν καταλαβαίνω γιατί αισθανόμουν παλιά ντροπή. Είναι πολύ όμορφες οι φορεσιές, πολύ ιδιαίτερες. Σίγουρα το έχω κάνει περισσότερο accept, το έχω αποδεχτεί περισσότερο. Επίσης πιστεύω πως αν δεν το αποδεχτώ θα έχει επιρροές στο μέλλον γιατί θα με κάνει περισσότερο απόμακρη από την κοινότητα. Όπως είπα και πριν, δεν αισθάνομαι ότι ανήκω σε ένα από τα δύο, και αυτό με βοηθάει στο να καταλάβω και να ανήκω περισσότερο στην Ινδική κουλτούρα» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

«Ναι, το βραχιόλι (kara), μου αρέσει το φοράω. ***Το σκουλαρίκι σας επιτρέπεται από την θρησκεία;*** *Όχι, δεν επιτρέπονται σκουλαρίκια. Απαγορεύονται αλλά εγώ το φοράω. Και όχι μόνο αυτό. Δεν κάνει να πίνεις, να τρως κρέας,*

*να βρίζεις. Εμένα δεν με νοιάζουν όλα αυτά…**Το τουρμπάνι για ποιο λόγο δεν το φοράτε;** Παλιά το φορούσα. Από μικρός. Είχα μακριά μαλλιά αλλά τα έκοψα. Σκέφτηκα για την ζωή μου, το μέλλον μου και είπα ότι δεν μπορώ να συνεχίσω να τα έχω. Και τα έκοψα. Και ο μικρός και ο μεγάλος μου αδερφός είχαν και τα έκοψαν . Αντίθετα ο μπαμπάς μας δεν τα έχει κόψει και φοράει τουρμπάνι»* **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

Η πτυχή της συζήτησης για το μαντήλι που καλύπτει όλο το κεφάλι του ανδρός και τα άκοπα μαλλιά του, το λεγόμενο τουρμπάνι, που σχετίζεται με τα καθημερινά εμπόδια στην ελληνική πραγματικότητα είχε αρκετό ενδιαφέρον. Ειδικότερα στο σημείο που τονίζεται η ασυμβατότητα του με τη στρατιωτική υποχρέωση των Ελλήνων πολιτών,

«*Εκείνο το φοράς αν θέλεις. Εγώ θα το κρατούσα αλλά μετά που ερχόμαστε εδώ στη Ελλάδα και εγώ που γεννήθηκα εδώ και δεν το κράτησα επειδή οι γονείς μου δεν ήθελαν, δεν άρεσε και πολύ στους άλλους. Θυμάμαι κάποια παιδιά που το είχαν αλλά επειδή πάνε στρατό ή έπρεπε κάθε πρωί να περιποιείσαι τα μαλλιά σου, να τα μαζεύεις όλα, όπως τα κορίτσια, είναι δύσκολο. Γι' αυτό το κούρεψαν. Επίσης μετά από δεκαοχτώ χρονών πρέπει να το κουρέψεις στον στρατό, τότε σίγουρα πρέπει να το κουρέψεις, έχω φίλους που το έκαναν, αλλιώς θα είχαν ακόμα τουρμπάνι»* **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

με τους υγειονομικούς κανόνες εργασίας,

*«Όταν εμείς πήγαμε στην Ινδία, τότε δεν είχε πολλή δουλειά στο εργοστάσιο της Creta farm, ούτε πολύ καλά λεφτά δίνανε, για αυτό πήγαμε και εμείς Ινδία. **Δεν έμεινε όμως ποτέ άνεργος ο πατέρας σας;** Κάποια στιγμή, του είπαν ότι θα τον διώξουν γιατί έχει μαλλιά και μαντήλι…Του λέγανε να τα κόψει και μετά να έρθει στη δουλειά. Αλλά αυτό δεν ήταν σωστό γιατί η θρησκεία δεν μας λέει να κόψουμε τα μαλλιά μας. **Τελικά τα έκοψε;** Τελικά όχι!(γέλια). Τελικά υποχώρησε η Creta farm..(γέλια)»* **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

αλλά και με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς της ελληνικής Αστυνομίας:

*«Μια φορά είχαμε πάει με τον πατέρα μου στο Τυμπάκι για κάτι παραγγελίες από το μαγαζί. Στο δρόμο μας σταμάτησε η αστυνομία και μας έψαχνε μήπως υπήρχε κάτι παράνομο. Κάποιο στιγμή πήγε να ακουμπήσει το τουρμπάνι του πατέρα μου. Και ο πατέρας μου τους σταμάτησε, τους είπε μην το ακουμπήσετε αυτό. Θα το βγάλω εγώ. Τον ρωτάγανε αν έχει κρύψει τίποτα παράνομο εκεί μέσα. Και αυτός τους είπε "μαλλιά είναι, μην κάνετε έτσι" (γέλια)»***(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο).**

Στις περιπτώσεις που η συζήτηση εστίαζε στις διαφορές του ινδικού τρόπου ένδυσης με τον ελληνικό ή με τις επιρροές που υπάρχουν από την ελληνική πραγματικότητα, φαίνεται ότι οι νέοι αυτοί είναι ικανοποιημένοι από την ενσωμάτωση τους στον δυτικό τρόπο ένδυσης.

«…Ναι, υπάρχουν ξαδέρφια. Έχουμε μεγάλο σόι (γέλια)…Μιλάμε μαζί αλλά λίγο. Βασικά δεν έχουμε τι να πούμε ο ένας στον άλλον. Προσέχω τι να πω μην πω καμία βλακεία και προσβάλλω. Εγώ πάω σχολείο και φοράω διαφορετικά ρούχα, εκεί δεν έχουν διαφορετικά, έχουν uniforms, ντύνονται ίδια, εκεί είναι πολύ αυστηροί στο σχολείο, δεν μπορούν να κάνουν πολλά πράγματα. Γι' αυτό δεν θέλω να πω κάτι και να νιώθω κακώς το 'πα. Προσέχω πάντα να μην πω κάτι κακό. Είναι διαφορετικά εκεί. Είχα πάει δύο χρόνια και ξέρω.. είχα φάει πολύ ξύλο.. εκεί πέρα μας δέρναν πολύ» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

«***Υπάρχει κάποιο στοιχείο της ελληνικής κουλτούρας που σας έχει επηρεάσει;*** *Τα ρούχα μου. Τα παραδοσιακά ινδικά ρούχα που κάποιοι φοράνε στην Ινδία, αν και στην Ινδία, τώρα τελευταία φοράνε πιο μοντέρνα ρούχα, ενώ εμείς μόνο όταν πηγαίνουμε στην εκκλησία των Σιχ τα φοράμε. Αλλά στο σπίτι ή έξω φοράμε ελληνικά ρούχα, μοντέρνα, ευρωπαϊκά»* **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν οι ενασχολήσεις που προτιμούν οι ερωτώμενοι νέοι στον ελεύθερο τους χρόνο οι οποίες άλλοτε επηρεάζονται από τον πολιτισμό καταγωγής

«***Στον ελεύθερο σας χρόνο τι σας αρέσει να κάνετε;*** *Ζωγραφική κάνω πιο πολύ… Έμαθα στο σχολείο στην Ινδία, είχαμε μάθημα ζωγραφικής…Χένα, ναι, ζωγραφίζω πολύ καλά…συνήθως αυτά τα μαθαίνουμε στο γάμο. Όταν κάποιος έχει γάμο, τότε αυτό το κάνουμε στο χέρι μας*» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

και άλλοτε περιέχουν στοιχεία ενσωμάτωσης της δυτικής κουλτούρας:

«*Ναι, γραφιστική και φωτογραφία. Μου αρέσει η κάμερα και να ζωγραφίζω σαν χόμπι*» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

Από την άλλη και σε αντίθεση με τις ενδυματολογικές προτιμήσεις, η συζήτηση που σχετίζεται με τις διατροφικές συνήθειες των νέων με καταγωγή από την Ινδία αναδεικνύει έναν ξεκάθαρο διαχωρισμό από την ελληνική διατροφή χωρίς αυτό να συνδέεται απόλυτα με τις πολιτισμικές αξίες που πηγάζουν από τον τόπο καταγωγής. Έτσι, σε κάποιες περιπτώσεις η κατανάλωση κρέατος και παράγωγων ζωικής προέλευσης είναι απαγορευτική λόγω πολιτισμικής κληρονομιάς,

«*…στο σπίτι μας τρώμε ινδικό φαγητό...Όχι κρέας δεν τρώμε. Ο πατέρας μου παλιά, έτρωγε και κρέας και έπινε αλκοόλ. Μόλις παντρεύτηκε η μητέρα μου δεν άφηνε…Σίγουρα λόγω θρησκείας δεν είναι σωστό να σφάζουμε ζώα και να τα τρώμε αλλά είναι περισσότερο της μητέρας μου. Ακόμα και οι γονείς των γονιών μου είναι και αυτοί βετζετέριανς. Και η μητέρα μου είναι, δεν της αρέσει καθόλου η μυρωδιά, ούτε και εμένα δεν μου αρέσει καθόλου η μυρωδιά, όπως και δεν μου αρέσει να σφάζουμε ζώα για να τα φάμε εμείς οι ίδιοι. Και από επιλογή και από θρησκεία είμαστε βετζετέριανς.*» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

ενώ σε κάποιες άλλες η επιλογή της ινδικής μαγειρικής οφείλεται στη συνήθεια, στην ευκολία και στο γούστο των συγκεκριμένων γεύσεων:

«*Τρώω ινδικό φαγητό κάθε μέρα επειδή έχουμε Ινδικό μαγαζί. Όλοι οι μάγειροι και οι γονείς μου είναι Ινδοί και ότι φτιάχνουνε το τρώω. Σίγουρα τρώω και ελληνικό φαγητό αλλά περισσότερο ινδικό. Το ελληνικό φαγητό που μου αρέσει παίρνει περισσότερο χρόνο για να το φτιάξω. Επίσης το ινδικό έχει περισσότερα μπαχαρικά και είναι πιο ωραίο…Όχι δεν είμαι χορτοφάγος. Η μαμά μου ήταν παλιά. Οι περισσότεροι άνδρες που ζουν στην Ινδία δεν είναι ενώ οι γυναίκες είναι. Η μαμά μου ήταν μέχρι που ήρθε εδώ με τον μπαμπά μου και τώρα τρώει κανονικά κρέας. Ο μπαμπάς μου πάντα έτρωγε και τρώει κρέας. Και δεν έχουν προωθήσει κάτι παρόμοιο με την ινδική κουλτούρα σε εμάς. Τρώμε ότι θέλουμε*» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

Μία παρατήρηση ωστόσο που προκύπτει από τα λεγόμενα των συμμετεχόντων σχετίζεται αφενός μεν με τον ρόλο που διαδραματίζει η γυναίκα/μητέρα/σύζυγος εντός του οίκου και αφετέρου με τις διαφορές μεταξύ ανδρός-γυναικός στην ινδική κοινωνία. Για την πρώτη περίπτωση η οποία σχετίζεται με την ινδουιστική παράδοση, διαφαίνεται η αξία του λόγου της γυναίκας στις αποφάσεις και ο σεβασμός στις επιθυμίες της από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Στην δεύτερη περίπτωση γίνεται ενδεχομένως περισσότερο αντιληπτό το επίπεδο της θρησκευτικής πίστης του γυναικείου φύλου σε σχέση με το αντρικό εντός μίας κοινωνίας με πατριαρχικά χαρακτηριστικά. Πίστη στην οποία φαίνεται να ενυπάρχουν χαρακτηριστικά καταπίεσης, τα οποία ωστόσο, δύνανται να αποβληθούν όταν υπάρχουν οι απαραίτητες προϋποθέσεις. Τέτοιες προϋποθέσεις είναι σαφώς ο απαραίτητος χρόνος μετεξέλιξης εντός ενός εκσυγχρονισμένου κοινωνικού πλαισίου.

ε. Εργασία και επαγγελματικός προσανατολισμός

Σε εργασιακό επίπεδο, τα μελλοντικά σχέδια των νέων συμμετεχόντων στην έρευνα δεν διαφέρουν ιδιαίτερα από τα σχέδια ενός μέσου νέου αυτών των ηλικιών στην ελληνική πραγματικότητα. Ακούστηκαν επαγγέλματα που εξασφαλίζουν έναν άνετο βίο και προοπτική στην εύρεση εργασίας:

«Σκέφτομαι να γίνω προγραμματιστής ή για ιστότοπους, για κάποιους πελάτες που δεν μπορούν μόνοι τους, ειδικά τώρα που όλοι έχουν κινητά και γκουγκλάρουν ψάχνοντας τι να αγοράσουν. Κάτι με διαδίκτυο ή με σέρβερς με καλώδια στις εταιρίες που μεταφέρονται δεδομένα και τέτοια. Αλλά περισσότερο μ' αρέσει να δουλεύω με υπολογιστές» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

«…Ή θα γίνω αεροσυνοδός ή θα ανοίξω μία επιχείρηση ή θα διαβάσω κάτι να σπουδάσω, γιατρός, δικηγόρος για να βγάζει κάτι, να υπάρχει οικονομική άνεση…Έχω διαβάσει πολλές λεπτομέρειες και πολλές πληροφορίες για αεροσυνοδός, σε international *εταιρείες αλλά δύο μόνο προβλήματα υπάρχουν σε αυτό, ότι υπάρχει όριο ηλικίας και ότι δεν έχει τόσες καλές αμοιβές για την δουλειά που κάνεις. Όσο κάτι και να σου αρέσει, πρέπει να βγαίνει και ένα εισόδημα.* ***Τι ήταν αυτό που σας τράβηξε το ενδιαφέρον σε αυτό το επάγγελμα;*** *Τα ταξίδια (γέλια). Μου αρέσει πολύ να ταξιδεύω, νομίζω ότι με αυτόν τον τρόπο θα γνωρίσω καινούργια άτομα, από άλλες χώρες. Είναι σαν να είσαι σερβιτόρος σε αεροπλάνο και σου δίνουν λεφτά μόνο για να ταξιδέψεις…»* **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Σε άλλες περιπτώσεις υπάρχει αναποφασιστικότητα που ενδεχομένως να οφείλεται στο νεαρό της ηλικίας:

«Είναι πολλά στο μυαλό μου αλλά δεν έχω αποφασίσει για ένα συγκεκριμένο επάγγελμα. Ίσως στην αστυνομία…Μου αρέσει όταν μία γυναίκα είναι αστυνομικός, όταν βλέπω μία γυναίκα που είναι αστυνομικός, πάντα μου άρεσε αυτή η εικόνα…είναι δύσκολο να βρεις μία γυναίκα αστυνομικό, για αυτό μου αρέσει…» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

«Θέλω να δώσω πανελλαδικές αλλά δεν έχω διαλέξει κάτι, δεν έχω στόχους. Δεν ξέρω τι θέλω να κάνω και αυτό είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα αυτή τη στιγμή. Αυτό, μερικές φορές με απωθεί από το διάβασμα μου. Ξέρω ότι μου αρέσουν τα Μαθηματικά και η Φυσική και ίσως ασχοληθώ με τους υπολογιστές ή κάτι τέτοιο. Αλλά δεν έχω κάποια σχολή που να μου αρέσει, κάποιο επάγγελμα που να διαλέγω» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

Η περίπτωση αυτή είναι η μοναδική που φαίνεται ξεκάθαρα η επιθυμία της συμμετοχής στις πανελλαδικές εξετάσεις. Γεγονός που μάλλον συνδέεται με την ταύτιση της επιτυχημένης επιλογής του αδερφού αλλά και με την ασφάλεια των καλών σχολικών επιδόσεων, λόγω της συνεχούς βοήθειας των γονέων, μέσω φροντιστηριακών μαθημάτων τα προηγούμενα χρόνια. Από ότι φαίνεται δηλαδή, η ταξικότητα είναι καθοριστικός παράγοντας στη διαμόρφωση των μελλοντικών βημάτων αφού οι ταξικές διαφορές που αναδεικνύονται μέσα από τις απαντήσεις είναι ξεκάθαρες:

«νομίζω ότι δεν θα πάρω καλό βαθμό και δεν θέλω να δώσω Πανελλήνιες…λόγω των δυσκολιών στη γλώσσα…» **(Κορίτσι, 18, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

«..ποτέ δεν είχαμε βοήθεια στο σχολείο από φροντιστήρια. Όλα τα κάναμε μόνοι μας...γι΄αυτό τα ελληνικά μου δεν είναι καλά..» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

Επιπλέον, στις περιπτώσεις της προοπτικής συνέχισης της οικογενειακής επιχείρησης φαίνεται να υπάρχει θετική ανταπόκριση, όμως σαν δεύτερο πλάνο:

«Θέλω να σπουδάσω κάτι, δεν έχω σκεφτεί ακόμα. Μάλλον Hotel Management. Αλλά θέλω να πάω πανεπιστήμιο σε άλλες χώρες να δω τι γίνεται, πως είναι τα πράγματα αλλού…Δεν ξέρω τι θα γίνει…Σε δέκα χρόνια με φαντάζομαι να δουλεύω στο μαγαζί μας, να το αναβαθμίσω..» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

*«**Θα συνεχίζατε την δουλειά των γονιών σας, το μαγαζί;** Για την "άκρη" ναι αλλά όχι για κυρίως επάγγελμα. Πιστεύω πως η εστίαση δεν είναι σταθερή δουλειά. Αν το κάνεις σωστά είναι ένας σταθερός μισθός και βοηθάει πολύ. Αλλά υπάρχουν πολλά πράγματα που πρέπει να αγχώνεσαι και εγώ δεν θέλω να αγχώνομαι και τέτοια, έχω αγχωθεί αρκετά*

(γέλια). Τώρα ας πούμε που βοηθάω, προσπαθώ να κάνω πράγματα και να μην πέφτουν όλα επάνω στους γονείς μου. Αλλά μπορεί πολύ εύκολα να χαλάσει όλη αυτή η δουλειά, να γίνει κάτι και να πέσει η δουλειά. Δεν είναι και τόσο σταθερή» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

Σε άλλη περίπτωση, η εργασιακή επιλογή συνδέεται με τις μελλοντικές προοπτικές και τα οικογενειακά σχέδια συνολικά. Ένα σημαντικό στοιχείο που φάνηκε σε όλες τις συνεντεύξεις είναι ότι τα νεαρά άτομα, σε κάθε επιλογή τους, προοπτικής τους, σκέψη τους για μετακίνηση ή μη, συμπεριλαμβάνουν μέσα και τους γονείς τους, είτε σαν συνταξιούχους, είτε σαν εργαζόμενους.

«*Εγώ θέλω να γίνω αστυνομικός και το πρόβλημα είναι ότι δεν μπορώ να πάω ξαφνικά στη σχολή αστυνομικών. Πρέπει πρώτα δύο χρόνια να κάνω κάτι, να σπουδάσω κάτι, οτιδήποτε. Και πρέπει να πάρω, κάτι, το λένε PR, που σημαίνει ότι μπορώ να μείνω για πάντα εκεί πέρα. Είναι κάτι σαν βίζα νομίζω, ότι μπορώ να μείνω εκεί πέρα για πάντα. Μπορούν να έρθουν οι γονείς μου, με αυτό, να τους καλέσω. Και μετά θα ξεκινήσω να πάω στη σχολή των αστυνομικών. Ή θα γίνω δικηγόρος ή θα γίνω αστυνομικός, ένα από αυτά*» **(Κορίτσι, 18, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

«***Θα επιλέγατε να μείνετε για πάντα στην Κρήτη αν υπήρχε εξασφαλισμένη δουλειά;*** *Όχι!... θέλω να φύγω για τη δουλειά. Εδώ δεν θα έχουμε δουλειά. Ενώ στον Καναδά ξέρουμε και τη γλώσσα καλά, καλύτερα ξέρω τα αγγλικά από τα ελληνικά…ίσως έχουν έρθει οι γονείς μου εκεί που θα μένω, νομίζω ότι θα έχω παντρευτεί…θα κάνω παιδάκια!**...**Εδώ δεν είναι σίγουρο ότι ο μπαμπάς και η μαμά μου θα έχουν και στο μέλλον δουλειά. Μπορεί να τους διώξουνε. Ποιος το ξέρει αυτό;…Στον Καναδά θα αφήσει τη μία δουλειά και θα πάει στη δεύτερη…εδώ δεν υπάρχει τέτοια επιλογή…»* **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

Παραπάνω παρατηρείται η μη επιθυμία παραμονής στην Ελλάδα, γεγονός που φαίνεται σε σχεδόν όλες τις δηλώσεις για το ζήτημα αυτό:

«…Δεν θα είχα και μεγάλο πρόβλημα να μείνω εδώ. Είναι έτσι η κοινότητα εδώ, επειδή υπάρχουν και πολλοί Ινδοί, νιώθουμε σαν να είμαστε στην Ινδία, υπάρχουν πάρα πολλοί άνθρωποι. Αλλά πιστεύω ότι υπάρχουν πιο πολλές ευκαιρίες στο εξωτερικό, γι' αυτό…» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

«…Επειδή εδώ δεν βρίσκεις τόσο εύκολα δουλειές και ειδικά εδώ που είναι περισσότερο τουριστικό μέρος, τις περισσότερες φορές που έχω δει δουλεύουν επιχειρήσεις το καλοκαίρι. Γι' αυτό είναι δύσκολο τον χειμώνα. Αν πας σε άλλη χώρα, δεν βρίσκεις κάτι τέτοιο, μπορεί να περάσει ολόκληρος ο χρόνος και να δουλεύεις και να πληρώνεσαι όλο τον χρόνο από την δουλειά σου…» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

«…σίγουρα θα είμαι στο εξωτερικό, όχι στην Ελλάδα. Διότι μία εταιρία με ρούχα στο εξωτερικό, θα βγάζει καλό εισόδημα, αρκεί να έχω σπουδάσει κάτι…αν θέλω να σπουδάσω κάτι, στο εξωτερικό υπάρχουν πιο καλές ευκαιρίες, πιο καλά πανεπιστήμια που μπορεί κανείς να σπουδάσει. Στα ελληνικά πανεπιστήμια, το πρόβλημα που βρίσκω είναι καταρχάς η γλώσσα, η ελληνική γλώσσα έχει χιλιάδες λέξεις και εγώ δεν ξέρω ούτε τις μισές. Και 100% θα υπάρχει πάρα πολύ μεγάλο πρόβλημα να καταλάβω τα πάντα σε ένα ελληνικό πανεπιστήμιο. Ενώ στα αγγλικά, που είναι μία πολύ εύκολη γλώσσα, όχι μεγάλη και περίπλοκη, είναι πιο εύκολο κανείς να καταλάβει αυτή τη γλώσσα, αλλά και ότι υπάρχουν περισσότερες ευκαιρίες στο εξωτερικό παρά στην Ελλάδα. Αν υπάρχει η επιλογή ανάμεσα σε Αμερική, Αγγλία ή Ελλάδα κάποιος θα διάλεγε σίγουρα το εξωτερικό» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Αυτός ο παρατηρούμενος διαχωρισμός φαίνεται να οφείλεται στις περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης των χωρών του εξωτερικού σε σύγκριση με εκείνες της Ελλάδας αλλά και στις δυσκολίες που δημιουργούνται με το ελληνικό σύστημα πανελλαδικών εξετάσεων εξαιτίας της γλώσσας, ζήτημα εντελώς διαχειρίσιμο σε αγγλόφωνες χώρες.

«…Εδώ δεν υπάρχει μέλλον, αυτό είναι το πρόβλημα. Άμα σπουδάσω κάτι εδώ πέρα, δεν ξέρεις ποτέ αν θα πάρεις δουλειά ή όχι…θα πάω Καναδά για σπουδές και θα μείνω μόνιμα εκεί πέρα… Γερμανία πρέπει να μάθω Γερμανικά. Αφού γεννήθηκα εδώ πέρα και έμαθα ελληνικά, πήγα φροντιστήριο αγγλικών 7 χρόνια, έμαθα Αγγλικά, πήρα πτυχίο Αγγλικών, γιατί να πάω Γερμανία να μάθω Γερμανικά πάλι από την αρχή; Έχω πάει ιδιαίτερα εδώ πέρα στο φροντιστήριο αγγλικών, γιατί να μην πάω Καναδά; Ή Αγγλία; Αγγλία βέβαια δεν μπορώ να πάω επειδή είναι εκτός...Η

Αυστραλία είναι μακριά και το πρόβλημα είναι ότι όποιος πηγαίνει εκεί πέρα δεν μπορεί να μείνει μόνιμα γιατί δεν μπορούν να έρθουν οι γονείς του, να μείνουν μαζί του εκεί πέρα. Στον Καναδά μπορούν….Εγώ ήθελα πάρα πολύ να πάω στην Αγγλία αλλά τώρα που έχει βγει έξω από την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν μπορώ να πάω. Δεν μπορώ να πάρω το δάνειο των μαθητών που παίρνουν εκεί, αυτό είναι το πρόβλημα» **(Κορίτσι, 18, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Επιπλέον, διαπιστώνεται πως την είσοδο και νόμιμη παραμονή στον ελλαδικό χώρο δεν ακολουθεί αναγκαστικά η μόνιμη εγκατάσταση και εργασία στην Ελλάδα αλλά ορισμένες φορές η νομιμοποίηση μετάβασης στον τελικό προορισμό ο οποίος δεν ήταν η Ελλάδα. Διαπίστωση που προκύπτει και από τις αναφορές των συμμετεχόντων της έρευνας που σχετίζονται με το μέλλον και τις προοπτικές τους:

«*Θέλω να πω επίσης ότι διευκολύνουν πολύ οι ελληνικές ταυτότητες και τα διαβατήρια, βοηθάνε πολύ. Μπορεί κάποιος να ταξιδέψει με το ελληνικό διαβατήριο όπου θέλει, είναι από τα πιο δυνατά διαβατήρια στον κόσμο. Ενώ το διαβατήριο της Ινδίας δεν είναι τόσο δυνατό, πρέπει να βγάζεις βίζες*» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

Επίσης, μία αιτία που φαίνεται να σχετίζεται με την επιλογή της μη μόνιμης παραμονής στον ελλαδικό χώρο και την επιθυμία "επαναμετανάστευσης" (δια-εθνικής μετανάστευσης) είναι τα εμπόδια που συναντούν τα άτομα με μη ελληνική καταγωγή στην απόκτηση της ιθαγένειας από την ελληνική πολιτεία και την μεταναστευτική της πολιτική. Γεγονός που σχετίζεται άμεσα με τις εργασιακές συνθήκες και την ψυχοσυναισθηματική ισορροπία.

«οι πιο πολλοί τώρα φεύγουν στη Γερμανία. Είναι και κάποιοι συγγενείς μου που έχουν φύγει στη Γερμανία λόγω της δουλειάς. Ας πούμε ο μπαμπάς μου που δουλεύει 25 χρόνια στην Creta farm, και δεν είναι λίγα αυτά τα χρόνια, και ακόμα δεν του έχουν δώσει ελληνική υπηκοότητα, και ας έχουν γεννηθεί τα παιδιά του εδώ πέρα. Σε κανέναν που κατάγεται από άλλη χώρα δεν δίνουνε ελληνική υπηκοότητα. Και φεύγουν για τη Γερμανία, που εκεί πέρα δίνουν» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

«*Μετά θα πάω στρατό, εδώ στην Ελλάδα. Πρέπει πρώτα να πάρω την ελληνική υπηκοότητα.* ***Μα αφού γεννηθήκατε εδώ, δεν την έχετε;*** *Όχι, αυτό είναι το πρόβλημα. Επειδή δεν πήγα στην Τρίτη Δημοτικού, πρέπει να περάσουν κάποια χρόνια για να την πάρω. Όταν την πάρω θα πάω στρατό για ένα χρόνο…Μετά, μπορεί να φύγω εξωτερικό…*» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

Από την άλλη όμως, υπήρξαν και εκείνες οι περιπτώσεις που εξαιτίας της μεγάλης θέλησης και επιμονής για μία μεγαλύτερη οικονομική σταθερότητα, ασφάλεια και μόνιμης διαμονής στην Ελλάδα, έφεραν το επιθυμητό αποτέλεσμα.

«*Ο μπαμπάς μου είχε δασκάλα που τον βοήθησε να καταλάβει περισσότερο τα Ελληνικά για να δώσει και να πάρει την ιθαγένεια. Την πήρε πριν τέσσερα χρόνια*» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

Από την άλλη, χαρακτηριστικές ήταν όλες οι απαντήσεις που σχετίζονταν με την περίπτωση μόνιμης μετακίνησης στην ινδική επικράτεια οι οποίες ήταν κατηγορηματικά αρνητικές. Ενδεικτικά:

«***Σκέφτεστε το ενδεχόμενο να επιστρέφατε στην Ινδία μόνιμα;*** *Με τίποτα! Επειδή δεν ξέρω πολλά άτομα εκεί και μου αρέσει να κάτσω εδώ που είναι πολύ πιο ωραία ή να πάω σε άλλη χώρα από εδώ, Καναδά ίσως, ή Αγγλία ή Γερμανία. Μόνιμα σίγουρα δεν θα πάω στην Ινδία επειδή όπως είπα υπάρχει πολύ εγκληματικότητα (γέλιο). Και αν κάτσω πολύ εκεί, ειδικά μόνιμα, θα στοχοποιούμαι περισσότερο. Και δεν υπάρχει πολύ δουλειά εκεί. Αν βρεις δουλειά, θα είναι σαν τσαγκάρης ή πολύ χαμηλές δουλειές δηλαδή…Για το σήμερα εδώ με βλέπω, για κανά χρόνο, μέχρι να βγάλω και τον στρατό. Μετά θα σκεφτώ αν γίνει να πάμε Καναδά ή Γερμανία ή Αγγλία*» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

Κλείνοντας, μία τελευταία δήλωση που περιγράφει εργασιακή απομόνωση από την τοπική κοινωνία και σχετίζεται με την ιδέα ότι οι γηγενείς κάτοικοι περιφράζουν την τουριστική βιομηχανία ως τοπικό προνόμιο, μην αφήνοντας περιθώρια σε άτομα με άλλη καταγωγή:

«Εγώ θα έλεγα πως καλύτερα να τα έχουν οι Έλληνες αφού μένουν εδώ και ξέρουν πως να το χειριστούν, είναι τοπικό θέμα… γι' αυτό έρχονται οι τουρίστες, να δουν τους ντόπιους.. Επειδή (οι Έλληνες) ξέρουν περισσότερα από εμάς δεν θα

έλεγα πως έχει νόημα να κάτσουμε εδώ πέρα. Ειδικά, αν κάτσεις και δουλέψεις εδώ και να μην πας κάπου έξω, είναι πολύ χαμηλά τα χρήματα που παίρνεις από τη δουλειά. Είναι δύσκολο με αυτά τα χρήματα να την βγάζεις ολόκληρο τον χρόνο, να πάρεις τα πράγματα που θες» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

Τα παραπάνω δεδομένα που συλλέχθηκαν από τα λεγόμενα των συνεντευξιαζόμενων και αφορούν τις επαγγελματικές, εκπαιδευτικές και γενικότερα μελλοντικές προοπτικές, δείχνουν αυξημένα δείγματα απομόνωσης και διαχωρισμού από την τοπική κοινωνία. Εξαίρεση ίσως αποτελούν οι περιπτώσεις των οικογενειών με δική τους επιχείρηση. Ακόμα και σε αυτές ωστόσο επικρατεί σκεπτικισμός. Σε αντίθεση λοιπόν από τα υπόλοιπα πεδία στα οποία παρατηρήθηκαν δείγματα ενσωμάτωσης, η εργασιακή προοπτική εντός των ελληνικών συνόρων, για τους νέους με καταγωγή από την Ινδία, φαίνεται ομιχλώδης. Και μάλιστα από νέους που έχουν μεγαλώσει σε έναν τόπο με αυξημένα τουριστικά κέρδη και ιδιαίτερα μεγάλη οικονομική άνθιση σε σχέση με άλλα μέρη της Ελλάδας. Σε ένα τόπο στον οποίο η οικονομική κρίση της τελευταίας δεκαετίας πέρασε σχεδόν ανέπαφα. Κατά συνέπεια, γίνεται φανερό ότι η συνθήκη της επισφάλειας είναι αυτή που κυριαρχεί στις μέρες μας, είναι αυτή που καθορίζει το μέλλον των ανθρώπων, μεταναστών ή γηγενών, μία συνθήκη που τελικά μετουσιώνεται σε ένα "ανήκειν" με εντελώς αρνητικό πρόσημο.

στ. Οικογενειακές προσδοκίες

Οι προσδοκίες των Ινδών γονέων για το μέλλον των παιδιών τους κρύβουν ελευθερία ως προς τις επιλογές τους και εμπιστοσύνη σε αυτά. Σε καμία συνέντευξη δεν υπήρξε οσμή καταπίεσης· αντίθετα υπήρξε η διάθεση κατανόησης και βοήθειας.

«οι γονείς μου δεν είναι παλαιόμυαλοι για να μην με αφήνουν να πάω κάπου, αλλά μπορεί κατά κάποιον τρόπο. Πχ μπορούν να μου προτείνουν, όχι να με αναγκάζουν, να πάω σε αυτό ή σε άλλο σχολείο ή κάτι τέτοιο, μετά το σκέφτομαι, κοιτάω τις επιλογές μου και αποφασίζω» **(Αγόρι, 16, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

«Αυτοί (οι γονείς) δεν μας είπαν ποτέ τι να κάνουμε, αυτοί μας είπαν να μεγαλώσετε, να διαβάζετε καλά, να κάνετε ότι θέλετε αλλά πάντα να προσέχετε μην κάνετε κάτι λάθος, μην πίνετε αλκοόλ, μπύρες και κάνετε βλακείες» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

Σε κάθε περίπτωση φαίνεται οι ίδιοι να δείχνουν το παράδειγμα που θέλουν να ακολουθήσουν τα παιδιά τους, μέσα από τις δικές τους πρακτικές,

«οι γονείς προωθούν το διάβασμα, το παράδειγμα της ζωής τους στο παιδί, αν εσύ, πχ, θέλεις να γίνεις καλύτερος με μια μεγαλύτερη άνεση ή αντίθετα, δεν το παλεύεις, το παιδί σου το βλέπει αυτό και το μιμείται» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

στέκοντας όρθιοι και δίπλα σε όλα τα βήματα τους, με φροντίδα και γονεϊκή προστασία.

«Οι γονείς μου δεν έχουν πρόβλημα, λένε να κάνεις αυτό που θες. Για αυτούς μια τέτοια δουλειά θα ήταν δύσκολη γιατί δεν μπορούν να θυμούνται τόσα πράγματα. Λένε είμαστε εδώ για εσένα ότι θες, σε στηρίζουμε. Αυτό που σου αρέσει πες μας το και θα σε βοηθήσουμε… Ήταν πάντα δίπλα μου με στηρίζαν. Ακόμα και τώρα, καθόμαστε μαζί καμία ώρα και αν έχω κάποιο πρόβλημα, μου μιλάνε το συζητάμε. Με βοήθησαν στις επιδόσεις, στην αρχή του Δημοτικού στην προπαίδεια, μου είχα φτιάξει η μητέρα μου έναν ειδικό πίνακα με τις προπαίδειες και καθόμασταν δύο ώρες την ημέρα τουλάχιστον μέχρι να τα μάθω. Μόνο στα μαθηματικά μπορούσε να με βοηθήσει» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

Παρόλο που σε κάποιες περιπτώσεις οι προσδοκίες τους ξεπερνούν εκείνων των παιδιών τους, φαίνεται ότι οι προθέσεις τους είναι καλές:

«*Οι γονείς μου θέλουν να δώσω Πανελλήνιες αλλά εγώ δεν θέλω*» **(Κορίτσι, 18, Hindi, εργάτης, Σφακάκι)**

*«Ναι! Θέλουν να γίνω γιατρός(γέλια)…Ότι γιατρός να 'ναι δεν τους νοιάζει…**Εσείς θέλετε;** Δεν θέλω αλλά θα προσπαθήσω…δεν μου αρέσουν τα μαθηματικά…ούτε τα αίματα, ζαλίζομαι πολύ…Όχι, εντάξει καλή δουλειά είναι»* **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

ζ. Κοινωνικό πεδίο

Οι συνεντεύξεις ανέδειξαν ποικίλους τρόπους κοινωνικών επαφών οι οποίοι και σε αυτό το πεδίο μάλλον σχετίζονται περισσότερο με το χαρακτήρα του/της κάθε ερωτώμενου και με το περιβάλλον στο οποίο έχει μεγαλώσει. Συγκεκριμένα υπάρχουν οι νέοι που έχουν πολλούς φίλους, με ποικιλία στην καταγωγή.

«Έχω πολλούς φίλους, από Αλβανία, Ινδία, από εδώ Έλληνες, Ρουμανία,, Ρωσία, έχω πολλούς.. από κάθε χώρα, με λίγα λόγια…Πηγαίνουμε μετά το σχολείο, αν έχουμε χρόνο, όλοι μαζί και παίζουμε ποδόσφαιρο, ή κρίκετ που είναι το εθνικό μας σπορ στην Ινδία… οι φίλοι μου από Ελλάδα με βοηθάνε να μην αισθάνομαι ξεχωριστός, ότι είμαι Ινδός δηλαδή, μου φέρονται σαν να είμαι ένας από αυτούς, καταλαβαίνω τη γλώσσα τους, με μαθαίνουν και ελληνικά, αν δεν καταλαβαίνω κάποια λέξη τι σημαίνει με βοηθάνε, με λίγα λόγια με βοηθούν να μιλήσω ελληνικά καλύτερα» **(Αγόρι, 18, Σιχ, εργάτης, Ρέθυμνο)**

Στη συγκεκριμένη περίπτωση μπορούμε να μιλήσουμε για την ιδανική εναρμόνιση ως διαδρομή επιπολιτισμού αφού από τη μία υπάρχουν πολύς καλές επαφές με διαφόρων καταγωγών συνομήλικους και μάλιστα με βαθιές σχέσεις εμπιστοσύνης και από την άλλη υπάρχουν επαφές με συνομήλικους από Ινδία, παιδιά που δεν έχουν γεννηθεί εδώ και διαμένουν ελάχιστα χρόνια, πάλι με ισχυρούς δεσμούς φιλίας. Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις βλέπουμε απομόνωση στις κοινωνικές σχέσεις, με ελάχιστους δεσμούς και επιφυλακτικότητα:

*«Με μία κοπέλα μόνο κάνω παρέα, την Σ……a(κοπέλα με καταγωγή από Ινδία). Είχα και τη Γ……ν (ομοίως) αλλά έφυγε για τη Γερμανία…Έχω φίλους από Ελλάδα αλλά όχι καλούς. Μόνο στην τάξη και στα διαλείμματα μιλάμε. Όχι εκτός…Είναι καλά παιδιά, πολύ καλά, αλλά δεν ξέρω. Δεν θέλουν να κάνουμε παρέα μαζί…Επειδή είμαι από άλλη χώρα…όλοι σχεδόν έχουν αυτό το πρόβλημα. Δεν έχω ακούσει ποτέ κανέναν που να μην έχει τέτοιο πρόβλημα…Τώρα τα πράγματα είναι καλύτερα από ότι ήταν πριν. Δηλαδή τώρα έχω μία φίλη που.. κάποιες φορές.. κάποιες φορές.. μία φορά το μήνα(γέλιο) ή τους δύο μήνες, κάνουμε παρέα καμιά φορά…Με είχε καλέσει μία φορά στα γενέθλιά της. Σε ένα μαγαζί τα είχε κάνει…Εεε.. Ήμουν μόνη μου εκεί πέρα.. Και οι άλλοι.. Τα παιδιά οι Έλληνες.. Ήταν μαζί.. Μόνη μου ήμουν…Καθόταν αυτή που είχε τα γενέθλιά δίπλα μου αλλά δεν κάναμε συζήτηση… Στην τάξη ας πούμε, μιλάω με όλους, και στα διαλείμματα, αλλά όχι να κάνουμε βόλτες έξω, να κάνουμε παρέα, να πάμε παραλία. Ή όταν κάνουν γενέθλια στο σπίτι τους να με καλέσουν εμένα. Αυτό το πράγμα δεν γίνεται. Μόνο στην τάξη και στα διαλείμματα. Εγώ πάω πολλές φορές, όταν τα παιδιά από την τάξη μου κάθονται στα παγκάκια του σχολείου, πάω μαζί τους να κάνω παρέα, αλλά δεν με βλέπουνε(γέλιο)… Κάποιες φορές πηγαίνουμε στο Ρέθυμνο να πιούμε κάτι, κάποιες φορές στην παραλία, ή εδώ πέρα βόλτα στο Σφακάκι, καθόμαστε για κανένα σουβλάκι. **Πηγαίνετε στην καφετέρια εδώ απέναντι (συχνάζουν πολλά ντόπια παιδιά εκεί);** Όχι δεν καθόμαστε εκεί…»* **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

Πολλές φορές, όπως είδαμε και στην εισαγωγή, εκτός από τον χαρακτήρα και το οικογενειακό περιβάλλον, παίζει σπουδαίο ρόλο και το σχολικό περιβάλλον στην κοινωνικοποιητική διαδικασία(Portes&Zhou, 1993). Άλλες φορές, όπως φαίνεται στο παραπάνω απόσπασμα, μπορεί να λειτουργήσει απελευθερωτικά για μία προσωπικότητα ενώ άλλες να την μετατρέψει σε "αόρατη". Η λεγόμενη ασφαλής απόσταση που παίρνει η "φιλοξενούμενη" δεύτερης γενιάς από τους "οικοδεσπότες" συμμαθητές της.

Στις περιπτώσεις δε που υπάρχουν ταξικές διαφοροποιήσεις οι οποίες ξεχωρίζουν από το μέσο μέλος της κοινότητας αναφοράς παρατηρείται μία χαρακτηριστική απομόνωση από την ίδια την κοινότητα και τις φιλίες εντός αυτής και παρόμοιους τρόπους καθημερινών πρακτικών όπως το γυμναστήριο ή η απασχόληση στην οικογενειακή επιχείρηση.

«Έχω φίλους και από την τάξη μου και από άλλες τάξεις και με παιδιά από Ινδία…Μαζευόμαστε και απλά μιλάμε. Και εκτός σχολείου, μαζευόμαστε κάποιες φορές, κυρίως Κυριακές και παίζουμε βόλεϋ εδώ από πίσω, κάποιες φορές πάμε βόλτα στο Ρέθυμνο ή στη θάλασσα. Δεν τους πολυβλέπω, ειδικά το καλοκαίρι που εγώ δουλεύω μέχρι το απόγευμα…Εγώ δεν βγαίνω έξω τόσο πολύ γιατί θέλω να χάσω βάρος και πάω γυμναστήριο, κάνω δυο τρεις ώρες εκεί

πέρα και μετά τρώω το φαγητό που πρέπει να φάω. Αν βγαίνω έξω, κάτι θα πάρω να πιώ, κάτι θα φάω που δεν πρέπει και χάνω το diet μου (γέλια). Στην παρέα υπάρχουν κορίτσια; Ναι έχω κορίτσια φίλες, αλλά από Ινδία λίγες…Γιατί μπορώ να βρίζω με τους Έλληνες, με τα αγόρια γενικά. Αν βρίσουμε μπροστά στα κορίτσια, το νιώθουν πολύ περίεργα, πάνε μετά στους γονείς και λένε "το παιδί σας βρίζει". Γι' αυτό δεν τα κάνουμε παρέα…Με κορίτσια από Ελλάδα ή από Αλβανία τα λέμε πιο άνετα… Μπορούμε να μιλήσουμε σαν φίλοι» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο*)***

*«Ναι έχω φίλους και φίλες. Πέρσι έκανα παρέα μόνο με ένα άτομο. Αλλά φέτος προσπαθώ να είμαι πιο εξωστρεφής και να μιλάω σε περισσότερα άτομα και ας μην τα θεωρώ απαραίτητα φίλους μου. Προσπαθώ να έχω όσους περισσότερους γνωστούς μπορώ επειδή αυτό θα με ωφελήσει στο μέλλον και στη δουλειά. Δεν τους μεταχειρίζομαι (γέλιο) αλλά γενικά βοηθάει το να έχεις γνωστούς. Προσπαθώ να είμαι όσο πιο κοινωνική μπορώ. Προσπαθώ να μιλάω σε όλους…Οι περισσότεροι φίλοι μου είναι Έλληνες και Αλβανοί. Με παιδιά από την Ινδία δεν πολυσυναναστρέφομαι λόγο της απόστασης από τον Σταυρωμένο…Μιλάμε, βγαίνουμε, πάμε βόλτες. Με μία φίλη μου πάμε γυμναστήριο μαζί….**τι σας προσφέρει η παρέα αυτή;** Με ένα άτομο συγκεκριμένα, με βοηθάει να καταλάβω γιατί αισθάνομαι αυτό που αισθάνομαι. Ας πούμε αν δεν μιλάω με κάποιον, γιατί το ξεκόβω χωρίς να συζητήσω μαζί του τι ακριβώς έχει γίνει και τέτοια. Με τους άλλους, με βοηθάνε στο να ξεχαστώ ίσως…**Σε ποια θέματα διαφωνείτε;** σε θέματα που αφορούν τον φεμινισμό…Είμαι φεμινίστρια…»* **(Κορίτσι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, κέντρο Ρεθύμνου)**

Σε άλλα σημεία των περιγραφών των υποκειμένων υπήρξε έντονος προβληματισμός, μεγάλη απογοήτευση και οργή για ορισμένα κομμάτια της ντόπιας κοινωνίας. Ήταν εκείνα που περιέγραψαν ορισμένες ρατσιστικές επιθέσεις που έλαβαν χώρα στην ευρύτερη περιοχή διαμονής της κοινότητας, εναντίον μελών της. Συγκεκριμένα και πριν περίπου μία οχταετία, σημειώθηκε απρόκλητη επίθεση με δολοφονικά χαρακτηριστικά, εναντίον κάποιων εργατών του εργοστασίου αλλαντικών που περίμεναν το λεωφορείο για την μεταφορά τους προς την εργασία τους. Βασικό επιχείρημα του αλλόφρονος επιτιθέμενου φαίνεται να ήταν ότι οι ξένοι παίρνουν τις δουλειές από τους Έλληνες. Η Αστυνομία δεν τον εντόπισε ποτέ.

«Μία φορά, το 2015 περίπου, σε μία στάση στο Σφακάκι, ήρθαν κάτι παιδιά, Έλληνες, με μαχαίρια και απειλούσαν τους Ινδούς να φύγουν από την χώρα και τέτοια. Μία άλλη φορά, ήταν ένας και προσπάθησε να σκοτώσει Ινδούς με το αμάξι, πριν κάποιες μέρες, όχι παλιά. Στην στάση του λεωφορείου, απέξω από το σχολείο, ένα πρωί περίμεναν να πάρουν το λεωφορείο για να πάνε στην Creta Farm και ήρθε αυτός, είχε βγάλει τις πινακίδες και τα τζάμια ήταν μαύρα και ερχόταν με 100 κάτι. Και έπεσε πάνω στην ταμπέλα δίπλα στην στάση. Ήθελε να τους σκοτώσει όλους. Ευτυχώς τους προστάτευσε η πινακίδα. Μετά αυτός έκανε πίσω και ξαναπροσπάθησε να τους πατήσει. Το αμάξι είχε διαλυθεί. Τους ακολουθούσε μέχρι που μπήκαν στο λεωφορείο. Και το λεωφορείο, το σταματούσε και τους φώναζε να βγουν έξω να τους σκοτώσει. Οι άλλοι πήραν την αστυνομία μα αυτοί άργησαν να έρθουν…Όχι δεν τον βρήκαν ποτέ» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

Μία δεύτερη επίθεση που περιεγράφηκε ήταν εναντίον ενός μαθητή Γυμνασίου, πριν μία τριετία, όπου χτυπήθηκε στην πλάτη με το μεταλλικό μέρος μίας ζώνης, από άγνωστα άτομα. Είχε προηγηθεί προπηλακισμός από τα ίδια άτομα λίγα λεπτά πιο πριν, σε ομάδα νεαρών Ινδών που γυρνούσαν από την προπόνηση τους. Και σε αυτή την περίπτωση, η αστυνομία δεν εντόπισε ποτέ τους δράστες.

*«Ναι, εδώ πέρα μία φορά ήτανε κάτι δικά μας αγόρια, μεγάλα, 18-19 χρονών, και ήταν εκεί πέρα και καθόντουσαν στο καινούργιο σούπερ μάρκετ που είχε ανοίξει. Και εκεί που καθόντουσαν, νομίζω κάποιοι Έλληνες ή Αλβανοί, τους πέταξαν στο κεφάλι κάποια μπουκάλια κόκα κόλας που έπιναν. Αφού τους πέταξαν αυτά, μετά πήγανε σε ένα αγόρι που έχω στην τάξη στο φροντιστήριο στα αγγλικά, τον πλησίασαν δίπλα του με το αμάξι και βγάλαν μία ζώνη και με αυτήν το χτύπησαν. Είχε εδώ πέρα τραυματιστεί πάρα πολύ(εννοεί στην πλάτη). Μετά τα αγόρια πήγανε στην αστυνομία και αυτοί τους είπανε "δεν πειράζει, δεν πειράζει, θα τους ψάξουμε".. Και δεν έκαναν τίποτα. Θα έπρεπε να έχουν κάνει κάτι, να ψάξουν. Από τις κάμερες.. Να κοιτάξουν τις κάμερες του σούπερ μάρκετ… **Πιστεύεις ότι μέσα στην αστυνομία υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι με ρατσιστικές ιδέες;** Ναι, σίγουρα υπάρχουν…»* **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

Τέλος, σε μία τρίτη περίπτωση, περιγράφεται η ρατσιστική επίθεση με βαρύ ξυλοδαρμό του πατέρα ενός από τους νέους συμμετέχοντες, εν ώρα εργασίας, από ντόπιο κάτοικο της περιοχής, γνωστό για την επιθετική του συμπεριφορά σε μετανάστες ή οποιονδήποτε διαφορετικό άτομο. Αν και σε αυτή την περίπτωση η αστυνομία εντόπισε τον δράστη και έγινε μήνυση εναντίον του, παρόλα αυτά, ο διαρκής φόβος και η έλλειψη ασφαλών συνθηκών διαβίωσης οδήγησαν τον παθόντα πατέρα σε σκέψεις απόσυρσης της μήνυσης με σκοπό την προστασία της οικογένειας του.

«Ήταν βράδυ και πήγαμε κάτι παραγγελίες στο χωριό Χάνι Αλεξάνδρου, προς το Πέραμα. Αφού δώσαμε την παραγγελία στα παιδιά εκεί, ήρθε ένας Έλληνας με ένα κόκκινο φορτηγό και μας έκλεισε τον δρόμο. Βγαίνει έξω και άρχισε να χτυπάει το τζάμι του πατέρα μου. Του φώναζε βγες έξω. Ή μεθυσμένος ή κοκαΐνη είχε πιει. Αμέσως ο πατέρας μου κάλεσε την Αστυνομία. Αυτοί νόμιζαν ότι κάνουν πλάκα. Τρεις φορές την πήρε και νόμιζε ότι κάνουμε πλάκα. Και δεν ήρθαν οι μ@@@κες. Μετά ο πατέρας μου βγήκε και αυτός άρχισε να τον δέρνει. Πολύ τον χτύπησε. Του έσπασε τρία δάχτυλα. Έσπασε το πίσω τζάμι του αυτοκινήτου. Ήρθε και σε εμένα πίσω αλλά εγώ έτρεξα και δεν με έπιασε. Εγώ έπαιρνα την Αστυνομία και αυτοί δεν ερχόντουσαν. Τους έλεγα που είστε, ο πατέρας μου θα πεθάνει εδώ πέρα. Μετά από δύο ώρες ήρθε ένας γέρος αστυνομικός, σαν μεθυσμένος, και έκανε ότι έψαχνε στο αμάξι. Ο άλλος είχε φύγει εντωμεταξύ. Φοβήθηκα πάρα πολύ. Δεν είχα ξαναδεί ποτέ τέτοιο πράγμα. Και περνούσαν αμάξια από εκεί, Έλληνες, τους ξέραμε, δεν σταματούσε κανείς. Αυτό ήταν το χειρότερο που έχω δει στην οικογένεια μου…Ο πατέρας μου δεν ήθελε να τον χτυπήσει γιατί η Αστυνομία θα τον κατηγορούσε. Τελικά τον βρήκαμε και θα γίνει δικαστήριο. Βέβαια ο πατέρας μου τώρα λέει να συμφιλιωθούμε, να τα βρούμε… Γιατί φοβάται μην ξανακάνει κάτι πάλι, σε εμάς τα παιδιά. Λέει ότι έγινε έγινε…Εγώ θέλω ο πατέρας μου να πάει στο δικαστήριο και αυτός να πάει φυλακή. Αυτός προσπάθησε να σκοτώσει τον πατέρα μου…» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

Αξιοσημείωτο είναι και με το περιεχόμενο των απαντήσεων όταν ζητήθηκε να προτείνουν κάποιους θεσμικούς τρόπους επίλυσης τέτοιων μισαλλόδοξων περιστατικών:

«Ναι υπάρχουν τρόποι. Η Αστυνομία πρέπει να κάνουν σωστά τη δουλειά τους. Να έρχονται στην ώρα τους. Και ο κόσμος που περνούσε, θα μπορούσε να σταματήσει, να μιλήσει και όχι να φεύγει…ναι, αν μπει φυλακή οι υπόλοιποι θα φοβόντουσαν να κάνουν το ίδιο. Αυτός επίσης έχει πολλά δικαστήρια, έχει κάνει και άλλες επιθέσεις σε κόσμο, και Έλληνες και ξένους» **(Αγόρι, 17, Σιχ, επιχειρηματίας, Σταυρωμένο)**

«Αν πάει μία φορά ο πρώτος στο δικαστήριο ή στην φυλακή, μετά πήγαινε άλλη μία φορά ο δεύτερος, μετά ο τρίτος δεν θα το ξανάκανε. Θα είχαν αλλάξει πάρα πολύ τα πράγματα….η αστυνομία πρέπει να είναι περισσότερο δίκαιη. Να συμπεριφερθούν σε όλους το ίδιο…Το κράτος πρέπει να σκεφτεί για εμάς, για το μέλλον μας. Ας πούμε, οι γονείς μας που έχουν δουλέψει τόσα χρόνια εδώ πέρα και δεν τους έχουν δώσει τίποτα. Θα ήθελα πιο δίκαιη συμπεριφορά για εμάς και για τους Αλβανούς. Για όλους τους μετανάστες» **(Κορίτσι, 17, Σιχ, εργάτης, Σφακάκι)**

Όπως αναφέρθηκε και στη βιβλιογραφική επισκόπηση, η άποψη της κυρίαρχης ομάδας των ντόπιων κατοίκων "οι ξένοι μας παίρνουν τις δουλειές" και η αναπαραγωγή στερεοτυπικών θέσεων για αυτούς, είναι μία συνηθισμένη πρακτική. Με θεσμικούς φορείς όπως η Αστυνομία, να αδυνατεί να κάνει σωστά τη δουλειά της ώστε να δημιουργήσει ένα ασφαλές περιβάλλον διαβίωσης των πολιτών. Με αποτέλεσμα οι νέοι αυτοί να έχουν συναισθήματα κατωτερότητας και εν τέλει, όπως είδαμε, να είναι αποφασισμένοι με την πρώτη ευκαιρία, να αποχωρίσουν από τον συγκεκριμένο τόπο.

10. Συζήτηση

Από τη συγκεκριμένη μελέτη για τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες των μεταναστών Σιχ του Ρεθύμνου, λόγω του περιορισμένου μεγέθους της, ενδεχομένως να μην συνάγονται ασφαλή και γενικεύσιμα συμπεράσματα. Είναι δεδομένο ότι μια πιο εμπεριστατωμένη μελέτη, με περισσότερους συμμετέχοντες και πληροφορίες θα την έκανε περισσότερο αξιόπιστη και έγκυρη. Άλλωστε, μία έρευνα για τις επιπολιτισμικές αλλαγές που προκύπτουν σε μια ομάδας ή και σε ατομικότητες ξεχωριστά, οφείλει να έχει έναν διαμήκη σχεδιασμό μέσα στον χρόνο. Τέτοιου είδους αλλαγές δηλαδή, για να εξετάζονται και να αξιολογούνται επιτυχημένα, θα πρέπει να συγκρίνονται μέσω διαρκών συζητήσεων και επαφών με τα ίδια υποκείμενα, μέσα στα χρόνια. Παρόλα αυτά, η

δεύτερη γενιά της κοινότητας αυτής, στις περισσότερες των περιπτώσεων και με βάση τα διάφορα πεδία της έρευνας, φαίνεται να έχει ποικιλία στις επιπολιτιστικές της επιλογές. Έτσι, τα παιδιά αυτά φαίνεται να εκφράζουν τις προτιμήσεις τους σε ποια πεδία της καθημερινότητας θα ενσωματωθούν και σε ποια θα διαχωρίσουν τις επιλογές τους από την κυρίαρχη ομάδα. Με άλλα λόγια επιβεβαιώνεται η θεωρία της βιβλιογραφίας περί "τμηματικής αφομοίωσης" (segmented assimilation) των Portes και Zhou. Η ποιοτική διερεύνηση ανέδειξε ότι μέσα στις δυνατότητες και περιορισμούς που το τοπικό πλαίσιο προσφέρει οι νέοι διαπραγματεύονται όχι μόνο την ταυτότητά τους και επιδιώκουν την αναγνώρισή τους μέσα από πολλούς διαύλους αλλά επιπλέον συνδυάζουν προσανατολισμούς που στατικά ή αυστηρά ποσοτικά κατηγοριοποιημένοι θα έμοιαζαν ασύμβατοι. Επίσης η ποιοτική διερεύνηση έριξε φως στο πως αντιλαμβάνονται οι νέοι τα ιδιαίτερα τοπικά χαρακτηριστικά, όπως ο τουρισμός και η τοπική κουλτούρα, και στο πως οι διασπορικές αναφορές τους επηρεάζουν τις βλέψεις τους για εγκατάσταση ή μετακίνηση. Τα ευρήματα επομένως υποστηρίζουν τις πλέον δυναμικές και κριτικές αναγνώσεις του επιπολιτισμού (Garha & Valls 2017, Bhatia & Ram 2009, Berry 2006a). Αντίθετα όμως από τους νέους της κοινότητας, η πρώτη γενιά φαίνεται να δυσκολεύεται εξ 'ολοκλήρου στην προσαρμογή της στο νέο περιβάλλον, αφού μετά από σχεδόν δύο δεκαετίες διαμονής, οι ενδείξεις και οι μαρτυρίες δείχνουν επιπολιτιστικές επιλογές διαχωρισμού ή απομόνωσης. Γεγονός που μάλλον συμφωνεί με τα συμπεράσματα παλαιότερων αναφορών της βιβλιογραφίας (Singh, 2005).

Ενσωμάτωση

Πιο συγκεκριμένα, κατά τη διεξαγωγή της έρευνας διαπιστώθηκαν κάποιες τάσεις ενσωμάτωσης από τους νέους δεύτερης γενιάς, σε ορισμένα από τα υπό μελέτη πεδία. Ένα από αυτά είναι το γλωσσικό πεδίο αφού η χρήση της ελληνικής γλώσσας μέσα στο σχολείο, στις παρέες και στις υπόλοιπες δραστηριότητες της καθημερινής ζωής εναρμονίζεται πλήρως με τη χρήση της γλώσσας Παντζάμπι ή Hindi μέσα στην οικογένεια. Παράλληλα, και η χρήση της αγγλικής είναι αρκετά διαδεδομένη ανάμεσα τους αφού στις περισσότερες των περιπτώσεων θεωρείται εξαιρετικό εργαλείο για τα μελλοντικά τους βήματα. Ίδια εικόνα σκιαγραφήθηκε και σε ένα μεγάλο μέρος του πολιτισμικού πεδίου. Η ξεκάθαρη αίσθηση του ανήκειν και στα δύο πολιτισμικά περιβάλλοντα, η ελευθερία επιλογών που χαρακτηρίζει τη Σίχικη παράδοση η οποία υποστηρίζεται με τη ολοένα και αυξανόμενη εναρμόνιση των γονέων στο ελληνικό πολιτισμικό περιβάλλον όπως και οι καθημερινές διατροφικές και ενδυματολογικές επιλογές, αποτελούν στοιχεία ενσωμάτωσης στο περιβάλλον διαμονής με ταυτόχρονη διατήρηση ορισμένων πρακτικών και αξιών από τη Ινδική παράδοση. Ένας από τους παράγοντες που επηρεάζουν αυτή την εξέλιξη είναι ο τρόπος με τον οποίο το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ωθεί τους νέους και νέες με μεταναστευτικό υπόβαθρο να επιλέγουν αυτή τη στρατηγική. Παρά τις αδυναμίες του δηλαδή, η δημόσια εκπαίδευση αποτελεί αρωγό προς αυτή την επιλογή. Ένας ακόμα παράγοντας που επηρεάζει είναι, μάλλον, η ανάγκη της αίσθησης του ανήκειν σε κάποια κοινότητα ή σε δεδομένες κοινωνικές σχέσεις όπως η γειτονιά, η παρέα, η πόλη διαμονής, η θρησκευτική κοινότητα κλπ. Η αίσθηση αυτή, από τη στιγμή που συνδέεται με την αναγνώριση της διαπολιτισμικής ταυτότητας ενός νέου αλλά και με τη συμμετοχή του σε κάποια κοινότητα ή κοινωνική ομάδα, με κώδικες επικοινωνίας όπως είναι η γλώσσα, η ενδυμασία, και γενικότερα οι καθημερινές συνήθειες, είναι αναμενόμενο να συνδέεται και με τις παρατηρούμενες επιπολιτιστικές επιλογές ενσωμάτωσης. Τέλος, όπως είδαμε, κάποιες ελάχιστες στρατηγικές ενσωμάτωσης των υποκειμένων οι οποίες συνδέονται με μελλοντικά εργασιακά ζητήματα, αφορούν τις περιπτώσεις εκείνες που υπάρχει ως υπόβαθρο η οικογενειακή επιχειρηματική δραστηριότητα, αντίθετα από τους νέους που προέρχονται από οικογένειες της εργατική τάξης. Γίνεται ξεκάθαρο δηλαδή ότι η ταξικότητα ως δείκτης, διαμορφώνει καθοριστικά τα μελλοντικά εργασιακά σχέδια. Επίσης, η γλωσσική και η πολιτισμική ενσωμάτωση σε συνδυασμό με τις πολυπολιτισμικές τους δεξιότητες θεωρούνται, από τους ίδιους τους νέους δεύτερης γενιάς, παράγοντες οι οποίοι εξασφαλίζουν πλεονεκτήματα στην μελλοντική τους καριέρα, με πιο άνετες και ασφαλείς εργασιακές συνθήκες.

Απομόνωση

Σε συνέχεια της ανάλυσης της "κατά τμήματα ενσωμάτωσης" που διαπιστώθηκε στην έρευνα, τα στοιχεία απομόνωσης που παρατηρήθηκαν στο κοινωνικό και σχολικό πεδίο πηγάζουν από παράγοντες που σχετίζονται με τους τρόπους που ο γηγενής πληθυσμός και το κράτος αντιμετωπίζουν τις μεταναστευτικές ομάδες. Όπως λοιπόν αναφέρθηκε και στη βιβλιογραφική επισκόπηση, η ασφαλής απόσταση που είδαμε να κρατάνε ορισμένοι νέοι

δεύτερης γενιάς από τους γηγενής συνομηλίκους τους εξαιτίας προκαταλήψεων ή στερεοτυπικών αντιλήψεων από τους δεύτερους, οδηγεί αυτά τα νέα παιδιά σε στρατηγικές απομόνωσης, αδρανοποίησης ή παθητικοποίησης. Αλλά και όταν θεσμικοί παράγοντες, οι οποίοι περιγράφηκαν στις συνεντεύξεις, αντιμετωπίζουν αυτές τις πληθυσμιακές ομάδες με τρόπους που δεν συνάδουν προς την ομαλή ενταξιακή τους πορεία, όλη αυτή η συνθήκη αναπόφευκτα οδηγεί στην απομόνωση. Τέτοιου είδους εμπόδια είναι οι γραφειοκρατικές δυσκολίες στις δημόσιες υπηρεσίες, οι ελλείψεις του εκπαιδευτικού συστήματος όσον αφορά την ένταξη μαθητών μεταναστευτικού προφίλ, η απουσία δίκαιης αντιμετώπισης από το σύστημα αστυνόμευσης και γενικότερα η ανυπαρξία νομοθετικών ρυθμίσεων που να ανακουφίζουν την καθημερινή διαβίωση μεταναστευτικών πληθυσμιακών ομάδων.

Στο εργασιακό πεδίο από την άλλη, η έρευνα ανέδειξε επίσης, στις περισσότερες των περιπτώσεων, απομονωτικά στοιχεία. Στοιχεία που μάλλον συνδέονται με τη γενικότερη εργασιακή επισφάλεια που επικρατεί στην ελληνική αγορά εργασίας αλλά και με τη στάση του ντόπιου πληθυσμού ως προς την αίσθηση του ανήκειν στην τοπική επιχειρηματικότητα. Οι διάφορες κρίσεις της τελευταίας δεκαετίας και ίσως τα νέα εργασιακά μοντέλα που εισάγονται το τελευταίο διάστημα με ιδιαίτερα επισφαλή χαρακτηριστικά, συνθέτουν ένα σκηνικό οικονομικής και εργασιακής ανασφάλειας. Το οποίο, σε συνδυασμό με τη φαινομενική εργασιακή και οικονομική σταθερότητα που έχουν μεγαλύτερες δυτικές οικονομίες σε σχέση με την ελληνική, όπως η γερμανική, η καναδική ή η αγγλική, φέρνει σαν αποτέλεσμα την παρατηρούμενη τάση φυγής από την ελληνική αγορά εργασίας. Από την άλλη, η τοπική κοινωνία φαίνεται να περνάει απομονωτικά μηνύματα σε άτομα με μεταναστευτικό προφίλ, περιφράζοντας την οποιαδήποτε επιχειρηματική ευκαιρία αφού βάση των μαρτυριών, η τουριστική βιομηχανία φαίνεται να ανήκει αποκλειστικά στους ντόπιους γηγενείς, στους ανθρώπους δηλαδή που γνωρίζουν το τουριστικό κρητικό προϊόν το οποίο ο τουρίστας έρχεται να απολαύσει. Ένα προϊόν δηλαδή, με καθαρά τοπικά χαρακτηριστικά και σε καμία περίπτωση πολυπολιτισμικά.

Ταξικότητα

Όπως προαναφέρθηκε, ο δείκτης που φαίνεται να συμβάλλει και να διαφοροποιεί την επιπολιτισμική διαδρομή των νέων δεύτερης γενιάς, και μάλιστα καθοριστικά, είναι η ταξική προέλευση της οικογένειας. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων διαπιστώθηκε ότι ο συγκεκριμένος παράγοντας, το ταξικό οικογενειακό προφίλ δηλαδή, παίζει σπουδαίο ρόλο στη διαμόρφωση του τρόπου σκέψης και των στρατηγικών μέσω των οποίων λαμβάνονται οι αποφάσεις από τα νέα παιδιά της κοινότητας. Η εργασιακή πορεία των γονέων, το μέγεθος του μόχθου και των αντιξοοτήτων, το μορφωτικό επίπεδο, το ενδοοικογενειακό οικονομικό οικοδόμημα που έχει δημιουργηθεί από εκείνους και γενικότερα, η εργασιακή τους κινητικότητα κατά τη διάρκεια της διαμονής τους στην περιοχή, φαίνεται να επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τους νέους αυτούς και κατ'επέκταση, τις στρατηγικές επιπολιτισμού που θα επιλέξει στην πορεία τους.

Διασπορικότητα

Σύμφωνα με τις βιβλιογραφικές αναφορές, ένας δείκτης που διαμορφώνει τις αλλαγές στον επιπολιτισμό νέων δεύτερης γενιάς αλλά και γενικότερα των ομάδων με μεταναστευτικό προφίλ είναι το πληθυσμιακό τους μέγεθος και πως αυτό διαμορφώνεται μέσα στο χρόνο και εντός της κυρίαρχης κοινωνίας (Berry, 2006). Κοντολογίς, πόσα ήταν τα μέλη που αριθμούσε η μεταναστευτική κοινότητα στην αρχή της εγκατάστασης της συγκριτικά με τη σημερινή εικόνα, διατηρήθηκε αυτός ο αριθμός στα ίδια επίπεδα, αυξήθηκε ή μειώθηκε και σε ποιον βαθμό; Και κατ'επέκταση, ποιοι ήταν οι λόγοι που έφεραν την όποια εξέλιξη; Αν αναζητηθεί μία απάντηση μέσα από τις μαρτυρίες της συγκεκριμένης έρευνας για την ινδική κοινότητα του Ρεθύμνου, διαπιστώνεται μία ξεκάθαρη μείωση του συγκεκριμένου πληθυσμού, ειδικότερα την τελευταία δεκαετία. Μία μείωση που αποτυπώνεται και στον μαθητικό πληθυσμό. Και μάλλον συνδέεται, εκτός των άλλων συνθηκών που προαναφέρθηκαν όπως η οικονομικές συνθήκες των δυτικών χωρών, τα εκπαιδευτικά τους περιβάλλοντα ή εργασιακή επισφάλεια που επικρατεί στην ελληνική αγορά εργασίας, με τη διασπορικότητα των Ινδών μεταναστών ανά τον κόσμο. Οι συγκεκριμένες δηλαδή, μεταναστευτικές κοινότητες φαίνεται να δίνουν μεγάλη σημασία στις αποφάσεις που παίρνουν οι υπόλοιποι ομοεθνείς τους ανά τον κόσμο, οι οποίες σχετίζονται με το ποια θα είναι η χώρα τελικής διαμονής και εγκατάστασης. Κάτι που όπως είδαμε συνδέεται και με τη θρησκευτική τους παράδοση αφού με κάθε ευκαιρία, σε πολλά μέρη του κόσμου, δημιούργησαν

Σίχικους ναούς. Άρα, μιλώντας για την κοινότητα αναφοράς, φαίνεται να υπάρχει ιδιαίτερη άνεση για οποιαδήποτε μελλοντική μετακίνηση σε δυτικούς προορισμούς αφού τέτοιου είδους αποφάσεις γίνονται ευκολότερες, μιας και τα διασπορικά τους δίκτυα είναι έτοιμα να βοηθήσουν οποιοδήποτε μέλος ή οικογένεια της παγκόσμιας κοινότητάς τους.

Επίλογος

Η πρώτη γενιά της κοινότητας, όπως είδαμε, οργανώθηκε αρκετά νωρίς επιλέγοντας σαν μοντέλο τον εθνοπολιτιστικό σύλλογο. Μια μορφή οργάνωσης που τους επέτρεψε να "οχυρωθούν" απέναντι σε μία ομολογουμένως κλειστή, σκληρή και βαθιά μισαλλόδοξη τοπική κοινωνία, να προστατεύσουν τις οικογένειες τους δημιουργώντας όσο το δυνατόν, καλύτερες συνθήκες ασφάλειας για την κοινότητα τους και να έχουν το απαραίτητο νομικό πρόσωπο για να συνομιλούν αποτελεσματικότερα με τον κρατικό μηχανισμό, με σκοπό να επιβιώσουν και να εξελιχθούν στο εντελώς καινούργιο εθνο-πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο εγκαταστάθηκαν. Αφού δημιουργήθηκαν οι απαραίτητες οικονομικές και οργανωτικές συνθήκες, δεν άργησαν να κατασκευάσουν την ιδιόκτητη τους εκκλησία και να συσπειρωθούν γύρω από αυτή. Έτσι έγινε γρήγορα αντιληπτός στην τοπική κοινωνία ο ισχυρός δεσμός αυτής της κοινότητας με την περιοχή του Παντζάμπ, ένας δεσμός με πολύ συγκεκριμένα θρησκευτικά, ιστορικά, πολιτισμικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά. Η Σίχικη εκκλησία έγινε εκείνος ο τόπος που θα στέγαζε όλες εκείνες τις αξίες που περιγράφουν τη συλλογική ταυτότητα της κοινότητας, την πατρίδα, την θρησκευτικότητα, την πνευματικότητα, την πίστη, την αλληλεγγύη, την επικοινωνία, την τοπική τους γλώσσα, την εθνοτοπικότητα, την οικογένεια, τα πολιτισμικά στοιχεία και την οποιασδήποτε μορφής στήριξη μεταξύ των μελών της. Ένας θεσμός που ήρθε να αγκαλιάσει την ινδική κοινότητα πρώτης-δεύτερης γενιάς, τα χαρακτηριστικά του οποίου, θα είχε μεγάλο ενδιαφέρον να μελετηθούν, αποκλειστικά και διεξοδικά, σε μετέπειτα έρευνα. Να αναδειχθούν οι επιπολιτιστικές διαδρομές της ίδιας της εκκλησίας· αν δηλαδή, η γκουρντουάρα, μέσα σε αυτή την εικοσαετία, κατάφερε να δείξει εξωστρεφή χαρακτηριστικά με γνήσιο χαρακτήρα, αν παρέμεινε εσωστρεφής στη λειτουργία της ως κέντρο πνευματικότητας, σε ποιον βαθμό κατάφερε να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα, πόσο θέλησε να μοιάζει πανομοιότυπα με τις αδερφές της στο Παντζάμπ, ή ακόμα και αν, αφού και αυτή "γεννήθηκε" εδώ, έχει και αυτή στοιχεία επιλεκτικής ενσωμάτωσης ή απομόνωσης, όπως και η δεύτερη γενιά της κοινότητας. Διότι αυτό το κτίριο-σύμβολο της κοινότητας αλλά και της ευρύτερης περιοχής που στέγασε και στεγάζει ένα μεγάλο πλήθος Ινδών εργατών και των οικογενειών τους έχει παίξει σπουδαίο ρόλο στην ενταξιακή πορεία της κοινότητας. Και άρα, η συμβολική αξία του υπογραμμίζει την ομαλή ένταξη της κλειστής και εσωστρεφούς αυτής κοινότητας. Τέλος, από την έρευνα έγινε σαφές ότι η επιτυχία της ανάδειξης όλων αυτών των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της συλλογικής τους ταυτότητας στην τοπική κοινωνία όλα αυτά τα χρόνια, έγινε από τη στάση ζωής, την εντιμότητα, την εργατικότητα και την πραότητα της πρώτης γενιάς. Χαρακτηριστικά που είναι αδιαμφισβήτητα από το σύνολο της γηγενούς κοινωνίας και η οποία, βάση αυτών των χαρακτηριστικών, την τοποθετεί σε πολύ υψηλότερη θέση κύρους συγκριτικά με τις υπόλοιπες μεταναστευτικές κοινότητες εργατών της περιοχής, παρά την κλειστότητά της.

Αντίθετα, η δεύτερη γενιά που γεννήθηκε, μεγάλωσε σε αυτή τη περιοχή και μορφώθηκε στο ελληνικό σχολείο δείχνει μία τάση αφομοιωτικής προσαρμοστικότητας η οποία, σε καμία περίπτωση δε συνδέεται με κάποια τάση αποποίησης της εθνοτικής και θρησκευτικής τους ταυτότητας. Μία τάση εμποτισμένη με διαπολιτισμική κουλτούρα. Ίσως με αυτό τον ιδιότυπο τρόπο να επιτυγχάνεται η διαμόρφωση μιας ταυτότητας που έχει περισσότερα στοιχεία από τον πολιτισμό διαμονής ενώ σε καμία περίπτωση δεν έχει ξεχάσει τα βασικά πολιτισμικά στοιχεία της πατρίδας καταγωγής. Μία διπλή ταυτότητα που θέλει να ξεχωρίζει και από εκείνη της ντόπιας νεολαίας αλλά και από αυτές των υπόλοιπων εθνοτικών υποομάδων της περιοχής. Με συγκεκριμένες θρησκευτικές επιλογές, με επιλεγμένες μορφές ένδυσης και διατροφής, με ξεχωριστό τρόπο διασκέδασης και με διαφοροποιημένη στάση εντός της σχολικής κοινότητας.

Είναι όμως δυνατόν η δεύτερη γενιά της κοινότητας αυτής να ακολουθήσει την επιτυχημένη στάση ζωής των γονέων τους, να την μιμηθεί και να την συνεχίσει στις επόμενες γενιές; Υπάρχει άραγε η θέληση διατήρησης όλων των χαρακτηριστικών της Παντζαμπικής παράδοσης ή αυτό που ισχύει είναι τελικά πολύ συγκεκριμένες επιλογές κάποιων στοιχείων της, προσαρμοσμένα στο καινούργιο πολιτισμό; Ή διαφορετικά, είναι δυνατόν τα παιδιά αυτά, μέσα στο πλαίσιο κατασκευής της διπλής τους ταυτότητας, με τις εικόνες και τα βιώματα τους μέσα στο ελληνικό σχολείο, στη

γειτονιά και στις παρέες, την αίσθηση του "ανήκειν" στην πόλη που μένουν, να μπορούν να συγκριθούν με τους γονείς τους, με τα βιώματα και τις αναμνήσεις αυτών, τα συναισθήματα και τους δεσμούς με την πατρίδα; Η απάντηση όπως σκιαγραφήθηκε από τις προηγούμενες αναλύσεις είναι αρνητική σε κάποιον βαθμό. Και είναι αρνητική διότι αν και το βασικό στοιχείο που διαπερνά με οριζόντιο τρόπο τις περιγραφές όλων των νέων δεύτερης γενιάς με καταγωγή από την Ινδία είναι η μεγάλη αγάπη για την πατρίδα καταγωγής και η σημασία της συνέχειας επιλεγμένων πρακτικών, εθίμων και θρησκευτικών αξιών του ινδικού πολιτισμού και της Παντζάμπι παράδοσης, ταυτόχρονα εκφράζεται, πάλι οριζόντια, η μη διάθεση παραμονής στην Ελλάδα. Η οποία δεν συνδέεται, σε καμία περίπτωση, με την επιθυμία οικογενειακής παλιννόστησης στην Ινδία. Και αν οι αιτίες της μη διάθεσης για την παλιννόστηση στην πατρίδα σχετίζονται με ποιοτικά χαρακτηριστικά που περιγράφονται για αυτή «*είναι πολύ βρώμικα…έχει πολύ ζέστη…υπάρχει αυξημένη εγκληματικότητα…δεν έχει καλές δουλειές*», αλλά και η ελάχιστη επαφή των υποκειμένων με αυτή, εξαιτίας των λιγοστών οικογενειακών ταξιδιών, λόγω της μεγάλης απόστασης, οικονομικών δυσκολιών και άλλων εμποδίων μέσα στα χρόνια, οι αιτίες της μη διάθεσης παραμονής στη Ελλάδα σχετίζεται με ένα πολυπαραγοντικό συλλογιστικό σύστημα της οικογένειας Σιχ. Σύστημα που όπως είδαμε, ταυτίζει την εργασιακή επισφάλεια με την οικονομική αστάθεια του ελληνικού κράτους, τις εργασιακές προοπτικές σε άλλα κράτη, τη σύγκριση των συνθηκών τριτοβάθμιων σπουδών μεταξύ κρατών, τις ευκολίες ή δυσκολίες με τη χρήση της κάθε γλώσσας, τη διασπορικότητα των ομοεθνών με τα, ανά τον κόσμο, δίκτυα των Σιχ, τις ευκολίες ή δυσκολίες στη νομιμοποίηση της μετακίνησης και διαμονής στα διάφορα κράτη και πολλά άλλα. Σε σχέση με τον τελευταίο παράγοντα και σχετικά με το ποια είναι η συνθήκη που λειτουργεί τόσο διευκολυντικά, ώστε η δεύτερη γενιά να παίρνει τόσο γενναίες αποφάσεις επαναμετανάστευσης σε δυτικούς προορισμούς μετά το πέρας των δευτεροβάθμιων σπουδών της, θα πρέπει να σημειώσουμε κάποια συμπεράσματα που έχουν αποδοθεί από παρόμοιες έρευνες: οι νέοι δεύτερης γενιάς που έχουν αποκτήσει την ελληνική υπηκοότητα, νιώθουν αρκετά μεγαλύτερη ασφάλεια κινούμενοι προς νέους μεταναστευτικούς προορισμούς, έχοντας από τη μία, εξασφαλισμένη τη δυνατότητα επιστροφής στη δεύτερη (ή πρώτη) πατρίδα οποιαδήποτε στιγμή το αποφασίσουν, και από την άλλη, τη δυνατότητα εντοπισμού ή δημιουργίας των απαραίτητων συνθηκών που θα καταστήσουν ικανότερη μία νέα μετανάστευση, τόσο για τους ίδιους όσο και για τους γονείς τους (Κοντογιάννη, Μιχελακάκη, Παπαλεξοπούλου, 2019).

Και ενώ θα περίμενε κανείς ότι όλα τα παραπάνω συμπεράσματα δεν θα ίσχυαν στο τοπικό εργασιακό σκηνικό που βασίζεται στη μεγάλη ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας και οι νέοι Παντζάμπι θα επέλεγαν ως προοπτική τη σταθερή εγκατάσταση στην περιοχή, την συνέχιση της πορείας των γονέων και της κοινότητας, εντούτοις οι τουριστικές προοπτικές φάνηκε να μην αφορούν την πλειοψηφία των μελών της κοινότητας, πέραν μιας μικρής μειοψηφίας, εκείνων δηλαδή που, ως πρώτη γενιά, δοκίμασαν και πέτυχαν μία ανοδική εργασιακή και ταξική κινητικότητα ανοίγοντας δικές τους τουριστικές επιχειρήσεις. Που ακόμα και σε εκείνες τις περιπτώσεις, η αβεβαιότητα για το μέλλον των παιδιών τους είναι υπαρκτή.

Εκτός όμως από την μικρή αυτή μειοψηφία που επέλεξε το "επιχειρείν", ένα άλλο κομμάτι της κοινότητας, του οποίου η ζωή επηρεάστηκε από τον τουριστικό "πυρετό" της περιοχής είναι ένα μικρό ποσοστό ενήλικων ανδρών που αποχώρησαν από την κύρια απασχόληση της πλειοψηφίας των Ινδών εργατών, την βιομηχανία αλλαντικών δηλαδή, και απασχολούνται πλέον σε επιχειρήσεις με τουριστικές υπηρεσίες ή ξενοδοχεία. Επιπλέον, ένα μεγάλο ποσοστό ενήλικων γυναικών/μητέρων που ενώ στην αρχή της εγκατάστασης της κοινότητας, δεν εργάζονταν για λόγους οικογενειακούς ή κουλτούρας, τώρα αποφάσισαν να συμμετάσχουν στην οικονομική ενδυνάμωση του οικογενειακού ταμείου με ταυτόχρονη την αφετηρία μιας νέας κοινωνικοποιητικής τους συνθήκης. Έτσι, για διάφορους κοινωνικούς, οικογενειακούς ή οικονομικούς λόγους, η τουριστική βιομηχανία της πόλης επηρέασε το εργασιακό και κοινωνικοπολιτιστικό προφίλ ορισμένων μελών της κοινότητας.

Από την άλλη, τα πρώτα συμπεράσματα που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις του 1ου σταδίου σε σχέση με τα έμφυλα ζητήματα της κοινότητας και το ρόλο της γυναίκας-συζύγου-μητέρας μέσα στην οικογένεια, φαίνεται να μην αποτυπώνουν την πραγματικότητα όπως ακριβώς είναι αλλά μία πραγματικότητα που "φαίνεται να είναι" μέσα από τα μάτια εξωτερικών παρατηρητών. Μία φαινομενική πραγματικότητα που συνδέεται άρρηκτα με την έννοια του ρατσισμού, όπως ορίστηκε αρχικά, και που με ευκολία αποδίδει τους μηχανισμούς επιβίωσης και (αυτό)προστασίας εντός ενός αφιλόξενου και σκληρού περιβάλλοντος, στην πατριαρχική κουλτούρα ή την θρησκευτική

διαφορετικότητα. Αυτή η εξέλιξη ταυτόχρονα, φαίνεται να έχει και μία χρονική διάσταση. Με την έννοια ότι παλαιότερα, λόγω της ανατροφής των μικρών παιδιών, η σύζυγος-μητέρα μπορεί να ήταν δεσμευμένη με τις οικογενειακές της υποχρεώσεις ενώ μετά την ανάπτυξη αυτών σε ηλικίες αυτονομίας, οι υποχρεώσεις αυτές να μετατράπηκαν σε εργασιακές. Σε κάθε περίπτωση και βάση των απαντήσεων των νέων που συμμετείχαν στην έρευνα, οι ρόλοι εντός της οικογένειας φαίνεται να αλληλοσυμπληρώνονται και να έχουν ίδια αξία. Η θέση, η γνώμη και η θέληση της γυναίκας-μητέρας-συζύγου επηρεάζει σε κάθε περίπτωση τις αποφάσεις και την οικογενειακή πορεία και μάλιστα σε πολύ μεγάλο βαθμό. Και κατά συνέπεια, επηρεάζει ιδιαίτερα και τις επιπολιτιστικές στρατηγικές της δεύτερης γενιάς, την εξέλιξη της Σίχικης εκκλησίας αλλά και την πορεία όλης της κοινότητας, στο σύνολο της.

Σε σχέση με τα εκπαιδευτικά ζητήματα με τα οποία ασχολήθηκε η έρευνα αλλά και με τις υποχρεώσεις της ελληνικής πολιτείας, πρέπει να τονιστεί πεισματικά η οφειλή της να στέκεται αρωγός στον αγώνα ενσωμάτωσης αυτών των παιδιών και όχι να μπαίνει εμπόδιο. Το ελληνικό δημόσιο σχολείο, σε συνεργασία με την πολιτεία, οφείλει να στέκεται πυλώνας μετασχηματισμού της κουλτούρας της ελληνικής κοινωνίας σε σχέση με τα ζητήματα μετανάστευσης, ετερότητας και πολυπολιτισμικότητας παρόλο που η έννοια της ενσωμάτωσης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, αν και θεσμοθετημένη από τετραετίας, δεν φαίνεται να αποτελεί προτεραιότητα της ελληνικής πολιτείας (Tramountanis, 2022). Όμως το σχολείο, ο θεσμικός αυτός χώρος δευτερογενούς κοινωνικοποίησης των πολιτών χρειάζεται να μετασχηματιστεί ώστε να υλοποιηθούν όλες οι προτάσεις της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης. Προτάσεις όπως οι διαρκείς επιμορφώσεις του εκπαιδευτικού προσωπικού για τα ζητήματα αυτά ώστε η θετική στάση και οι προσδοκίες του για όλα τα παιδιά της εκπαιδευτικής κοινότητας να είναι ανεξάρτητα από το κοινωνικοοικονομικό τους υπόβαθρο ή την καταγωγή τους. Επιπλέον, εκτός των μεθόδων μάθησης που οφείλουν να δημιουργούν συνθήκες συνεργασίας, αλληλεγγύης και όχι ανταγωνιστικότητας, και να εξυπηρετούν τις πραγματικές ανάγκες των παιδιών, είναι απαραίτητο να επανασχεδιαστούν τα προγράμματα σπουδών με τρόπο τέτοιον που να αναδεικνύονται τα βιώματα και οι εμπειρίες τους μέσα από το πρίσμα ποικίλων γλωσσικών, εθνοτικών και κοινωνικών ομάδων. Όπως απαραίτητη είναι η ύπαρξη συμβουλευτικού προγράμματος μέσα από το οποίο, όλα τα παιδιά από τις διάφορες κοινωνικές, πολιτισμικές και γλωσσικές ομάδες, θα έχουν τη δυνατότητα να ενδυναμώνονται και να διεκδικούν την πραγματοποίηση των ονείρων τους. Τέλος, οι εξωστρεφείς δράσεις της σχολικής κοινότητας προς τη τοπική κοινωνία, οι εκδηλώσεις κοινωνικοποιητικού χαρακτήρα, το άνοιγμα διαύλων ουσιαστικής επικοινωνίας με τις οικογένειες με μεταναστευτικό προφίλ, οι πρωτοβουλίες για τη δημιουργία προγραμμάτων εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας για τους γονείς/μετανάστες πρώτης γενιάς με, ταυτόχρονα, σεβασμό στη μητρική τους γλώσσα, και αντίστοιχα, προγραμμάτων εκμάθησης της μητρική γλώσσας για τα παιδιά δεύτερης γενιάς, είναι κάποιες από τις πρακτικές που είναι απαραίτητες, σύμφωνα με την πολυπολιτισμική εκπαιδευτική προσέγγιση, ώστε ο σχολικός θεσμός να κερδίζει την εμπιστοσύνη των διάφορων ομάδων του κοινωνικού ιστού (Banks, 2004).

Μιλώντας όμως για τις υποχρεώσεις της πολιτείας, είναι επίσης απαραίτητο να αναφερθούμε στα τυφλά περιστατικά ρατσιστικής βίας που σημειώθηκαν σε βάρος μελών της Ινδικής κοινότητας, κατά τη διάρκεια της εικοσαετούς παραμονής της στην περιοχή. Περιστατικά που έφτασαν ένα βήμα πριν χαρακτηριστούν δολοφονίες και που δεν λείπουν στο ελάχιστο από την καθημερινή ελληνική και, ιδιαίτερα, τοπική πραγματικότητα. Επιθέσεις κατά τις οποίες βάλλονται όλων των καταγωγών μετανάστες, πρόσφυγες ή "διαφορετικά" άτομα. Και όλες αυτές, υπό το αμήχανο και πιθανόν, πολλές φορές, συγκαταβατικό βλέμμα των αστυνομικών δυνάμεων. Αμήχανο λόγω της ανικανότητας τους να επιβάλλουν τους νόμους και να προστατεύουν τους πολίτες αφού, όπως καταγράφηκε στην πλειονότητα των περιπτώσεων, η άμεση επέμβασή τους για τη διερεύνηση και εξιχνίαση των ρατσιστικών συμβάντων ήταν ανύπαρκτη. Συγκαταβατικό διότι, όπως πάλι καταγράφηκε από τους συμμετέχοντες στην έρευνα, η ύπαρξη και αναπαραγωγή μισαλλόδοξων και ρατσιστικών απόψεων από μία μερίδα των αστυνομικών υπαλλήλων είναι υπαρκτή. Έτσι, και για τις δύο περιπτώσεις, η πολιτεία οφείλει να παρέμβει έγκαιρα και αποτελεσματικά ώστε να μετριαστούν τέτοιου είδους χειρισμοί και συμπεριφορές από τα κρατικά όργανα. Είναι απαραίτητο λοιπόν, το αίσθημα της ασφάλειας και δικαιοσύνης να επικρατήσει έναντι εκείνων της ανασφάλειας και της ταξικής ανισότητας.

Κλείνοντας, είναι απαραίτητο να επισημανθούν δύο ακόμα σημεία που αφορούν την ίδια την έρευνα. Η πρώτη σημείωση αφορά την ανάδειξη της σημασίας τέτοιων μελετών αφού μέσω αυτών υπογραμμίζεται η ανάγκη χάραξης πολιτικής για τη δημιουργία μιας πιο δίκαιης και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνίας αφού αναδεικνύεται η σημασία της

ενσωμάτωσης διαφορετικών εμπειριών (Gogonas & Tramountanis 2023). Η δεύτερη αφορά το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της έρευνας δημιουργήθηκαν αρκετά νέα ερωτήματα σχετικά με την καθημερινότητα, τις συνθήκες διαβίωσης και τα ενδοοικογενειακά ζητήματα των Ινδών μεταναστών του Ρεθύμνου. Με το δεδομένο ότι η δεύτερη γενιά των Παντζάμπι μόλις τα τελευταία χρόνια ενηλικιώθηκε, το ερώτημα είναι αν θα συμφωνήσουν τα συμπεράσματα της διεθνούς βιβλιογραφίας και έρευνας για τη συγκεκριμένη εθνοτική ομάδα, με τη συγκεκριμένη δηλαδή περίπτωση του Ρεθύμνου τα επόμενα χρόνια. Έτσι, με την υπόθεση ότι στο μέλλον η βασική αιτία της επιλογής του τόπου μετανάστευσης των ανθρώπων αυτών δεν υπάρχει, με άλλα λόγια η βιομηχανία των αλλαντικών κλείσει, θα είχε μεγάλο ενδιαφέρον η εξέλιξη της συγκεκριμένης κοινότητας. Αν δηλαδή παραμείνει έστω και ένα μικρό της κομμάτι στην περιοχή ώστε να δώσει το δικό της χρώμα στην πολιτισμική εξέλιξη του τόπου ή θα εξαφανιστεί ολοκληρωτικά από αυτή, ακολουθώντας τις διεθνικές διαδρομές που η παγκόσμια διασπορικότητά της χαράζει. Επιπλέον, ο ρόλος της γυναίκας Ινδής εντός της οικογένειας και εντός της κοινότητας αναφοράς φαίνεται να αποτελεί ένα ακόμα ενδιαφέρον πεδίο έρευνας αφού όπως και προαναφέρθηκε, η εικόνα που περιγράφεται από τους εξωτερικούς παρατηρητές φαίνεται να είναι εντελώς διαφορετική από την πραγματική.

Τέλος, από τις τελευταίες νομοθετικές διατάξεις που σχετίζονται με τη νέα ενταξιακή πολιτική που προωθείτε δειλά από την ελληνική πολιτεία ή ακόμα και από το εθνικό σύστημα παιδείας που τα τελευταία χρόνια κάνει μεγάλη προσπάθεια να προσανατολιστεί προς ένα πολυπολιτισμικό σύστημα, με αποτελεσματικότερα και αποδοτικότερα επίπεδα μάθησης, γίνεται ξεκάθαρο ότι η Ελλάδα έχει μπει σε μία τροχιά που θα ευνοήσει το μέλλον αυτών των μεταναστευτικών κοινοτήτων (Gropas & Triandafyllidou, 2017). Τίθεται λοιπόν το ερώτημα με ποιον τρόπο θα αντιμετωπιστούν συγκεκριμένα εμπόδια που αναδείχθηκαν από την παρούσα αλλά και από άλλες έρευνες και αν τελικά και με ποιους τρόπους, η πολιτεία καταφέρει να αξιοποιήσει όλες τις δυνατότητες που εντοπίστηκαν παραπάνω.

11. Βιβλιογραφία

Ξένη βιβλιογραφία

Anthias, F. (1995). Culture racism or racist culture? Rethinking racist exclusions. *Economy and Society* 24(2), 279-301.

Adler, P. S. (1975). The transitional experience: An alternative view of culture shock. *Journal of Humanistic Psychology* 15(4), 13-23.

Arends-Tóth, J., & Fons J. R. van de Vijver (2007). Acculturation Attitudes: A Comparison of Measurement Methods. *Journal of Applied Social Psychology* 37 (7), 1462–88.

Arends-Tóth, J., & Fons J. R. van de Vijver (2006). Assessment of psychological acculturation. In D. Sam & J.W. Berry, (Eds.). *Cambridge handbook of acculturation psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ballard, R. (1972). Family organization among the Sikhs in Britain. *Journal of Ethnic and Migration Studies*2, 12-25.

Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*46, 5-68.

Berry, J. W. (2001).A Psychology of Immigration. *Journal of Social Issues* 57(3), 615-631.

Berry, J.W. (2006). Design of acculturation studies. In D. Sam & J.W. Berry, (Eds.).*Cambridge handbook of acculturation psychology*9. Cambridge: Cambridge University Press.

Bhatia, S., & Ram A. (2009). Theorizing identity in transnational and diaspora cultures: A critical approach to acculturation. *International journal of intercultural Relations* 33(2), 140-149.

Brettel, C. (2003). Anthropology and migration. *Essays on Transnationalism, Ethnicity, and Identity.* Oxford: Altamira press.

Cassarino, J. P. (2004). Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal and Multicultural Societies*6, 253-279.

Durkheim, E. (2001). The elementary forms of the religious life. Oxford: Oxford University Press. (Original work published in 1912).

Dutt, S. (2006). India in a globalized world. Manchester: Manchester University Press.

Garha, N.S., & Valls, A.D.I. (2017). Sikh diaspora and Spain. *Migration, hypermobility and space, Diaspora Studies* 10(2), 193-216.

Ghuman, P.A.S. (1997). Assimilation or integration? A study of Asian adolescents. *Educational Research* 39, 23-35.

Gibson, M. A. (1989). Punjabi Orchard Farmers: An Immigrant Enclave in Rular California. *International Migration Review*22, 1-28.

Gogonas, N., & Tramountanis, A. (2023). Acquiring Citizenship through Naturalization in Greece: A Sisyphean Struggle for Immigrants. Social Sciences, 12(10), 545.

Gropas, R., & Triandafyllidou, A. (2017). Greece. In *European Immigration* (pp. 141-153). Routledge.

Habermas, J. (1992). Citizenship and national identity: some reflections on the future of Europe, *Praxis International* 12, 1-19.

Harzig, C., Hoerder, D., & Gabaccia, D. (2009). What is migration history?. Cambridge& Malden: Polity Press.

Kim, Young Y. (2001). Becoming Intercultural: An Integrative Theory of Communication and Cross-Cultural Adaptation. *Thousand Oaks*, CA: Sage.

Mastro, D. E., & Greenberg, B. S. (2000). The Portrayal of Racial Minorities on Prime Time Television. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 44(4), 690-703.

Menjivar, C. (2002). Living in two worlds? Guatemalan-origin children in the United States and emerging transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(3), 531-552.

Miles, R. (1991). Racism. London/New York: Key Ideas.

Noiriel, G. (1992). Difficulties in French Historical Research on Immigration. *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, 46(1), 21-35.

Phalet, K., & Kosic, A. (2006). Acculturation in European societies. In D. Sam & J.W. Berry, (Eds.). Cambridge handbook of acculturation psychology. Cambridge: Cambridge University Press. pp 331-345

Peach, C. (1994). Three phases of South Asian emigration in migration. In Brown, J. M., &Foot R. (Eds.).Migration, the Asian experience. *The Journal of Asian Studies*, 55-125.

Penninx, R. (2001). Immigrants and the dynamics of social exclusion - Lessons for anti-discrimination policies. In Lindo, F., &Niekerk, M. (Eds.). Dedication and Detachment. *Essays in Honour of Hans Vermeulen*, 193-211.

Portes, A., Fernandez-Kelly, P., &Haller, W. (2005). Segmented assimilation on the ground: The new second generation in early adulthood. *Ethnic and Racial Studies*, 28(6), 1000-1040.

Portes, A., & Rumbaut, R. G. (2001). Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation. Berkeley, CA: University of California Press.

Portes, A., & Zhou, M. (1993). The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants. *The ANNALS of the American Academy of Social Science*, 530(1), 74-96.

Robinson, L. (2005). South Asians in Britain: Acculturation, identity, and perceived discrimination. *Psychology and Developing Societies, 17,* 181-194.

Sayad, A. (1977). Les trois "âges" de l'émigration Algérienne en France. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 15, 59-79.

Singh, G. (2005). British Multiculturalism and Sikhs. *Sikhs Formations*, 1(2), 157-173.

Singh, G., & Tatla D. S. (2006). Sikhs in Britain : the making of a community / Gurharpal Singh & Darshan Singh Tatla. London, New York: Zed Books.

Tadmor, C. T., & Tetlock, P. E. (2006). Biculturalism: A Model of the Effects of Second-Culture Exposure on Acculturation and Integrative Complexity. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37(2), 173-190.

Taguieff, P. (1986). L'identité nationale saisie par les logiques de racisation. Aspects, figures et problèmes du racisme différentialiste. *Mots*, 12, 91-128.

Thompson, M., & Crul, M. (2007). The second generation in Europe and the United States: How is the transatlantic debate relevant for further research on the European second generation? *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(7), 1025-1041.

Tramountanis, A. (2022). Pathways to integration and dis-integration: An assessment of the Greek immigration policy for the inclusion of immigrants, applicants and beneficiaries of international protection. In Challenging Motilities in and to the EU during Times of Crises: The Case of Greece (pp. 263-282). Cham: Springer International Publishing.

Walter, G. S. (1999). Prejudice Toward Immigrants1. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(11), 2221-2237.

Ward, C., & Kennedy, A. (1993). Where's the "Culture" in Cross-Cultural Transition? Comparative Studies of Sojourner Adjustment. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 24,221-249.

Waters M. C., & Jimenez, T. R. (2005). Assessing Immigrant Assimilation: New Empirical and Theoretical Challenges. *Annual Review of Sociology*, 31, 105-125.

Wellington, J. (2000). Educational research: Contemporary issues and practical approaches. London: Continuum.

Zolberg, A. R. (1989). The Next Waves: Migration Theory for a Changing World. *International Migration Review*, 23(3), 403-430.

Ελληνική βιβλιογραφία

Abadzi, H. (2006). Το Ινδικό Νεκροταφείο Θεσσαλονίκης. Αθήνα: ΙΝΔΙΚΑ.

Αθανασοπούλου, Α. (2009). Για μια καλύτερη ζωή: Ανάμεσα σε οικογενειακές υποχρεώσεις και προσωπικές επιθυμίες. Η περίπτωση της δεύτερης γενιάς Αλβανών μεταναστών στην Αθήνα. *Ελληνική Κοινωνία*, 8, 9,181-309.

Banks, J. (2004). Εισαγωγή στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση. Αθήνα: Παπαζήσης.

Βασιλειάδης, Δ. (2000). The Greeks in India. New Delhi: Munshiram Manoharlal.

Βεντούρα, Λ. (2011), (επιμ). Μετανάστευση και κοινωνικά σύνορα. Διαδικασίες αφομοίωσης, ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού. Αθήνα: Νήσος.

Cohen, R. (2003). Παγκόσμια Διασπορά. Αθήνα: Παπαζήσης.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, (2014). Απογραφή πληθυσμού–κατοικιών 2011. (Ανακτημένο από http://www.statistics.gr/el/statistics).

Έμκε Πουλοπούλου, Η. (2007). Η μεταναστευτική πρόκληση. Αθήνα: Παπαζήσης.

Geertz, C. (2003). Η ερμηνεία των πολιτισμών. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Ιωσηφίδης, Θ. (2008). Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες. Αθήνα: Κριτική.

Καριώτογλου, Α. (1995). Το Ισλάμ στην Ινδία: Η θρησκεία των Σικχ. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Καψάλης, Α.(2007). Αξιολόγηση των πρόσφατων εξελίξεων στην ελληνική μεταναστευτική πολιτική, *ενημέρωση*, 123, 2-13.

Κατέρη Ε., & Καραδήμας Ε. (2020). The influence of self-construal Ôn acculturation of Indian and Albanian immigrants in Greece: the implications for psychological health. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, *16*(3), 302–320.

Κοντογιάννη, Δ. (2019). Η επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος στην εκπαιδευτική προσαρμογή νηπίων ινδικής καταγωγής. *Preschool and Primary Education*, 7(1), 19-36.

Μιχαήλ, Δ. (2014). Αλβανική μετανάστευση στην Ελλάδα. Μελέτες και ζητήματα. Ανθρωπολογικές και διεπιστημονικές προσεγγίσεις. Αθήνα: Αντώνης Σταμούλης.

Μπάγκαβος, Χ.,& Παπαδοπούλου, Δ. (2003). Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική, 15, Αθήνα: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.

Παπαγεωργίου, Ν. (2011). Θρησκεία και μετανάστευση: Η κοινότητα των Σιχ στην Ελλάδα. Θεσσαλονίκη: Κορνηλία Σφακιανάκη.

Παπανδρέου, Π. (2013). Παιδιά της μετανάστευσης στην Αθήνα: Η πολιτική του ανήκειν και οι σκοτεινές πλευρές της προσαρμογής. Αθήνα: Νήσος.

Παπαταξιάρχης, Ε. (2006), (επιμ).Περιπέτειες της ετερότητας: Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Χρυσοχόου, Ξ. (2011). Πολυπολιτισμική πραγματικότητα. Οι κοινωνιοψυχολογικοί προσδιορισμοί της πολιτισμικής πολλαπλότητας. Αθήνα: Πεδίο.

12. Παράρτημα

Οδηγός Συνέντευξης για 2η Γενιά

Όνομα

Φύλο

Ηλικία

Παρούσα κατάσταση σπουδών

Παρούσα κατάσταση απασχόλησης:

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ-ΦΙΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

· Πότε και πού γεννηθήκατε;

· Ποιος είναι ο τόπος κατοικία σας;

· Μένατε όλη σας τη ζωή εκεί; Έχετε μετακομίσει; Πόσες φορές; Για ποιο λόγο;

· Πού και πότε γεννήθηκε ο πατέρας σας;

· Τι επάγγελμα ασκεί;

· Έκανε πάντοτε την ίδια δουλειά;

· Πού και πότε γεννήθηκε η μητέρα σας;

· Τι επάγγελμα ασκεί;

· Έκανε πάντοτε την ίδια δουλειά;

· Συνέχιζε να δουλεύει, αφότου έκανε παιδιά;

· Πόσα αδέλφια έχετε;

· Πού ζουν; Έχετε επαφή μαζί τους;

· Με τι ασχολούνται;

· Ζουν άλλοι συγγενείς κοντά σας;

· Έχετε σχέσεις μαζί τους;

· Έχετε φίλες/φίλους; Ποια είναι η καταγωγή τους;

· Πως περνάτε το χρόνο μαζί τους;

· Πως σας στηρίζουν, τι σας προσφέρει η παρέα αυτή;

· Σε ποια θέματα διαφωνείτε;

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ, ΠΑΡΑΔΟΣΗ, ΘΡΗΣΚΕΙΑ

· Τι είναι αυτό που σας κάνει να αισθάνεστε ότι είστε Σιχ, Ινδός ή Έλληνας;

· Θέλετε να μοιραστείτε μαζί μου/να μου εξηγήσετε ποια είναι για σας τα πιο σημαντικά στοιχεία από τη θρησκεία και τις παραδόσεις των Σιχ;

· Ποια από αυτά ακολουθείτε/ασπάζεστε και γιατί;

· Ποια από αυτά δε ακολουθείτε και γιατί;

· Πως επηρεάζεται η καθημερινότητα σας/ η ζωή σας από τη θρησκεία σας (εργασία, ελεύθερος χρόνος, κοινωνικές σχέσεις , επιλογή συντρόφων κλπ.);

· Τι σας προσφέρεις/σε τι βοηθάει η θρησκεία στη ζωή σας;

· Σε τι σας εμποδίζει η θρησκεία στη ζωή σας;

· Υπάρχουν διαφορές στη θρησκεία σας σε σχέση με το φύλο και αν ναι, ποιες είναι αυτές;

· Σε τι διαφέρει η πίστη της προηγούμενης γενιάς (των γονιών σας) από τη δική σας γενιά;

· Τι σημασία έχουν αυτές οι διαφορές/πως τις αντιμετωπίζετε;

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ, ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ-ΕΛΛΑΔΑ

· Θέλετε να μοιραστείτε μαζί μου/να μου εξηγήσετε ποια είναι για σας πιο σημαντικά στοιχεία από την ελληνική παράδοση και το σύγχρονο τρόπο ζωή σας στην Ελλάδα.

· Πως επηρεάζουν τη ζωή σας (εργασία, ελεύθερος χρόνος, σχέσεις με Έλληνες εργοδότες, φίλους επιλογή συντρόφων κλπ.);

· Ποια από αυτά υιοθετείτε/ ακολουθείτε (και γιατί); Ή Σας δυσκολεύουν κάποια από αυτά;

· Ποια από αυτά δεν υιοθετείτε/ ακολουθείτε (και γιατί); Ή Σας βοηθούν κάποια από αυτά;

ΣΧΟΛΕΙΟ, ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ

· Πώς θυμάστε τα μαθητικά σας χρόνια στο δημοτικό και αργότερα στο Γυμνάσιο ή/και στο Λύκειο;

· Τι σας βοήθησε και τι σας εμπόδισε περισσότερο στη σχολική σας ζωή;

· (Είχε χρειαστεί να αλλάξετε σχολείο; Για ποιους λόγους; Ήταν δύσκολη η προσαρμογή σας στο νέο περιβάλλον;)

· ([Αν δεν έχει τελειώσει το λύκειο] Γιατί εγκαταλείψατε το σχολείο)

· Ποιες ήταν οι σχολικές σας επιδόσεις; Σε ποια μαθήματα ήσασταν καλύτερος/σε ποια είχατε περισσότερες δυσκολίες και γιατί;

· Σε τι βοήθησαν περισσότερο οι δάσκαλοι/καθηγητές σας/Σε τις σας εμπόδισαν;

· Σε τι βοήθησαν περισσότερο οι συμμαθητές σας/Σε τις σας δυσκόλεψαν;

· Σας ενθάρρυναν οι γονείς σας για την σχολική σας επίδοση; Με ποιους τρόπους; Υπήρχε διαφορά αντιμετώπισης σε σχέση με την/τον αδερφή/ό σας;

· Ποια ήταν τα σχέδιά σας όταν πηγαίνατε στο σχολείο; (σπουδές, επαγγελματική αποκατάσταση)

· Τι κάνατε (ή θα κάνετε) μόλις τελειώσατε το σχολείο;

· Γιατί επιλέξατε αυτή την εργασία με την οποία ασχολείστε ή θέλετε να ασχοληθείτε;

· Πως βλέπει/αντιμετωπίζει την επιλογή σας αυτή η οικογένεια σας/γονείς σας;

· Πως επηρεάζει το ότι είστε κορίτσι/αγόρι την εργασιακή επιλογή σας ή την οικογένεια σας;·

ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

· Ποια γλώσσα χρησιμοποιείτε καθημερινά, περισσότερο στο σπίτι;

· Ποια γλώσσα χρησιμοποιείτε στο σχολείο/δουλειά;

· Ποια γλώσσα χρησιμοποιείτε με τους/τις φίλους/ες;

· Ποια γλώσσα χρησιμοποιείτε περισσότερο στην τηλεόραση / διαδίκτυο / κινητό;

· Περιγράψτε μου τη σχέση που έχει ο πατέρας σας με την ελληνική γλώσσα, για ποιους λόγους δεν την έμαθε ή με ποιους τρόπους την έμαθε, σε ποιο βαθμό την χρησιμοποιεί στην καθημερινότητα κλπ.

· Περιγράψτε μου τη σχέση που έχει η μητέρα σας με την ελληνική γλώσσα, για ποιους λόγους δεν την έμαθε ή με ποιους τρόπους την έμαθε, σε ποιο βαθμό την χρησιμοποιεί στην καθημερινότητα κλπ.

· Ποια είναι η στάση των υπόλοιπων ομοεθνών σας σε σχέση με τη χρήση της ελληνικής γλώσσας;

· Υπάρχουν διαφορές στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας από αγόρι σε κορίτσι και γιατί;

· Πως πιστεύετε ότι επηρεάζει η γνώση της ελληνικής γλώσσας την ομαλή ένταξη ενός μετανάστη στην τοπική κοινωνία;

ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

· Έχετε ταξιδέψει στην ιδιαίτερη σας πατρίδα, για ποιους λόγους, πόσο συχνά;

· Μπορείτε να μου περιγράψετε κάποια ιδιαίτερη σκηνή που θυμάστε από το/τα ταξίδια αυτό/ά;

· Υπάρχουν κάποιες ιδιαίτερα σημαντικές για σας αρνητικές/θετικές αναμνήσεις;

· Υπάρχουν για εσάς προοπτικές σε ετούτο τον τόπο, θα θέλατε να μείνετε μόνιμα εδώ ή κάπου αλλού (γιατί);